

ÁRPÁD-KORI TEMETŐK A PESTI HATÁRBAN*

(11–13. SZÁZAD)

Budapest területén, a Duna mindkét oldalán, több Árpád-kori temető helye ismert. Igen sajnálatos azonban, hogy mindegyik nagy mértékben bolygatott volt. Általában a megmaradt temetőrészletek teljes feltárására sem volt lehetőség, legföljebb a megbolygatott sírok között volt egy-egy kisebb leletmentés. A kutatás nehézségeit fokozza, hogy az 1945 előtti időszakból származó leletek zöme elveszett, ami pedig megmaradt, dokumentáció hiányában szórványként kezelhető.

A várostörténeti kutatások szempontjából nagy jelentőségűek lettek volna a történelmi városmagok – Óbuda, Pest – és a vonzáskörzetükbe tartozó települések temetői. Ezek némelyikéből feltártak ugyan kisebb részleteket, azonban a leletek vagy egy-egy rövidebb időszakra (10–11. sz., esetleg 11–12. sz.), vagy az Árpád-kor egész időtartamára (11–13. sz.) jellemzőek. Ilyen körülmények között a napvilágra került pénzék sem a temetőket, hanem csak az egyes sírokat keltezik.¹

Budapest Árpád-kori településtörténeti adatainak össze gyűjtése során kiderült, hogy az eddig ismert, s időközben elpusztult temetők mellett, számolni kell újabb, nagy Árpád-kori temetők előkerülésével. Ásatási tapasztalataink szerint a főváros térségében több olyan Árpád-kori templom volt, amelyek körül a templom építését megelőző, és templom építését közvetlenül követő időszakokban sem temetkeztek. Ilyen volt a budai oldalon a 12. sz. végén épült gercsei,² a tatárjárás előtti csóti³ templom, s ugyanezt láttuk a pesti oldalon a cinkotai,⁴ rákospalotai,⁵ rákoscsabai,⁶ rákoskeresztúri⁷ és kerekegyházi⁸ templomoknál. A felsorolt helyeken a tatárjárás (1241) után átépített, kibővített templomok körül általában a 14. sz.-ban nyitották meg a későközépkori temetőket.

A későközépkori Pest város területén három Árpád-kori temető helye ismert: V. Március 15. tér, a római tábor ÉK-i negyede,⁹ V. ker. Károlyi utca 16.–Károlyi kert,¹⁰ V. ker. Szerb u. 21–23.¹¹ A pesti határban további hét Árpád-kori temető helyét ismerjük: IV. ker. Káposztásmegyer–Vízművek,¹² Dunakeszi–Alagi major,¹³ XV. ker. Rákospalota, Sín utca,¹⁴ XV. ker. Rákospalota–Régi Fóti út mellett,¹⁵ XVI. ker. Árpádföld–Timur utca,¹⁶ XVIII. ker. Galamb utca,¹⁷ XXI. Csepel-sziget–Szabadkikötő.¹⁸ A temető egészére vonatkozó, értékelhető részadatok azonban csak két, az É-pesti határban volt, XV. Rákospalota–Sín utcai, és a XVI. Árpádföld–Timur utcai temető-részletekből állnak rendelkezésünkre.

BUDAPEST XV. KER. RÁKOSPALOTA, SÍN UTCA
(Püspök villa)

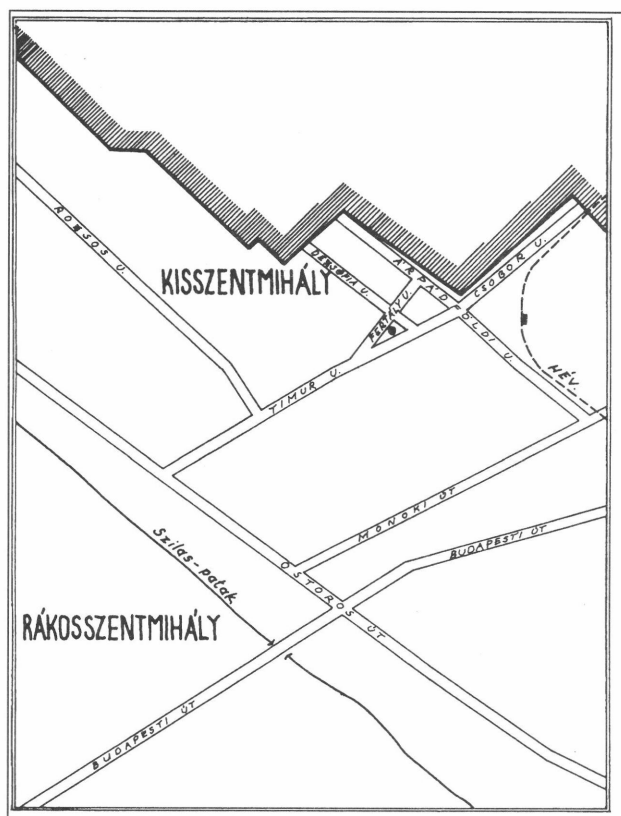
A főváros területén 1892-ben került elő az első Árpád-kori temető. Bejelentés érkezett a Nemzeti Múzeumba, hogy a Sín utcában földmunkák közben sírok kerültek elő. Ezt követően Pósta Béla a helyszínen először összeszedte a mintegy 30 feldúlt sír leleteit, majd feltárta a temető további 171 sírját. A feltárásról nem maradt fenn dokumentáció, nincsenek sírleírások, rajzok, és időközben elveszett a temetőterkép is. Fennmaradt viszont kéziratban Pósta Béla részletes előadása, amelyben a rákospalotai temetőfeltárás eredményeit ismertette, elemezte.¹⁹ A leletekről szóló, síronkénti leírások pedig a Nemzeti Múzeum leltárkönyvében maradtak ránk.²⁰ (1. kép)

A Rákospalota, Sín utcai temető 1892-ben beletárazott leletei

1. sír
1892.100/10. Halántékgyűrű alakú bronz karika, kerek sodronyból. Össze van nyomva. Á.: 1,5 és 1,4 cm.
- 1892.100/11–12. Bronz, vékony sodronykarika töredékei. Két darabra törve.
8. sír
1892.100/13. Bronz karika fele, vékony sodronyból. Á.: 1,7 cm
- 1892.100/14. Zománcszerű töredék.
16. sír
1892.100/15–16. Két egyforma, halántékgyűrű alakú ezüst karika, kerek sodronyból. Á.: 2,7 és 3 cm, sodrony Á.: 0,3 cm.
- 1892.100/17. Ezüsttel borított bronz gyűrű. Zárt karika 0,4 cm széles lemezből. Külső oldalán betűkből és jelekből álló felirat. Á.: 2,1 cm
17. sír
1892.100/189. Halántékgyűrű alakú bronz karika kerek sodronyból. S végén bordázott. Á.: 1,6 és 2,5 cm, sodrony Á.: 0,1 cm. 1892.100/19. Mint az előbbi. Á.: 1,8 és 2,3 cm.
18. sír
1892.100/20. Halántékgyűrű alakú bronz karika 0,1 cm vastag sodronyból. Az S végződés szét van húzva. Á.: 2,9 és 2 cm.
22. sír
1892.100/21. Halántékgyűrű alakú ezüst karika 0,1 cm vastag sodronyból. Á.: 2,1 és 1,6 cm.
- 1892.100/22. Mint az előbbi. Á.: 1,8 és 1,6 cm.
- 1892.100/23. Mint az előbbi. „Hurkán két vonalszegély.” Á.: 2,3 és 2,2 cm Sodrony Á.: 0,2 cm.
- 1892.100/24. Mint az előbbi. Á.: 2,3 és 2 cm.
- 1892.100/25. Ezüst gyűrű, láncszemekből fonott, végei felé vékonyodó karika. Á.: 2,2 cm.
- 1892.100/26–33. Fluorit gyöngyök, tojásdad formában, laposra csiszolva. 6 db ép, 2 db töredék. Ép darabok H.: 1,1 és 1,7 cm között, Sz.: 1,1 és 1,4 cm között. Van egy két darabból összeragasztott gyöngy. H.: 2 cm, Sz.: 1,5 cm.

*A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával a T 013705 sz. kutatási szerződés alapján készült.

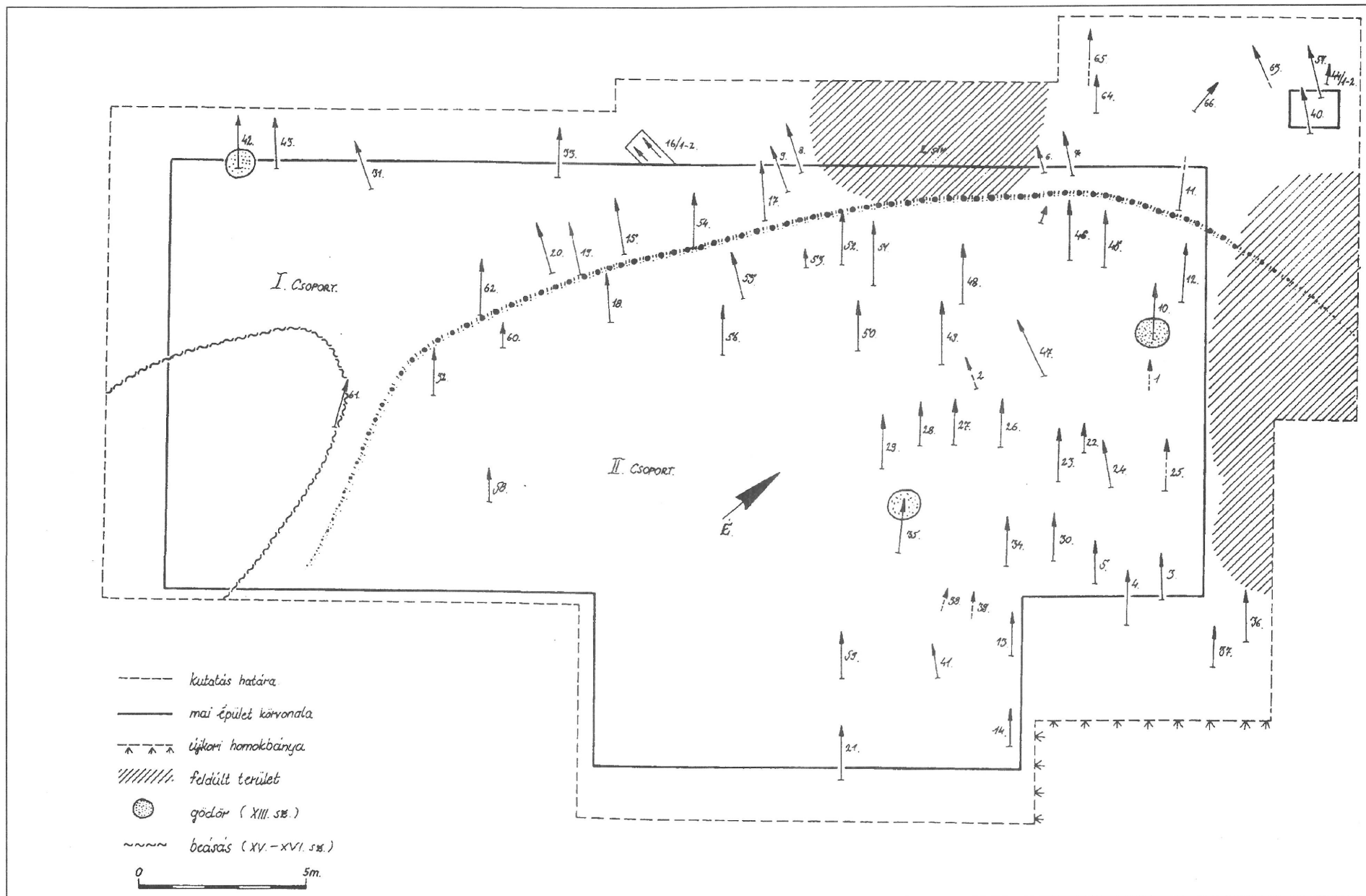
- 1892.100/104–105. Hasonló darab kettétörve. Á.: 1,7 és 1,5 cm.
120. sír
- 1892.100/106. Mint az előbbi, de ép Á.: 1,5 és 1,5 cm.
- 1892.100/107. Mint az előbbi. Á.: 1,6 és 1,4 cm.
- 1892.100/108. Mint az előbbi. Á.: 1,6 és 1,4 cm.
- 1892.100/109. Mint az előbbi. Á.: 1,8 és 1,4 cm.
- 1892.100/110. Hasonló, de prizmatikus (négyélű) pálcikából készítve, mely 0,1 cm vastag. Á.: 2,1 és 1,6 cm.
- 1892.100/111. Hasonlónak a fele.
130. sír
- 1892.100/112–124. Fluorit gyöngyök tojásdad formában, hat lapra csiszolva. 9 db ép, 4 db töredék. Ép darabok H.: 1–2 cm. Sz.: 1,1–1,6 cm.
- 1892.100/125. Halántékgyűrű alakú bronz karika 0,2 cm vastag, kerek sodronyból. Hurka letörött. Á.: 1,5 cm.
- 1892.100/126. Vasszeg, négylapú pálcából, lapos fejjel. H.: 6,5 cm.
141. sír
- 1892.100/127. Halántékgyűrű alakú bronz karika 0,1 cm vastag, kerek sodronyból. Á.: 2 és 1,6 cm.
153. sír
- 1892.100/128. „Mint az előbbi, de hurkának csak a töve van meg.” Á.: 2,2 és 1,7 cm.
- 1892.100/129. Bronz nyílt karika, egymás fölé futó végekkel, 0,2 cm vastag pálcából. Á.: 2 és 1,8 cm.
- 1892.100/130. Imre ezüst érme.
157. sír
- 1892.100/131. Nyitott bronz karika, 0,2 cm vastag, kerek sodronyból. Kissé négyszögletűre görbítve. Á.: 1,8 és 1,7 cm.

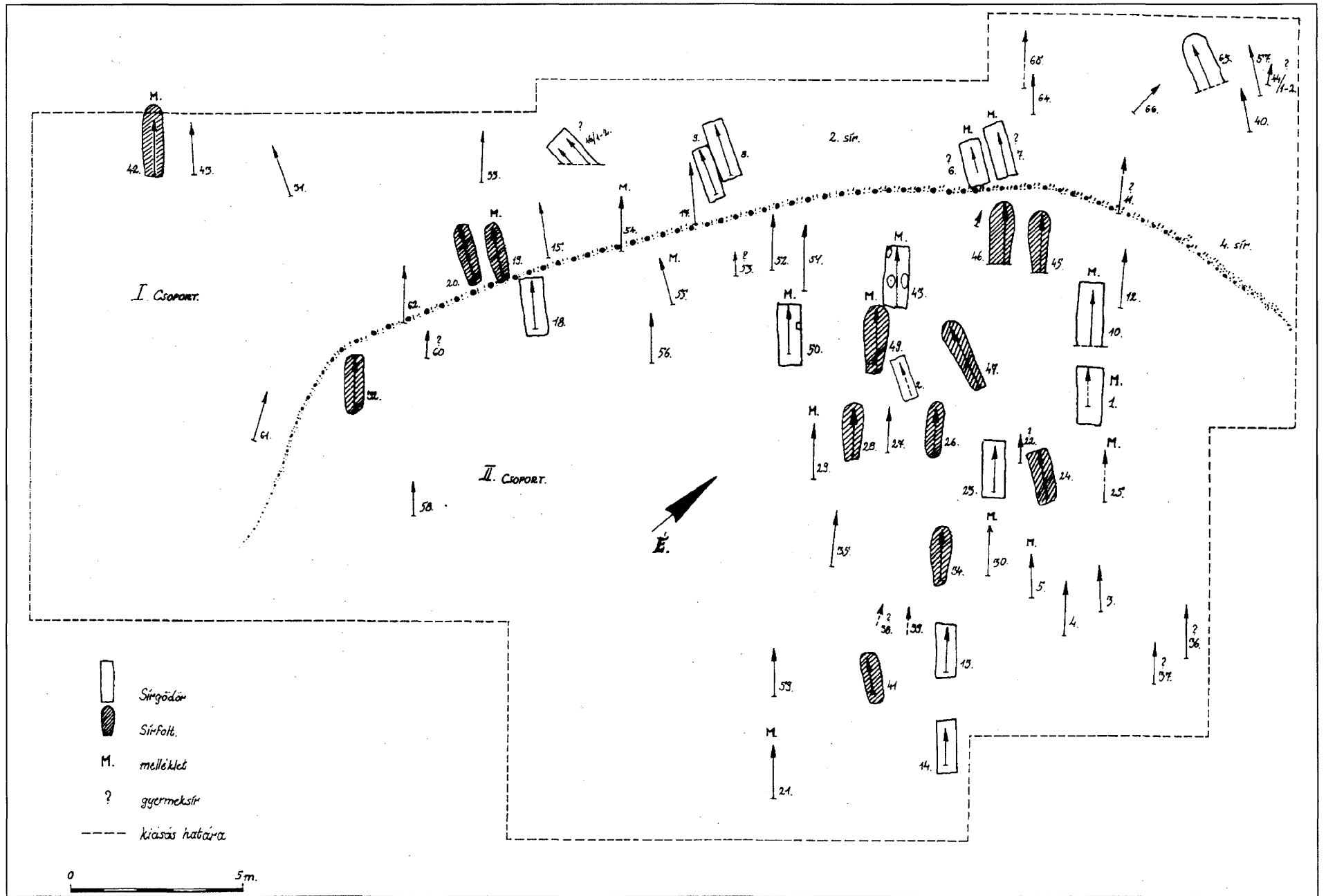
2. kép. Budapest, XVI. Árpádföld Timur utcai 1988-ban feltárt temető helyszínrajza

3. kép. A Budapest XVI. Timur utcai leletmentés helyszíne a kutatás megkezdése előtt

4. kép. Budapest XVI. Timor utca. Az 1988-ban feltárt temetőrészlet térképe, 11-12. sz.

5. kép. Budapest XVI. Timur utca. Az 1988-ban feltárt temetőrészlet térképe, 11–12. sz.

Szörványok

- 1892.100/132–135. Kagylógyöngyök és ilyenek töredékei. Cypreák családjából.
- 1892.100/136–140. Lila színű hengeres üvegyöngyök, középen citromsárga sávval. 3 ép, 1 töredék. H.: 0,7–0,9 cm.
- 1892.100/141. Zöldesfehér üvegyöngy, lapos, cső alakú, szabálytalan végekkel. H.: 3 cm, Á.: 0,6 cm.
- 1892.100/142. „Igen vékony kagylógyöngy töredéke.”
- 1892.100/143–157. „Koporsók famaradványai különféle sírokból összegyűjtve.”
- 1892.100/158–164. Cserép edények töredékei.
- 1892.100/165. Csiszolt kőszköz töredéke.
- 1892.100/166. Vas csuklópánt.
- 1892.100/167. Vas zablá.
- 1892.100/168. Vas karika.
- 1892.100/169. III. Béla pénze.

A TEMETŐ ELHELYEZKEDÉSE ÉS ALAPRAJZA

A temető elhelyezkedésére, kiterjedésére vonatkozó néhány lényeges adat fennmaradt Pósta Béla kéziratában. A lelőhely Rákospalota Ny-i oldalán helyezkedett el, az ún. Püspök villa mellett. A villa és a lelőhely mentén ÉK-i irányban húzódott a Fóti út Az út Ny-i oldalán egy É–Ny-i irányú „mérsékelt magasságú” domb húzódott, legmagasabb pontja 6 m magas volt. A domb eredetileg a pesti határban jellegzetes, tojásdad alakú homokdomb volt, 1892-re azonban már két oldalát is levágták. ÉNy-i szélén építették az újpesti lóvasutat, DK-i oldalát pedig a Vasút utcai építkezésekkel egyengették el A környéken lévő, alacsonyabb fekvésű helyek feltöltésére elkezdték lehordani a dombtetőt, és kb. 30 csontvázat megbolygattak. Az elbeszélés szerint a sírok keletelve voltak. 17 napos ásatás vette kezdetét, és összesen 171 sírt tártak fel. Az ásatás kutatórákokkal történt, az árkok kitűzése a Pósta által feltárt 1. sz. sír alapján történt. Pósta feltevése beigazolódott, soros temetőt találtak. Az egyes sorokban lévő sírok egy vonalban, de egymástól távol helyezkedtek el A sírok azonban nem egymás alatt voltak, hanem az alsó sor egy-egy sírját a fölötte lévő sírok közötti üres sávba ásták. Mivel azonban a temetőtérkép elveszett, nem tudjuk, hány sor volt, soronként hány sír volt, milyen összefüggések voltak a sorok, az egyes sírcsoportok között, stb.

A temető kiterjedését nem sikerült pontosan meghatározni. A Ny-i oldalon bolygatott sírok voltak, és több helyen korábban kisedett, majd visszatemetett csontokat találtak. (Ezek nagy része jelenkori bolygatás volt.) Pósta É felé nem folytatta az ásatást, „mert a sírok rendkívül ritkán követték egymást, és melléklet nélküliek voltak.” A kéziratban nincs szó a temető másik két oldaláról.

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A 171-ből 120 sírban teljesen ép csontvázat találtak, 34 sírban vagy gyermekcsontok voltak, „vagy egészen egyedül álló magányos koponyák”, 17 sírban pedig teljesen feldúlt csontvázak, összedobált csontok voltak.

A 171 sír 3, egymás felett lévő rétegben helyezkedett el. Az

1. réteg sírjainak a mélysége a dombfelszín követve 30 és 50 cm között váltakozott. Ebben a rétegben gyermekcsontvázak, vagy magányosan álló koponyák voltak. A 2. réteg sírjai kb. 20 cm-rel mélyebben, 50 és 80 cm közötti mélységben feküdtek. Az ásató véleménye szerint az 1. és 2. réteg sírjai egyidőben keletkeztek. A 3. réteg sírjai 100 és 130 cm közötti mélységben kerültek elő.²¹

A csontvázak nagy része szabályosan keletelt volt, de voltak ÉNy–DK-i tájolású és É–D-nek fekvő sírok is A tájolás módja egyik rétegre sem jellemző.

A csontvázak a hátukon feküdtek. A feljegyzések szerint a karok kétféle helyzetben voltak. „1. a tetem oldalához vannak fektetve, ezek vannak többségben. 2. A medence fölött vannak összetéve.” Az összetett kezek, az előző csoporthoz képest jóval kisebb számban csak a felső rétegben fordultak elő. Hiányos csontvázat is találtak, bolygatatlannak látszó sírokból. Két sírban hiányoztak az alsó végtagok, a legelső réteg 3 sírjában pedig nem volt koponya, „egyik esetben olyan csontváz-nál, melyet egy közvetlen felette lévő, teljes csontváz alól vettünk ki”. Pósta Béla szerint a rókák bolygatták meg ezeket a sírokat. A mérhető csontvázak hossza 140–180 cm volt.

Mind a három sírrétegben találtak fa koporsónyomokat. Különösen sok volt a felső rétegben. A korhadat fanyomokon kívül egyenes koporsószögeket és összefogó pántokat találtak. Koporsófedél nyomait nem lehetett megfigyelni, illetve nem találtak fa koporsófedél maradványokat.²²

A legtöbb csontváz mellett faragatlan kődarab is volt. Legtöbbször a fej körül, ritkán a derék táján, néha a lábnál került elő. A lábnál lévő köveknél felmerült, hogy azok esetleg a következő sorban lévő sírhoz tartoztak, helyzetüknél fogva a következő sorban lévő sír fejenél is lehettek. A kövek a közeli fóti kőbányából származtak.

A SÍROKBAN TALÁLT RÉGÉSZETI LELETEK

A Nemzeti Múzeumi leltárkönyv tételei szerint Pósta Béla feltárásából 32 sírban voltak mellékletek. Legnagyobb számban az általa „halántékgyűrű alakú karikák”-nak nevezett, S végű karikák kerültek elő. Ezek nagyobb része bronzból, a többi pedig ezüstből készült. Egy-egy bronz S végű karika volt a 8. 55. 130. 153. és a 157. sírban. Párosával 7 sírban fordultak elő, bronzból a 2. 17. 109. 119. sírban, és ezüstből a 16. 66. és a 93. sírban. Két pár ezüst S végű karika volt a 22. sírban, az egyik karikapár S végződése bordázott volt. A 94. sírban 5 bronz, sima, 1 ezüst sima, és 3 ezüst bordázott S végű karika volt. A 95. sírban ugyancsak 5 darab volt, ezek közül azonban csak egy készült ezüstből. A 3 bronz karika, és az ezüst karika sima S végű volt, az 5. egy nyitott, huzalkarika volt. A 120. sírban 6, négy egyforma, körátmetszetű, és kettő, négyélű, (prizmatikus átmetszetű) huzalból hajtogatott S végű karika volt. Ez utóbbi két, nagyobb átmérőjű karika vastagabb, 0,2 cm átmérőjű huzalból készült.

A bronz S végű karikák a 120. sírban lévő két darab kivételével, 0,1 cm vastag huzalból készültek, s bár nem voltak egyforma méretűek, valószínűleg egy típusba tartoztak. A kisebbek átmérője 1,4 és 1,8 cm között váltakoztak, nagyobbak voltak a 120. sír négyélű huzalból készült karikái, (á.: 1,6 és 2

cm). A legnagyobbak pedig a 17. sír bordázott S végű karikái voltak, amelyeknek az átmérője 2,3 és 2,5 cm volt.

A 16. 66. 93. és a 22. sírban ezüst S végű karikák voltak, s annak ellenére, hogy a 94. sírban a 4 ezüst mellett egy bronz karika is volt, ez a sír is ebbe a csoportba tartozik. A 0,1 és 0,2 cm átmérőjű ezüst huzalból készült sima és bordázott S végű karikák különböző méretűek voltak. A 16. sírban kerültek elő a legnagyobbak, átmérőjük 2,7 és 3 cm, a kerek huzal pedig 0,3 cm vastag volt. Síronként különböző méretűek voltak, de az egyes sírokon belülük majdnem egyformák. Egy-egy síron belül az ezüst bordázott S végű karikák nagyobbak voltak, mint a sima S végűek. (22. 94. sír)

Az S végű karikák csoportjába tartoznak a rákospalotai temető 31. és 89. sírjában talált fülbevalók. Szerencsére ezek nem kallódtak el, és legutóbb Mesterházy Károly foglalkozhatott velük. A 31. sír fülbevalója (á.: 2,3 és 2,7 cm, huzal á.: 0,2 cm) olyan nagyobb méretű S végű karika volt, amelynek alsó ívét egészen vékony bronz huzalból hajtogatott, nyolcas elemekből álló huroksor díszítette. Hasonló fülbevalók a 11. sz. végi temetőkből fordulnak elő. Ez a fülbevaló bizánci típusú ékszerfajta, s kereskedelmi úton került a Kárpátmedencébe.²³ Ugyancsak a bizánci eredetű ékszerek csoportjába tartozik a 89. sír fülbevaló párja is (á.: 2,4 és 2,5 cm, huzal á.: 0,2 cm). A bronz karika alsó ívén kis ezüst kosárcák voltak, amelyek olyan technikai és formai jegyekkel készültek, amelyek alapján ez a fülbevalópár a filigránkoszorúból készült, kosaras fülbevalók egyszerűbb változatának tekinthető. Ez az ékszertípus zömmel a 11. sz.-ban jelent meg a magyar sírokban, de előfordult későbbi időszakban is.²⁴ A rákospalotai temető bizánci típusú fülbevalói beilleszthetők a temető pénzekkel keltezett, 11–12. sz.-i sírmellékletei közé.

A „halántékgyűrű alakú karikák” rendeltetésével kapcsolatban Pósta Béla kifejtette, hogy azokat a Rákospalotán tapasztaltak szerint „sok mindenféleképpen nevezhetném, csak éppen halántékgyűrűnek nem ... soha nem fordultak elő a halánték táján, hanem legtöbbször a fej hátulján lévő, ún. csecsnyúlvány felett. ...Több sírban két, sőt 3 pár ilyen karika volt, egymás fölött és egymástól távol találtattak. ...Az a kérdés, minek lehetne őket tartani. Ha tekintetbe veszem azt, hogy a Libejec melletti csehországi hasonló temetőben két hajcsomón találtattak egy sírban négy ilyen karika, ha meg azt tekintem, hogy ezeknek a helyzete mindig nagyon állandó, tehát úgy látszik valamire rá voltak erősítve. Szem előtt tartom, hogy egy pár észak németországi leletben bőrre voltak erősítve, akkor nem látszik valószínűtlenné, hogy valamely bőrből készült hajékség, tán fejkötő díszei voltak.”²⁵ Az S végű hajkarikák magyarországi elterjedése, és a temetőkből való gyakori előfordulása azt mutatja, hogy a magyarok jellegzetes viselete volt, a rákospalotai temető pedig ezen felül azt is bizonyítja, hogy a 13. sz.-ban is viselték.²⁶

A leírások szerint a temetőben különböző típusú bronz és ezüst gyűrűk is voltak. Különösen érdekesek lehetnek a 16. és a 90. sír rovásokkal és betűelemekkel díszített gyűrűi. Az egyiknek ma már csak a felnagyított és kiterített rajzát tanulmányozhatjuk a leltárkönyvben.²⁷

A 22. és a 94. sírban láncszemekből fonott, végei felé elvékonyodó, nyitott ezüst gyűrűk voltak. Ezek a gyűrűk a 11. sz.-ban voltak divatban, a század elején jelentek meg, és a század végén tűntek el.²⁸

A rákospalotai temető egyik legjelentősebb sírja a 22. sír

volt. Az ezüst, sima és bordázott S végű karikák, a láncszemekből fonott gyűrű, a fluorit és üvegpaszta gyöngyök jellegzetes, 11. sz.-i ékszeregyüttest alkottak. Más temetőkből előfordult, hogy ez a leletegyüttes 11. sz.-i pénzzel is kiegészült. A 22. sírban 6 egész és két töredékes fluorit gyöngy volt, mindegyik „tojásdad formában laposra” volt csiszolva. Az ép darabok 1,7–1,1 cm hosszúak és 1,4–1,1 cm szélesek voltak. Egy ép és egy töredék, hengeres, ezüst fóliás, sötét üvegpaszta gyöngy volt közöttük. A 130. sírban 13 db (9 ép és 4 töredék) hasonló formájú fluorit gyöngy volt. Ezek is tojásdad formában, „hat lapra” voltak csiszolva. Nagyobbak voltak, mint amilyeneket a 22. sírban találtak (H.: 2 cm, Sz.: 1,6–1,1 cm). Az ásatás megkezdése előtt feldúlt sírok mellékletei között is voltak fluorit gyöngyök, a nagyobb méretűekből 4, a kisebbekből 3 darabot gyűjtöttek össze.²⁹

A múlt század végén a rákospalotai fluoritgyöngyök eddig ismeretlen leletek voltak. Az azóta eltelt száz év alatt azonban igen sok fluoritgyöngyös Árpád-kori sír került elő. Jelentős, nagy temetőkből, pl. Halimbán, Pusztaszentlászlón, a fluoritgyöngyös sírok nagy részében 11. sz.-i pénzek voltak. Az említett két temetőben a 11. sz. második felében, Salamon után I. László király idejében hirtelen megnőtt a fluoritgyöngyös sírok száma, s ebből arra lehet következtetni, hogy talán ez történhetett hazánk más tájain, többek között a Budapest határában lévő temetőkből is.³⁰

A rákospalotai temetőben 8 ezüst érem került elő, 2 db I. László (1077–95), 2 db III. Béla (1172–96), 3 db Imre (1196–1204) királyok korából. A 8. érem egy III. Béla és Imre királyok korából származó páрмаi éremnek volt az utánpótlása.

A temetőt a tatárjárás után nem használták. Ugyancsak Pósta feljegyzései között találjuk meg azokat a fontos adatokat, amelyek azt mutatják, hogy 1241 után olyan népesség került erre a területre, akik nem is tudtak erről a temetőről. „Több helyen találtunk bolygatott sírokra, ...néha csak annyiból állt a bolygatottság, hogy p. o. a fej hiányzik, vagy a csontok közé van keveredve, sokszor csak azon látszik, hogy teljesen bolygatatlannak látszó koponya hátulján, vagy a fogak felett meg van a bronz rozsdá nyoma, de hiányzik a tárgy, melytől a rozsdá származott, sőt ami jellemző, néha ezek a bolygatott sírok bizonyos, a rendestől eltérő sort vagy vonalat látszanak alkotni.”³¹ Szóval minden oda mutat, hogy e bolygatások középkori építés alkalmával jöttek létre, s e mellett bizonyíték az is, hogy ily helyeken tömérdek nagyobb ún. fundamentumba való követ is leltünk, többek között egy római sírfelirat töredékét, mely valószínűleg a dunakeszi castellumból hurcoltatott a középkori épületbe.³² Elképzelhető, hogy a középkori épület esetleg templom volt, mert az északpesti határból kőházakra utaló adattal még nem találkoztunk.

Az Árpád-kori temető területéről, vagy a közvetlen szomszédságából évekig kerültek elő régészeti leletek. Ezek között volt egy aranyozott rézboglár, amely a 13. sz.-i ötvösművészet kiemelkedő alkotása.³³ Napjainkra a lelőhely teljesen megsemmisült, a teljes egészében sűrűn beépített városrészben nincs lehetőség hitelesítő régészeti kutatásra.

A temetőben Pósta Béla szerint az 1346-ban és az 1447-ben oklevélben említett Palota falu lakói nyugodtak. Érvei szerint az a falu, amelyért a 14. sz.-ban pereskedtek, a 13. sz.-ban is megvolt, és mivel az ásatás folyamán 13. sz.-i pénzek is előkerültek, a temető Palotához tartozott.³⁴

A Timur–Dezsőfia–Fertály utcák által határolt, beépítetlen terület környékén több alkalommal előkerültek emberi csontok, és jellegtelen, középkori edénytöredékek. Ez utóbbiak többségükben késő-középkoriak voltak. Az adatok alapján nem lehetett megállapítani az ÉNy–DK-i irányban fekvő, mellékletek nélküli, feldúlt sírok korát. Az újkori beásásokkal bolygatott, és az idehordott lakossági szeméttel borított domboldalon nem láthatunk felszíni régészeti jelenségeket. A területet késő-középkori beásásokkal bolygatott, bizonytalan korú temető lelőhelyként vettük nyilvántartásba.³⁵ A lehetőségekhez képest több alkalommal terepbejárást végeztünk a rohamosan épülő kerületben, de a lelőhelyen, vagy annak közelében továbbra sem találtunk felszíni, régészeti jelenségeket. A helybeli lakosok elbeszélései szerint a Dezsőfia és a Fertály utcai újabb házak építésénél többen találtak emberi csontokat, ezüst pénzeket, gyöngyöket, karikákat, és cserépdarabokat. Épületmaradványokról, faragott kövekről, vagy más építőanyagból készült falakról, égett, kormos foltokról, régészeti leletekkel betöltött üregekről nem beszéltek.

1988-ban a Timur utca–Dezsőfia utca sarkon ABC áruház építésében kezdtek. Az enyhén emelkedő, homokos domboldalt kb. 40x30 méteres területen földgéppel vízszintesre nyesték, és hozzákezdtek az alapozási árkok kiásásához. A földmunkák újabb sírokat dúltak fel, az építkezést leállítottuk, és a tervezett épület helyén leletmentést végeztünk.³⁶ (2. 3. kép)

A földmunkákkal 6 sír teljesen megsemmisült. A helyüket sem lehetett meghatározni. 7 sírt feldúltak, de maradtak belőlük in situ részletek. 11 sírt kisebb-nagyobb mértékben megbolygattak, de ezek még jól feltárható állapotban maradtak. A terület kézi lenyészése után újabb 12 sír koponya, vagy lábujjcsontjai látszottak. Először a már felszínre bukkant sírokat tártuk fel, majd az építők kérésére az alapozási árkok helyén folytattuk a kutatást. Utoljára került sor az alapozási árkok közötti és az épület melletti szabad területek feltárására.³⁷ Végeredményben 66 sírt tártunk fel, és ha hozzáadjuk a korábban elpusztult sírok számát, akkor ezen a területen 78 sírről van tudomásunk. (4. kép)

A lelőhely földrajzi környezetét vizsgálva megállapítható, hogy az Árpád-kori temető a Ny-i irányban folyó Szilas patakot követő dombok egyikének K-i lejtőjén helyezkedik el a Szilas patak és a temető közötti távolság kb. 2 km.

A leletmentés során előkerült a temető DK-i sarka, a temető tehát észak felé a Dezsőfia és mögötte a Forrás utca irányában, nyugat felé pedig a Fertály utca irányában folytatódik. A helyi elbeszélők szerint az Árpádföldi sétány telkein már nem találtak régészeti leleteket. Az eddigiekből sajnálatos módon kiderült, hogy a temető jelentős része a környező házak építésével már elpusztult. Az 1988. évi leletmentés eredményei alapján feltételezhető, hogy a Fertály utcáig érő, beépítetlen területen újabb sírcsoportot lehetne feltárni.³⁸

1. sír (4. 5. kép)

Sírgödör H.: 38 cm. Sz.: 50 cm. Sírmélység (továbbiakban Sm) a nyessett fel-színtől 50 cm.³⁹ Tájolás ÉNy–DK, 311°. A sötétbarna, homokos földdel betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fala függőleges, alja vízszintes volt. A csontváz a sírgödör DNy-i oldalához közelebb fektült, a koponya a sírgödör falától 10 cm-re helyezkedett el. A koponya és a nyakcsigolyák H.: 28 cm. Bolygatott. Az áruház egyik alapozási árkának kiásásával feldúlt sírből csak a koponya és a nyakcsigolyák maradtak meg. A koponya a bal oldalára billent, az állkapocs a nyakcsigolyára esett.

Melléklet: 1. A jobb halántékon ezüst lemezesre kalapált S végű karika. 2. A nyakcsigolyák jobb oldalán egy csomóban 6 fluorit és egy aranyfóliás üvegpasztá gyöngy volt. A gyöngyök valószínűleg a hajfonatot díszítették (18. kép 1-2.). Gyermek, inf. II. (10–12 év).⁴⁰

2. sír (4–5. kép)

Sírgödör H.: 170 cm. Sz.: 68 cm. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK, 293°. A sötétbarna, homokos földdel betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz a sírgödör DNy-i oldalához közelebb helyezkedett el, a koponya és a lábujjak a sírgödör falához értek. A csontváz H.: 159 cm. A koponyát a jobb oldalára fektették, a karokat a test mellett kinyújtották. A jobb alkar és a kézcsontok a medence mellett, a bal alkar és a kézcsontok a medencecsont alatt helyezkedtek el. Bolygatott. Az áruház alapozási árkával elásták a lábszár-csontokat, csak a lábfej csontjai maradtak meg. A földgyaluvál összetörtén a medencét és a kézcsontokat. Melléklete nem volt. Nő (juvenilis) adultus.

3. sír (4–5. kép, 11. kép 4)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 307°. A csontváz H.: 150 cm. A koponyát kissé balra fordították, a feltárás idejére kissé hátrabilent. A bal kart könyöknél derékszögben behajlították, a kézcsontok a bal medencecsonton és az alkaron voltak. A lábfejeket egymással párhuzamos irányban jobbra fordították. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Nő, adultus.

4. sír (4–5. kép, 11. kép 1)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 170 cm. A koponyát kissé jobbra fordították. A jobb kart a test mellett kinyújtották, az alkar és a kéz csontjai a medencecsont szélén voltak. A bal kart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a keresztcsonton voltak. A lábfejeket előre egyenes irányban kinyújtották. A medencében koraszülött magzat csontváza volt, koponyája hiányzott. A felnőttnő bal kezének ujjsontjai a magzatsontok alatt voltak. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Nő, adultus.

5. sír (4–5. kép, 10. kép 4)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 160 cm. A koponyát kissé balra fordították. A karokat a test mellett kinyújtották, a kézcsontok a combcsontokon voltak. A jobb lábat térdnél kissé behajlították, a lábfej csontjai szétszóródva helyezkedtek el a lábszár-csontok alsó végénél. Bolygatatlan.

Melléklet: a tarkó középső részén 1 db bronz, bordázott S végű karika (19. kép 3). Nő, adultus.

6. sír (4–5. kép, 12. kép 1/a)

Sírgödör H.: 90 cm. Sz.: 50 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 293°. A sötétbarna, homokos földdel betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz a sírgödör közepén fektült, a koponyától 8 cm-re volt a sírgödör falától, a vállak és a sírgödör fala között pedig 14 cm volt a távolság. A csontvázrészlet H.: 126 cm. A koponyát a bal oldalára fordították. A jobb kart a test mellett kinyújtották, valószínűleg a bal kar is ilyen helyzetben volt. Bolygatott. Az Áruház alapozási árkával elásták a lábszár és a lábfej csontokat. Hiányzanak a bal alkar és kézcsontok.

Melléklet: egy-egy bronz, bordázott S végű karika mindkét halántékon a fül fölötti koponyacsonton (19. kép 1–2). Gyermek, inf. II.

7. sír (4–5. kép, 12. kép 1/b)

Sírgödör H.: 80 cm. Sz.: 60 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 270°. A sötét-

barna, homokos földdel betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz a sírgödör közepén feküdt. A csontváz részlet H.: 110 cm. A jobb kart könyöknél tompaszögben behajlították, az alkar és a kézcsontok a jobb medencecsonton voltak. A bal kart könyökben derékszögben behajlították, a kézcsontok a jobb alkaron voltak. Bolygatott. A földgéppel összetörték a koponyát, az alapozási árokkal elásták a lábszár és a lábfejsontokat.

Melléklet: a koponya töredékei között 1 darab hegyesedő végű, nyitott bronz karika (19. kép 12). Gyermekek, inf. II.

8. sír (4–5. kép, 6. kép 7)

Sírgödör H.: 140 cm. Sz.: 40 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 283°. A sötétbarna homokkal betöltött, keskeny sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz és körben a sírgödör fala között 4–6 cm volt a távolság. A csontváz részlet H.: 140 cm. A koponyát kissé balra fordították, a feltárás idejére hátra billent. Mindkét karját könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medence felett keresztelték egymást, a bal kar volt fölül. A kézcsontok a medencecsontok alsó és a combcsontok felső részén kerültek elő. A bal alsó lábcsontok ferde síkban megemelkedtek, ami arra mutat, hogy a kiásott sírgödör rövid lett. Bolygatott. A lábfej csontokat az alapozási árokkal elásták. Melléklete nem volt.⁴¹ Nő, adultus.

9. sír (4–5. kép, 6. kép 8)

Sírgödör H.: 120 cm. Sz.: 40 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 285°. A sötétbarna homokkal betöltött, keskeny sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz jobb oldala a sírgödör falához simul, a koponya és a csontváz bal oldala mellett 3–5 cm-re húzódik a sírgödör fala. A csontváz részlet H.: 120 cm. A koponyát a jobb oldalára fordították. A jobb kart a test mellett kinyújtották. A bal kart könyöknél tompaszögben behajlították, a bal kéz csontjai a jobb medencecsonton feküdtek. Bolygatott. Az alapozási árok kiásával elásták a jobb kézcsontokat és térdtől lefelé az alsó végtagok csontjait. Melléklete nem volt. Nő, juvenilis.

10. sír (4–5. kép, 6. kép 8)

Sírgödör H.: 110 cm. Sz.: 50 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A koponya a sírgödör falához ért, a csontváz és a sírgödör fala között körben 4–5 cm-es távolság volt. A csontváz részlet H.: 110 cm. A koponya tarkón feküdt, az állkapocs a nyakba esett. Bal karja a test mellett kinyújtva feküdt, a kézcsontok a combcsontokon voltak. Jobb karját könyöknél majdnem derékszögben behajlították, a kézcsontok a bal medencecsonton voltak. Bolygatott. Alsó végtagjai térdtől hiányoztak, amelyek a sírba ástott, 13. sz-i edénytöredéket tartalmazó szemétdögök kiásával tűntek el.

Melléklet: 1 db sima, lemezesre kalapált S végű bronzkarika. A koponya bal oldalán a csecsnyúlványra tapadt (19. kép 5). Nő, maturus.

11. sír (4–5. kép 1)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 317°. A csontváz H.: 170 cm. Koponyát a jobb oldalára fordították. Bolygatott. Az alapozási árokkal elásták a csontváz medencéjét az alkar és kézcsontokkal, a combcsontokat, az alsó végtagok térdtől maradtak meg. (A felszedett csontokat ellopták.)

12. sír (4–5. kép, 10. kép 2)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 314°. A csontváz H.: 160 cm. A koponya a tarkón feküdt, az ásatás idejére kicsit jobbra billent, az állkapocs a nyakba esett. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek, a kézcsontok a medence és a combcsont mellett voltak. A kinyújtott lábfejek kissé befelé fordultak. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. (A felszedett csontokat ellopták.)

13. sír (14–15. kép, 6. kép 1)

Sírgödör H.: 160 cm. Sz.: 52 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A sötétbarna homokkal kitöltött sírgödör enyhén lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz jobb oldala közelebb volt a sírgödör falához, mint a bal oldal. A koponya és a lábujjcsontok a sírgödör falához értek. A koponya a tarkón feküdt, az állkapocs a nyakba esett. Jobb karja a test mellett kinyújtva nyugodott. A kézcsontok a medence és a combcsonton voltak. A lábfejeket kinyújtották és kissé be-

felé fordították. Bolygatott. A markológép elvágta a medencét és a jobb combcsontot, hiányzik a bal alkar a kézcsontokkal, a medence bal fele és a bal combcsont.

Melléklet: 1 db bronz, lemezesre kalapált S végű karika, amely a koponya bal oldalán a csecsnyúlványra volt tapadva (19. kép 9). Nő, adultus.

14. sír (4–5. kép, 6. kép 5).

Sírgödör H.: 140 cm. Sz.: 34 cm. Sm.: 30 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör enyhén lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz bal oldala közelebb volt a sírgödör falához, mint a jobb oldal. A csontváz H.: 140 cm. A koponya a bal oldalán feküdt. Bal karját a test mellett egyenesen kinyújtották, a jobb kart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a bal medencecsonton voltak. Lábfejeit kifelé fordították és felnyomták, mert a sírgödör rövid lett. Bolygatatlan. A csontváz részei a koponyát és a végtag csontokat kivéve szinte teljes egészében elkorhadtak. Melléklete nem volt. Férfi, juvenilis.

15. sír (4–5. kép, 11. kép 6, 12. kép 3)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 295°. A csontváz H.: 170 cm. A koponya a tarkón feküdt, a feltárás idejére kissé balra és hátra billent, az állkapocs a nyakba esett. Mindkét karját könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medence fölött keresztelték egymást. A jobb kar volt fölül. A kézcsontok a medencecsontok alsó élén kerültek elő. A lábfejeket függőlegesen állították a sírba, a lábfej csontjai egy csomóban voltak. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, (adultus) maturus.

16/1–2. Kettős gyereksír (4–5. kép, 7. kép 4–5, 12. kép 2)

Sírgödör H.: 100 cm. Sz.: 54 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 270°. A sírgödör falát körben 7–8 cm vastag habarcsréteggel kibélelték, a habarcsréteg magassága 23 cm volt. Vékony rétegben kb. 1 cm vastagon a sírgödör alját is bekenték a habarccsal. Helyenként megmaradt a sírgödör falát borító habarcsréteg lesímitott pereme. A szabályos téglalap alakú sírgödör sötétbarna homokkal volt betöltve, közvetlenül a csontvázak fölött, és a csontvázak alatt a homok majdnem fekete volt. A sírgödörben egymással szembe fordítva két gyermek csontváza feküdt.

16/1. A csontváz részlet H.: 58 cm. A koponya bal oldalán feküdt, karjait a medencén keresztbe rakták, a jobb kar volt felül. Bolygatott. Az alapozási árokkal ferdén átvágták a sírt és így térdtől lefelé elásták az alsó végtagokat.

Melléklet: A koponya mögé a sírgödör sarkába egy lapos, téglalakúra faragott követ helyeztek. Gyermekek, inf. I.

16/2. A csontváz részlet H.: 80 cm. A koponya a jobb oldalán feküdt, szembenézett a kisebb gyerek koponyájával. Karjait a könyöknél kissé behajlították, a kezek egymás mellett a medencében voltak. Bolygatott. Az alapozási árokkal elásták térdtől az alsó végtagokat. Gyermekek, inf. II. (8–9 év)

17. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 300°. A csontváz részlet H.: 150 cm. Mindkét karja a test mellett kinyújtva feküdt, a kézcsontok a medencecsontok alatt voltak. Bal lábfejét befelé fordították, és felnyomták. Újkori beásással eltűnt a koponya, és levágták a mellkas jobb oldalának felső részét. Melléklete nem volt. Férfi.

18. sír (4–5. kép, 6. kép 6, 12. kép 4)

Sírgödör H.: 160 cm. Sz.: 50 cm. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 300°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz H.: 160 cm. A koponya kissé balra billent. A karokat könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medence fölött keresztelték egymást. A jobb alkar volt felül. A bal kézcsontok a jobb medencecsont alsó, külső szélén voltak. A lábakat párhuzamosan kinyújtva helyezték el Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

19. sír (4–5. kép, 8. kép 3)

Sírfolt H.: 150 cm. Sz.: 38 cm. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 293°. A világosbarna homokkal betöltött sírfolt alakja követte a csontváz körvonalait. A fejnél enyhén íves, lekerekített sarkú volt, a lábfejeknél egyenes vonalban zárult, a lábujjak pontosan a sírfolt sarkáig értek. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz H.: 145 cm. A koponya szembenézett,

az állkapocs a nyakba esett. Mindkét karját könyöknél tompaszögben behajlították, a kezeket a szeméremcsont fölött egymásra tették. A bal kéz volt fölül. A lábak párhuzamosan feküdtek, a lábfejeket kifelé fordították. Bolygatatlan.

Melléklet: 1 db ezüst huzalkarika töredéke, a jobb oldali tarkóra volt tapadva (19. kép 10). Nő, juvenilis.

20. sír (4–5. kép, 8. kép 4)

Sírfolt H.: 150 cm. Sz.: 34 cm. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 291°. A világosbarna homokkal betöltött sírfolt alakja követte a csontváz körvonalait. A fejnél enyhén íves, lekerekített sarkú volt, a lábnál egyenes vonalban zárult. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz H.: 140 cm. A koponya szembenézett, az állkapocs a nyakba esett. Mindkét karját egyenesen kinyújtották, a jobb kéz csontjai a medencecsont alatt, a bal kéz csontjai pedig a medencecsonton és a combcsonton voltak. A lábak egyenesen kinyújtva feküdtek, a lábfejeket azonban felnyomták, a csontjaik egy-egy csomóba voltak összeesve. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, adultus.

21. sír (4–5. kép, 11. kép 5)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 160 cm. A koponya kissé balra és előre billent. Karjait könyöknél majdnem derékszögben behajlították, az alkarok a derék tájon keresztelték egymást, a bal kar volt fölül. A kézcsontok a medencecsontok fölött, annak külső oldalán helyezkedtek el. A lábkat párhuzamosan, kinyújtott lábfejekkel helyezték el. Fa gyökerei által erősen bolygatott volt, a koponya és a végtagcsontok kivételével a csontváz többi része teljesen elkorhad.

Melléklet: a koponyán mind a két csecsnyúlványnál zöld rozsda folt volt, de csak a bal oldali huzalkarika töredékét tudtuk felszedni (19. kép 6). Nő, (adultus) maturus.

22. sír (4–5. kép, 13. kép 1/b)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 45 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 80 cm. Koponya összetört. Karok a test mellett nyújtott helyzetben feküdtek, lábai párhuzamosak voltak. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Gyermekek, inf. I.

23. sír (4–5. kép, 6. kép 2, 13. kép 1/c)

Sírgödör H.: 175 cm. Sz.: 50 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz H.: 175 cm. A koponya kissé jobbra és előre billent. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek, a kézcsontok a medencecsontok alatt voltak. A lábak párhuzamosak voltak, a lábfejeket egyenesen kinyújtották. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Nő, maturus/senilis.

24. sír (4–5. kép, 8. kép 2, 13. kép 1/a)

Sírfolt H.: 160 cm. Sz.: 34 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 301°. A világosbarna homokkal betöltött keskeny sírfolt alakja követte a csontváz körvonalát. Fala merőleges, alja vízszintes, múmia alakra hasonlított. Csontváz H.: 155 cm. A koponyát kissé jobbra fordították, a feltárási idejére előrebíllent, az állkapocs a nyakba esett. A karok kinyújtott helyzetben voltak, az alkarcsontok a medencecsont szélén feküdtek, a kézcsontok a combcsont belső oldalán voltak. Kinyújtott lábfejeit kifelé fordították. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, adultus.

25. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 176 cm. A koponyát a jobb oldalára fordították, a kinyújtott lábfejeket kifelé fordították. Bolygatott. A markológép kiemelte a combcsontot, a medencét és az alkarokat.

Melléklet: a koponyán mindkét oldalon a csecsnyúlványnon zöld rozsda foltok voltak, de csak a jobb oldalon maradt meg a vékony huzaldarab rozsda. Férfi, adultus.

26. sír (4–5. kép, 8. kép 5)

Sírfolt H.: 160 cm. Sz.: 42 cm. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A világosbarna homokkal betöltött keskeny sírfolt téglalap alakú volt, lekerekített sarokkal. Formája követte a csontváz körvonalát. A csontváz H.: 150 cm. A koponyát kissé balra fordították, a feltárási idejére előrebíllent, az állkapocs a nyakba esett. A karokat egyenesen kinyújtották, az alkarok a medencecsonton voltak, a kézcsontok a medence és a comb-

csontokon kerültek elő. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, adultus.

27. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontvázrészlet H.: 160 cm. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek, a kézcsontok a combcsontok külső oldalán voltak. A lábfejeket kifelé fordították. Bolygatott. A markológép kiemelte a koponyát. Melléklete nem volt. Férfi, adultus.

28. sír (4–5. kép)

Sírfolt H.: 165 cm. Sz.: 34 cm. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A világosbarna homokkal kitöltött sírfolt keskeny téglalap alakú volt, lekerekített sarokkal. Formája követte a csontváz körvonalát. Múmiához hasonló alakú. Fala függőleges, alja vízszintes. A csontváz H.: 145 cm. A koponyát jobbra fordították, a feltárási idejére kissé hátrabukott, az állkapocs a nyakba esett. Karok a test mellett kinyújtva feküdtek, a kézcsontok a medencecsontok alatt voltak. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Nő, maturus.

29. sír (4–5. kép, 10. kép 3)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 160 cm. A koponya kissé jobbra és hátra billent, az állkapocs a nyakba esett. Bal karja a test mellett kinyújtva feküdt, a jobb kart könyöknél kissé behajlították. A jobb alkar a medencecsonton volt, a kézcsontok a medencecsont alsó részén, és a combcsont belső oldalán helyezkedtek el. A lábfejeket kifelé fordították. Bolygatott. A bal combcsontot a markológép eltörte és kiemelte.

Melléklet: 1 db bronz, lemezes, S végű karika a tarkó alatt (19. kép 7). Nő?, maturus.

30. sír (4–5. kép, 10. kép 1)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 148 cm. A koponyát kissé jobbra fordították, a feltárási idejére hátrabíllent, az állkapocs a nyakba esett. A karokat a test mellett 3–4 cm távolságban kinyújtva találtuk. Lábfejeket kifelé fordították. Bolygatatlan.

Melléklet: 1 db ezüst, sima lemezes, S végű karika a koponyatető jobb oldalán (19. kép 4). Nő, adultus.

31. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 291°. A csontvázrészlet H.: 140 cm. A karokat kinyújtva a medencére helyezték, a kéz csontjai a combcsontok között voltak. Jobb lábfeje kifelé fordult. Bolygatott. A markológép a bal lábat térdtől kiemelte, a koponyát összetörte. Melléklete nem volt. Férfi, maturus/senilis.

32. sír (4–5. kép, 8. kép 1)

Sírfolt H.: 165 cm. Sz.: 34 cm. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A világosbarna homokkal kitöltött keskeny sírfolt keskeny téglalap alakú, enyhén lekerekített sarokkal. A bal oldalon a csontváz majdnem teljes hosszában hozzáér a folt széléhez. A csontváz H.: 165 cm. A koponya bal oldalán feküdt. A jobb kart könyöknél kissé behajlították, az alkarcsont és kézcsontok a medencecsont alatt voltak. Lábfejét kifelé fordították. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

33. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 314°. A csontvázrészlet H.: 128 cm. A koponyát jobbra fordították, a feltárási idejére kissé előre bukott. A karokat a test mellett kinyújtották, az alkar és a kézfej csontjai a medencecsontok alatt voltak. Bolygatott. A lábkat térdtől lefelé elásták. Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

34. sír (4–5. kép, 9. kép 1, 13. kép 2)

Sírfolt H.: 170 cm. Sz.: 28–42 cm. Sm.: 50 cm. Tájolása ÉNy–DK 310°. A világosbarna homokkal kitöltött sírfolt majdnem múmia alakú volt, mert teljes egészében követte a csontváz formáját. A csontváz H.: 165 cm. A koponya szembenézett, a feltárási idejére hátrabíllent, az állkapocs a nyakba esett. A karokat a test mellett kinyújtották, a kézcsontok a medence és a combcsont mellett voltak. Lábfejét kifelé fordították, a lábujjak a sírfolt sarkáig értek. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Nő, maturus.

35. sír (4–5. kép, 11. kép 3, 13. kép 3)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 315°. A csontvázrészlet H.: 160 cm. A karokat egyformán könyöknél behajlították, a kezeket

egymásra tették, a bal volt felül. A kézcsontok a szeméremcsonton voltak. Lábfejeket kifelé fordították. Bolygatott volt. 1 m átmérőjű, közepén 28 cm mély, 13. sz-i leleteket tartalmazó gödröt ástak a sírba. Eltűnt a koponya és a mellkas középső része. Mellélete nem volt. Nő.

36. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 307°. A csontváz H.: 100 cm. A feltárás idejére a koponya teljesen előre bukott. A bal kar a test mellett volt kinyújtva, a kézcsontok a medencecsont alatt voltak, a jobb alkart behajlították a derék tájára, a kézcsontok a bal medencecsonton voltak. A lábfej csontjai csomóban voltak. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Gyermekek, inf. II. (10 év)

37. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás 310°. A csontvázzészlet H.: 60 cm. A koponya a bal oldalán előrebillenve feküdt. Bolygatott. Újkori beásással megsemmisültek a medence, az alkarok és az alsó végtagok. Mellélete nem volt. Juvenilis.

38. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 45 cm. Tájolás ÉNy-DK 323°. A csontvázzészlet H.: 34 cm. Bolygatott. Újkori beásásban csak a koponya és a mellkas felső részlete maradt meg. Mellélete nem volt. Gyermekek, inf. I.

39. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 320°. A csontvázzészlet H.: 70 cm. A karok a test mellett kinyújtott helyzetben voltak. A jobb kézcsontok a combcsontokon voltak. Bolygatott. A földgép kiemelte a koponyát, összetörte a medencét, és kiemelte az alsó végtagokat. Mellélete nem volt. Nő, matusus.

40. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy-DK 295°. A csontvázzészlet H.: 130 cm. A koponyát jobbra fordították. A bal kart könyöknél derékszögben behajlították, az alkar és a kézcsontok a medencecsontok fölött helyezkedtek el. A jobb kar valószínűleg a test mellett feküdt kinyújtva. Bolygatott. A mellkas jobb oldalát és a jobb kart megbolygatták. Mellélete nem volt. Férfi, adultus?

41. sír (4-5. kép, 8. kép 6)

Sírfolt H.: 170 cm. Sz.: 28-40 cm. Sm.: 80 cm. Tájolása ÉNy-DK 297°. A világosbarna homokkal kitöltött sírfolt alakja a csontváz körvonalait követő, lekerekített sarkú, keskeny téglalap. A csontváz H.: 160 cm. A koponya szembenézett, az állkapocs a nyakba esett. A karokat a test mellett kinyújtották. A jobb kéz csontjai combcsonton, a bal kéz csontjai pedig a medencecsont alatt helyezkedtek el Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Nő, adultus.

42. sír (4-5. kép, 9. kép 2)

Sírfolt H.: 145 cm. Sz.: 30-40 cm. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy-DK 310°. A világosbarna homokkal kitöltött sírfolt alakja követte a csontváz körvonalát, múmia formára hasonlított. A koponyatetőnél és a lábfejeknél egyenes vonalban záródott. A csontváz H.: 140 cm. A koponyát a bal oldalára fordították. Jobb karját a könyöknél kissé behajlították, az alkar a medencecsonton, a kézcsontok pedig a jobb combcsont külső oldalán voltak. A bal kar a test mellett kinyújtva helyezkedett el, a kézcsontok a combcsont külső oldalán voltak. Lábfejeket kifelé fordították. Bolygatatlan.

Mellélete: a koponyán a bal csecsnyúlvány fölött zöld rozsda folt volt. Az alsó végtagok felett 100 cm átmérőjű, 13. sz-i edénytöredékeket tartalmazó gödröt ástak. Nő, matusus.

43. sír (4-5. kép, 11. kép 2)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy-DK 308°. A csontváz H.: 160 cm. A koponya kissé jobbra és hátra billent, az állkapocs a nyakba esett. Mindkét karját könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medencecsontokon, a kézcsontok a combcsontok belső oldalán voltak. A lábfejek felnyomva kerültek a sírba. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Nő, matusus.

44. sír 1-2 (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 45 cm. Tájolás ÉNy-DK Bolygatott. Melléklet nem volt. Újszülött, ikrek.

45. sír (4-5. kép, 9. kép 3, 13. kép 4)

Sírfolt H.: 165 cm. Sz.: 36-50 cm. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A vi-

lágosbarna homokkal betöltött sírfolt alakja követte a csontváz körvonalát. Múmia alakra hasonlít. A lábfejeknél lévő vége egyenes vonalban zárult. A csontváz H.: 160 cm. A koponya kissé balra és hátrabilent, az állkapocs a nyakba esett. A jobb kart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a jobb alkaron voltak. A lábfejek felnyomott helyzetben voltak. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Nő, matusus/senilis.

46. sír (4-5. kép, 9. kép 4)

A sírfolt H.: 155 cm. Sz.: 35-45 cm. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A világosbarna homokkal betöltött sírfolt alakja követte a csontváz körvonalát, múmia alakra hasonlít. A lábfejnél lévő vége egyenes vonalú. A csontváz H.: 145 cm. A koponyát balra fordították, a feltárás idejére az állkapoccsal együtt hátrabilent. Jobb karját könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a keresztcsonton voltak, a bal kart a könyöknél derékszögben hajlították be, a kézcsontok a jobb alkaron helyezkedtek el. A lábfejeket kifordították, kissé felnyomták. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Nő, matusus.

47. sír (4-5. kép, 9. kép 5)

Sírfolt H.: 190 cm. Sz.: 24-40 cm. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy-DK 288°. A világosbarna homokkal betöltött sírfolt alakja a csontváz körvonalát követte, a combcsontok közepénél 24 cm-re elkeskenyedett. Múmia alakra hasonlít. A csontváz H.: 170 cm. A koponyát balra fordították. A jobb kéz csontjai a combcsonton, a bal kézcsontok pedig a medence és a combcsont mellett helyezkedtek el A lábakat egyenesen kinyújtották. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Férfi, matusus.

48. sír (4-5. kép, 7. kép 7, 14. kép 1)

Sírgödör H.: 185 cm. Sz.: 45-55 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör téglalap alakú volt, lekerekített sarokkal. A csontváz H.: 170 cm. A koponya a bal oldalán feküdt. A karokat könyöknél majdnem derékszögben behajlították, a kézcsontok a medencecsontokon kerültek elő. A lábfejeket kifordították. Bolygatatlan volt, csak a feltárás közben ásták el a mellkas középső részét. Melléklet: két-két szabálytalan alakú kődarab volt a jobb vállon a koponya mögött, és a medence két oldalán a könyökök alatt. Mind a három helyen volt egy ferdén álló, lapos kődarab (kb. 20x30x20 cm) és alatta egy-egy kisebb, hengerded alakú kődarab (kb. 20x10x10 cm). Férfi, matusus.

49. sír (4-5. kép, 9. kép 6, 14. kép 2)

Sírfolt H.: 175 cm. Sz.: 28-44 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A világosbarna homokkal kitöltött sírfolt követte a csontváz körvonalát, a combcsont közepénél 28 cm-re keskenyedett. Múmia alakra hasonlít. A csontváz H.: 160 cm. A koponya a jobb oldalán feküdt. A karokat könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medence fölött keresztelték egymást. A bal kézcsontok a jobb combcsont belső oldalán, a jobb kézcsontok pedig a bal medencecsont alsó részén kerültek elő. A lábfejeket egyenesen kinyújtották. Bolygatatlan.

Melléklet: 1 bronz huzalkarika a bal halántékon (19. kép 11). Nő, matusus.

50. sír (4-5. kép, 6. kép 3)

Sírgödör H.: 170 cm. Sz.: 48 cm. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör téglalap alakú volt, szögletes sarokkal. A csontváz H.: 160 cm. A koponya a jobb oldalán feküdt és előrebillent. A jobb kart könyöknél derékszögben behajlították, a kézcsontok a bal alkaron voltak. A bal kart könyöknél tompaszögben hajlították be, a kézcsontok a szeméremcsonton voltak. A lábfejeket befelé fordították. Bolygatatlan. (A feltárás közben dűlték fel.)

Melléklet: 1. Egy nagy méretű, ezüst S végű karika a bal halántékon. 2. Nyaklánc 21 fluorit és 3 aranyfóliás üvegpasztá gyöngyből. Az állkapocs alatt a nyakcsigolyák körül helyezkedtek el. A gyöngyök között barna korhadék, talán borszív maradványa, és vékony zöld rozsaszál maradéka húzódtott (18. kép 3-4.) Nő, adultus.

51. sír (4-5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy-DK 311°. A csontváz H.: 175 cm. A koponyát jobbra fordították. Jobb karját a test mellett kinyújtották, a kézcsontok a medencecsont alatt voltak. A bal kart könyöknél majdnem derékszögben behajlították, a kézcsontok a jobb medencecsonton voltak. Lábfejeit párhuzamosan jobbra hajlították. Bolygatatlan. Mellélete nem volt. Férfi, adultus.

52. sír (4–5. kép, 14. kép 3/a)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 175 cm. A koponya kissé balra fordult és előre billent. Jobb karját a test mellett kinyújtották, a kézcsontok a combcsont külső oldalán voltak. A bal kart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok keresztették a bal combcsontot. Lábfejeket kifelé fordították. Bolygatatlan. (A koponya a feltárás közben tört össze.) Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

53. sír (4–5. kép, 14. kép 3/b)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 45 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 85 cm. A karokat könyöknél egyformán kissé behajlították, a kezeket egymás mellé a szeméremcsontra helyezték. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Gyermekek, inf. I., 5–6 éves.

54. sír (4–5. kép, 15. kép 1)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 155 cm. A koponyát balra fordították. Mindkét karját a test mellett kinyújtva helyezték el. Az alkar és a kézcsontok 8–10 cm távolságra voltak a medencétől. Lábfejeket felnyomták, a lábfejcsontokat csomóban találtuk. Bolygatatlan.

Melléklet: jobb kéz gyűrűsujján ezüst huzalból készült gyűrű (19. kép 13). Nő, adultus.

55. sír (4–5. kép, 15. kép 2/a)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 291°. A csontváz H.: 140 cm. A koponya kissé jobbra és előre billent. A karokat könyöknél tompaszögben behajlították, a kezek a szeméremcsont fölött keresztették egymást. Lábfejeket kissé elfordították. Bolygatatlan.

Melléklet: 1. A koponya mögött a bal oldalon, a sírgödör aljától 18 cm-rel magasabban egy kb. 17x22x15 cm-es faragatlan kődarab. 2. A koponyán a bal csacsnyúlvány fölött egy bronz huzalkarika volt (19. kép 8). Nő, juvenilis.

56. sír (4–5. kép, 15. kép 2/b)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 311°. A csontváz H.: 150 cm. A koponya jobbra billent. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek, az alkar és a kézcsontok a medence és a combcsontok alatt helyezkedtek el. Lábait felnyomták. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, maturus. (Adultus)

57. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 70 cm. Tájolás ÉNy–DK 295°. A csontváz H.: 160 cm. A koponyát a bal oldalára fordították. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek, a kézcsontok a combcsontok külső oldalán helyezkedtek el. Bolygatott, lábfejeket kiásták. Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

58. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 110 cm. A karok a test mellett kinyújtva feküdtek. Bolygatott. A törzs bal felét homokbányászattal elásták, a koponya is elmozdult. Az alsó végtagokat térdtől lefelé az alapozási árokkal ásták el. Melléklete nem volt. Férfi?, adultus.

59. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 130 cm. A jobb kart kinyújtva a test alá, a bal kart kinyújtva a test mellé helyezték. Lábfejeket felnyomták. Bolygatott. A koponya és a lábfejcsontok nagyobb része hiányzott, az alapozási árokkal ásták el azokat. Melléklete nem volt. Nő, adultus.

60. sír (4–5. kép, 10. kép 5)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 45 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 73 cm. Karokat a test mellett kinyújtva helyezték el. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Gyermekek, inf. II.

61. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 60 cm. Tájolás ÉNy–DK 318°. A csontvázrészlet H.: 135 cm. A bal kar a test mellett kinyújtva helyezkedett el. Bolygatott. Későközépkori nagy beásás pusztította el a sírt. A törzs baloldala, a kar és a balláb maradt meg. Melléklete nem volt. Férfi, juvenilis.

62. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 50 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontváz H.: 165 cm. A koponya balra billent, az állkapocs a nyakba esett. Az alkarokat a medence fölött keresztibe rakták, a bal kar volt fölül. A jobb kézcsontok a bal medencecsonton, a bal kézcsontok a szeméremcsonton, és az előtt

helyezkedtek el. Lábfejeit egyenesen kinyújtották. Bolygatatlan. Melléklete nem volt. Férfi, maturus, (adultus).

63. sír (4–5. kép)²

Sírgödör H.: 150 cm. Sz.: 55 cm. Sm.: 100 cm. Tájolás ÉNy–DK 283°. A sötétbarna homokkal betöltött sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú volt. A csontvázrészlet H.: 140 cm. A csontváz a sírgödör közepén helyezkedett el, a sírgödör fala és a csontváz között körben kb. 10 cm széles üres sáv volt. A koponya a jobb oldalán feküdt. Jobb karját könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a keresztcsonton helyezkedtek el. A bal kart kinyújtva egyenesen a test mellé helyezték, a kézcsontok a bal combcsont mellett voltak. Bolygatott, az alsó végtagokat térdtől lefelé elásták. Melléklete nem volt. Férfi, adultus.

64. sír (4–5. kép, 7. kép 3)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 90 cm. Tájolás ÉNy–DK 310°. A csontvázrészlet H.: 15 cm. A koponya szembenézett, de kissé jobbra billent. Jobb kart könyöknél kissé behajlították, az alkar és a kézcsontok a medencecsonton voltak. Bolygatott. Az alsó végtagok térdtől lefelé hiányoznak, és bolygatott a törzs bal oldala is. A bolygatás a jelenlegi vízvezetékárok ásásával történt. Melléklet: a koponyatető mögött kb. 22x20x10 cm téglalakú formájú kődarab. Nő, maturus.

65. sír (4–5. kép)

A 64. sírt teljes egészében ebbe a sírba ásták, s ezzel a csontvázat teljesen fedték. Sm.: 100 cm. Bolygatott. Melléklete nem volt. Férfi, maturus.

66. sír (4–5. kép)

Sírfolt nem látszott. Sm.: 80 cm. Tájolás ÉNy–DK 325°. A csontvázrészlet H.: 60 cm. Mindkét kart könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medencecsontok felett voltak. Bolygatott. Újkori földmunkákkal elásták a koponyát, a medence bal oldalát és az alsó végtagokat. Melléklete nem volt.

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A sírok elhelyezkedése

A Budapest XVI. Timur utcában feltárt sírok soros temetőből származnak. Azonban ha a csontvázakra merőleges irányokat figyelembe vesszük, két sorirány fedezhető fel, amelyek a sírok eltérő tájolása miatt alakultak ki. 1. A feltárt terület Ny-i szélén olyan sírok helyezkednek el, amelyeknek a fekvése közelebb áll a K-Ny-i irányhoz, mint a feltárt terület K-i felében lévő tájolása. Ebből következik, hogy a Ny-i sírsorok majdnem É-D-i irányban húzódnak. 2. A feltárt terület K-i felében lévő sírok majdnem ÉNy–DK-i irányban fekszenek, tájolásuk az ÉNy–DK-i iránytól mindössze 4–5 fokkal tért el Ny felé. Itt található az a néhány sír is, amelyeknek a tájolása az ÉNy–DK-i iránytól néhány fokkal É felé tér el. A sírsorok EK–DNy-i irányban haladnak.

A sírok elhelyezkedése a sorokban mind a két csoportnál azonos. Az alsó sor sírjai a felette lévő sor sírjai közötti sávban találhatóak, az alsó sorokban lévő csontvázak koponyái a felette lévő sor csontvázainak alsó végtagjaival voltak egyvonalban.⁴³

A temetőrészlet egyrétegű volt. Egyetlen esetben fordult elő rátemetkezés, a 64. sírt beleásták a 65-be, a beásással a 65. sírt teljesen feldúlták. (4–5. kép)

A sírok tájolása, a temető szerkezete

1. A temetőrészletben csak két pontosan keletelt sír volt, a 7. és a 16. Mind a kettő gyereksír volt, a 16. sírban két gyermek volt eltemetve.

2. A temetőrészlet Ny-i oldalán lévő sírok K–Ny-i és DK–ÉNy-i 283–300° közötti irányban fekszenek. Összesen 17 (10 férfi, 6 nő, 1 gyerek) sír tartozik ebbe a csoportba.

3. A sírok zöme ÉNy-DK-i fekvésűnek mondható. 34 (12 férfi, 18 nő, 4 gyerek) sír fekvése az ÉNy-DK-i iránytól 4–5 fokkal eltért Ny-felé. Ezek mellett még 11 sír helyezkedett el az ÉNy-DK-i irány közelében, a 307–325° közötti tájolásban. Ez összesen 45 sír.

A 44. kettős újszülött (ikerpár) és a 65. sír tájolását a nagy mértékű pusztítás miatt nem lehetett megállapítani. (16. 17. kép)

A Budapest XVI. Timur utcai temető azoknak a temetőknél a népes sorába tartozik, amelyeknek a sírjait a publikációkban „ÉNy”, vagy „kb. ÉNy-i” fekvésűeknek említik.⁴⁴ Az Árpád-kori temetők tájolási kérdései ma még több, megválaszolandó kérdést vetnek fel. Különböző okai lehetnek annak, hogy egész temetők tájolása eltért a pontos keleteléستől, és nyilvánvalóan más okai voltak az egyes temetőkben eltérő tájolású sírcsoportok keletkezésének. Kétségtelen, hogy a temető és benne a sírok helyének kiválasztásánál figyelembe kellett venni sok esetben a domborzati viszonyokat, és a temető helyének felszíni adottságait is. Ezek az egyszerűbb esetek. Ha az egyéb jelenségek egységesek, az eltérő tájolás nem tekinthető temetkezési szokásnak, és nincs jelentősége a temetővel kapcsolatos kérdések elemzésénél.⁴⁵ Bonyolultabb kérdés, amikor egy-egy temetőben ha néhány fokkal is, de eltérő tájolású, zárt sírcsoportok jelentek meg. Ez a jelenség akkor is figyelemre méltó, ha az eltérő tájoláshoz esetleg más, élesen megmutatózó különbségek nem kapcsolódnak. Ilyen esetekben a temető szerkezetére, s annak változásaira lehet következtetni.

A Budapest XVI. Timur utcai temetőrészlet alaprajza a publikált Árpád-kori temetők közül a pusztaszentlászlói temető alaprajzához hasonlít, amelyben három nagyobb sírcsoport „egység” különíthető el a pusztaszentlászlói temetőben a középső szárnyat két oldalról közrefogó sírok tájolása eltérő. A temetkezési csoportok elemzése alapján feltételezhető, hogy a temető helyének kiválasztása idején „meghatározták az egyes családi temetkező helyeket és azok terjeszkedési irányát.” A temetkezések felhagyásának idejére a temető alaprajza legyező alakú lett.⁴⁶ Kétségtelen, hogy a Budapest XVI. Timur utcai temetőnek csak egy töredéke ismert, de feltételezhető, hogy a tájolási különbségek alapján kirajzolódó sírcsoportokba itt is egy-egy család egymást követő generációi temetkeztek. (4. kép)

Sírgödörök

1. *Téglaalakú sírgödörök:* 15 (7 nő, 3 férfi, 5 gyerek) sírnál szabályos, téglalap alakú sírgödört ástak. Nagy vonalakban egyformák, csupán kisebb részletekben különböznek egymástól. (4–5. kép)

a) A sírgödör oldalai határozott, egyenes vonalban futnak, a sarkok formája derékszöghöz közelálló. (1. 2. 7. 13. 16. 23. sír), (6. kép 1–2). Ettől kissé eltér az 50. sír, a sírgödör sarkai derékszögűek, a keskenyebb oldalak egyenesek, a két hosszabb oldal azonban, különösen a csontváz jobb oldalán kihasasodik (6. kép 3).

b) Lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödörök (6. 14. 18. 63. sír), (6. kép 5–6). A 10. sírnál a sírgödör sarkai mindenütt enyhén lekerekített derékszöveget alkottak, azonban a koponya mögött a sírgödör széle ívelt volt (6. kép 4).

c) Majdnem félkör alakban lekerekített sarkú, szinte ovális alakú sírgödörök, (8. 9. 48. sír). A 8. és a 9. sír (6. kép 7–8) a lábánál bolygatott volt, és nem lehetett megfigyelni a sírgödör

formáját. A 48. sír gödre a csontváz mellé helyezett kövek miatt két oldalán kiszélesedett, a lábak felé kissé elkeskenyedett. A sírgödör fala a koponya mögött ívelt, a lábfejek között pedig egyenes vonalú volt (7. kép 1).⁴⁷

A sírgödörök méretei általában a csontvázak méreteihez igazodtak. A 2. 8. 13. 14. 18. 23. 48. és az 50. sírgödör volt teljes. A 6. 16. és a 63. sírban a jelenkori bolygatásokkal megsemmisültek a sírok alsó részei, a csontvázakból hiányoztak a lábfejek, térdnél elásták a 7. és a 9. sírt is. A 10. sírt Árpád-kori gödör ásásával bolygatták meg, itt is térdtől lefelé hiányoztak a lábcsontok. A jelenkori építkezéssel pedig teljesen feldúlták az 1. sírt, amelyből csak a koponya és a nyakcsigolyák maradtak meg. (4–5. kép)

A sírgödörök hossza a 2. (170 cm), 13. (160 cm), 14. (140 cm), 18. (160 cm), 23. (175 cm) síroknál megegyezik a kinyújtott csontvázak hosszával. A koponya és a lábujjak a sírgödör széléhez értek. A 10. bolygatott sír koponyája is érintette a sírgödör szélét. Más esetekben a sírgödör pár centivel hosszabb volt, mint a csontváz. A sírgödör fala és a koponya között 3–12 cm távolságot lehetett megfigyelni. A lábujjak érintették a sírgödör szélét. Előfordult, hogy a kiásott sírgödör rövidebb lett a kelleténél, akkor az alsó lábszárakat megemelték, és a lábfejeket elhajlították, vagy visszanyomták a lábszárakra. Több változat fordult elő a sírgödör szélességénél. Az esetek zömében a sírgödör szélessége is a csontváz méretéhez igazodott. A 2. sírgödör volt a legszélesebb 80 cm, és a 34. sír volt a legkeskenyebb, 34 cm. A 48. sír a sírgödörbe rakott kövek miatt 55 cm széles volt. A sírgödörök többségének (9 sír) a szélessége 40 és 50 cm között váltakozott.

Az elhunytakat általában nem a sírgödör közepére helyezték. A 2. 16. 48. sírok kivételével megfigyeltük, hogy a csontvázak 2–3 cm-re megközelítik, vagy érintik az egyik hosszanti sírgödörfalat. Az 50. sír felső karjai és könyökei mindkét oldalon a sírgödör falához simultak. A csontvázak sírgödörbeli helyzete valószínűleg a sírba helyezéssel alakult ki, a tetemek melletti szélesebb sáv valószínűleg a sírba helyezés eszközeinek a helye lehetett (6. kép 1–2. 5–8).⁴⁸

A sírgödörökben fa építmények, koporsó, keret, fedőlap, aljdeszka nyomait nem láttuk. Nem kerültek elő koporsószőgek, vagy más, a fa elemeket összetartó szorító pántok sem. Ezek helyett a téglalap alakú sírgödörökbe temetett holtakat valamibe igen gondosan beburkolták, és elképzelhető, hogy a bepólyált tetemeket még valamilyen más, szerves eredetű anyaggal vastagon be is takarták. Ezt a feltevésünket igazolja a sírgödörök betöltését adó homokos föld színének változása. A sírgödörök ugyanis sötétbarna homokos földdel voltak betöltve, s a betöltés a csontváz felé közeledve egyre sötétebb lett, előfordult, hogy közvetlenül a csontváz fölött, és a csontváz alatt majdnem fekete volt. Mivel semmi, konkrét, meghatározható anyagra utaló jelenséget nem tudunk megfigyelni, eltekintünk attól, hogy a jelenséggel kapcsolatban különböző feltételezésekbe bocsátkozzunk.⁴⁹

A csontvázakat beborító homokos föld a 16. kettős gyermeksírnál volt a legsötétebb. Az egymással szembe fordítva eltemetett gyermekeket (16/1. sír, Inf. I., 16/2. sír, Inf. II. 8–9) különös gonddal temették el. Sajnos az ABC Áruház egyik alapozási árkával ferde síkban levágták a sírgödör alsó felét, mindkét gyermek lábait térdtől hiányoztak. A nagyobbik gyermek mellett 80 cm hosszan megmaradt a habarcsos sírgödör fala, a

sírgödör szélessége 52 cm volt. A lesimított peremű habarcsfal alapján feltételezhető, hogy a sírgödört valamivel lefedték. (7. kép 4–5) Ez a kettős gyermek sír az Árpád-kori temetők különös gondossággal megépített gyermek sírjainak csekély számát gyarapítja. Több temetőben előfordultak felnőttek számára kőből, téglából épített, vagy kifalazott oldalú sírgödrök, ezek között nem olyan feltűnő a gyermek számára készített sírpítmény.⁵⁰ Igen feltűnőek azonban az olyan temetőkben, amelyekben egyébként nincsenek épített sírgödrök. Ezért érdekes a dunajvárosi temető 40. sírja, amelyben a kisgyermeket szabálytalan alakú, lapos kövekből összerakott kőládába helyezték, és a sírt nagyobb kövekkel be is fedték.⁵¹ A mellette lévő, valamivel nagyobb gyermek (41.) sírjába már csak két nagyobb, lapos követ helyeztek, egyiket a koponya mögé, a másikat pedig a lába elé rakták.⁵² Ugyanilyen jellegű sírok a Cegléd-madarászalmi temetőben is előkerültek, de itt a kövek helyett téglákat raktak a sírokba. A temető 26. gyermek sírjába 8 db, élére állított téglát helyeztek, de ezek valójában csak a sírgödör oldalát keretezték. A sírgödör alja a homokos talaj volt, és nem lehet tudni, hogy lefedték-e valamivel a sírt.⁵³ Ugyanebben a temetőben a dunajvárosi 41. sírhoz hasonló is előkerült, a 163. Cegléd-madarászalmi gyermek sírban a koponyánál 3 ép, a bokacsontok táján pedig egy ép téglát volt a sírba téve.⁵⁴

A Budapest–Timur utcai temető habarcsos 16. gyermek sírjában a vastag habarcsréteg ugyanazt a funkciót töltötte be, mint a kőből, vagy téglából épített sírgödőrfalak. Azonban a kőnek vagy a téglának a sírgödör falának megerősítése mellett, mint ahogy az számtalan Árpád-kori temetőben látható, külön szerepe is volt a temetkezési szokásokban. Ezért került a Budapest Timur utcai temető 16. gyermek sírjába a kisebbik gyermek feje mögé egy kődarab (12. kép 2).

A Budapest XVI. Timur utcai temetőben a sírgödörös temetkezések mind a két, a tájolás alapján elválasztható sírcsoportban előfordultak. Feltűnő azonban a sírok életkor és nemek szerinti megoszlása. A temetőrészlet 9 gyermek sírjából 5 tartozott ebbe a csoportba, 7 sírban különböző korú nőket, 1 sírban juvenilis korú, és 2 sírban pedig matus korú férfiakat temettek el.

Sírfoltok

A sírgödrök és a sírfoltok különválasztását az esetek többségében eltérő formai jegyek is indokolják, de a kétféle temetkezési mód közötti éles különbség a csontvázakat fedő homokbetöltésben ismerhető fel. A sírgödröket betöltő homokos föld sötétbarna volt, a sírfoltokban azonban csak egészen világos barna homokos föld volt. A sírfoltoknál is megfigyeltük, hogy közvetlenül a csontvázak fölött sötétebb volt a betöltés, mint a feltárás szintjén. Nem lehet tudni, hogy ezek az elszíneződések látszottak-e az eredeti középkori járószint magasságában, ugyanis a legyalult építkezési szinten is alig látszottak. A sírfoltok határozott körvonalait csak 10–15 cm-rel a csontvázak felett lehetett megfigyelni. A sírfoltok szorosan a csontvázak körvonalait követték, a koponyatető, a váll, a kar, esetenként még a lábszár csontjai is belesimultak a sírfolt szélébe (4–5. kép).

A sírfoltok különböző alakúak, csupán a lábfejeknél mutatkozik egyfajta szabályosság. Azokban a sírokban, amelyekben a lábfejeket kifelé fordították, mindkét oldalon a lábujjak a sír-

folt sarkát érintették, és a lábujjak közötti sírfolt széle egyenes volt (19. 24. 32. 34. 42. 45. 46. sír). Azokban az esetekben pedig, amikor a lábfejeket a lábszárakra visszanyomták, a sírfoltok alsó része majdnem félköríves lezáródású volt (20. 26. 28. 41. 47. 49. sír). A sírfoltok szélei nem voltak olyan egyenes, határozott vonalak, mint amilyenek a sírgödrök szélei voltak. A 24. és 32. sírfolt alakja a csontváz dőlését követte (8. kép 1–2.).

1. Téglalap alakú sírfoltok (19. 24. 32. sír). Hosszúságuk megegyezik a nyújtott helyzetben fekvő csontváz hosszával, helyesebben a koponyatető és a lábujjak hegye közötti távolsággal. A sírfoltok szélessége a két könyök közötti távolsággal egyenlő, azaz a csontvázak méreteitől függően változó adat. A sírfoltok sarkai a koponya két oldalán lekerekítettek, közöttük a sírfolt széle a 24. és a 32. sírfoltnál egyenes, a 19. sírnál pedig enyhén ívelt vonalú. A lábfejeket kifelé fordították ezekben a sírokban, a lábujjak között egyenes volt a sírfolt széle (8. kép 1–3.).⁵⁵

2. Ovális alakú sírfoltok (20. 26. 28. 41. sír). A sírfoltok hosszúsága a koponyatető és a lábujjak közötti távolsággal azonos, szélességük pedig a csontváz két könyöke közötti távolsággal egyenlő. A lábfejek visszanyomását figyeltük meg a 20. és a 26. sírban, ez lehetett az oka annak, hogy a lábfejcsontok részben a boka körül, illetve a két boka között kerültek elő. A sírfoltok lábfej felőli vége a koponya melletti és a könyöktáji részekhez képest néhány cm-rel keskenyebb volt (8. kép 4–6).⁵⁶

3. Múmia alakú sírfoltok (34. 42. 45. 46. 47. 49. sír). Teljes egészében a test körvonalát követték, világosan mutatták a halotti lepelbe szorosan becsavart test alakját. A sírfoltok lábfej felőli végének alakja a lábfejek helyzetétől függően a korábban ismertetett módon mutatkozott. A 34. 42. 45. és a 46. sírban a sírfolt széle félköríves volt (9. kép 1–4). A 47. és a 49. sírban a sírfolt széle félköríves volt (9. kép 5–6). A sírfoltok koponya felőli végei sem egyformák. A 45. 46. és 49. sírban a sírfolt szinte félkör alakú lezáródású, a sírfolt széle rátapadt a koponyára és ívelt vonalban folytatódott a vállakig. Ezzel szemben a 34. 42. 47. sírban a koponyára tapadó sírfolt széle egyenes, és lekerekített sarkú, szögletes vonalban folytatódott a vállak felé. Lehetséges, hogy sírfoltok koponya körüli különbségei csak egyszerűen a halottat borító anyag kétféle hajtogatásából adódnak, de elképzelhető az is, hogy a koponyák körüli szögletes sírfolt záródás a halott feje alá helyezett egyéb temetési kellék alakja miatt alakult így.⁵⁷

A múmia alakú sírfoltokban 5 matus korú nő, és egy matus korú férfi csontváza került elő. A téglalap alakú és ovális sírfoltokban a 19. sírt kivéve, amelyben juvenilis korú női csontváz volt, adultus (20. 24. 26. sír) és 1 matus (32. sír) korú férfiak, 1 adultus (41. sír) és 1 matus (28. sír) korú női csontvázak feküdtek. A feltárt temetőrészletben eddig nem lehetett megfigyelni, hogy gyermekeket is ilyen módon temettek volna.

Elszíneződés nélküli sírok

A temető 38 sírjánál semmiféle elszíneződés nem látszott, a csontvázak a bolygatatlannak látszó, sárga, vagy barnássárga, homokos talajban feküdtek. A csontok között sem láttunk semmiféle elszíneződést a homokban. Ez a jelenség a homokba ázott síroknál gyakran előfordult, ezért ezeknél a síroknál nem lehetett a sírgödrök méreteire, formájára következtetni. (4–5. kép, 10. kép 1–6).⁵⁸

A sírgödör mélysége

A sírgödör mélységét nem lehetett megállapítani, mert rekonstruálhatatlan a domboldal középkori felszíne. A feltárás folyamán az egyenletesre gyalult épület alapozási szintjéhez mérhettük a sírmélységeket. Ezekből az adatokból azért kiderült, hogy a gyermeksírok nagyjából egyforma mélységben helyezkedtek el. A legmagasabban azok a (22. 38. 44. 53. 60. sír) gyermeksírok voltak, amelyeknél sírgödör vagy sírfolt nem mutatkozott. Ebben a mélységben helyezkedett el a 10. sír is, amelyet a 13. sz.-ban egy homokkitermelő gödör kiásásával bolygattak meg. A 45–50 cm mélységű, 18 sír közé tartozik az 1. és a 16. kettős gyermeksír, a többi sírban különböző korú férfiak és nők csontvázai voltak. A 3 legmélyebben fekvő gyermeksír közül kettő (6. 7. sír) 50–60 cm mély sírgödörben volt, az ebben a mélységben lévő, többi 18 sírban többségében adalut korú férfiak és nők voltak eltemetve. A legmélyebb (60–80 cm) sírokban különböző kor, felnőtt férfiak és nők csontvázai feküdtek. Az adatokat összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy ebben a temetőrészletben valószínűleg 3 sírmélység lehetett. A legmagasabban fekvő sírokban gyermekek voltak, kisebb számban a középső szinten is találtunk gyermeksírokat. A középső és a legmélyebb szinten találtuk a temetőrészlet felnőtt férfi és női sírjait, a sírmélység sem a nemekre, sem az életkorokra nem volt jellemző.

A csontvázak helyzete

Teljes, bolygatatlan csontváz 41 sírban került elő. 4 sírt az Árpád-korban, 1 sírt a késő középkorban, a többi 20 sírt zömmel az 1988-as építkezéssel bolygatták meg. Az alsó végtagok 9 sírből, a koponya 4 sírből hiányzott. 6 sírban bolygatottak voltak az alsó végtagok, és hiányzott belőlük a koponya is. 2 sírban csak a koponya és a mellkas, 1 sírban a koponya és a nyakcsigolyák, 1 sírban pedig a törzs bal oldala és a bal láb maradt meg. Végeredményben a koponyák helyzetét 56, a karok helyzetét 57, a lábak helyzetét 47 sírban lehetett megfigyelni.

A temetőrészlet 66 sírjában összesen 68 csontváz volt, mert a 16. és a 44. sírokban két-két gyermek volt eltemetve. Ezekon kívül a 4. sírban, az eltemetett nő medencéjében megmaradtak a magzat csontjai is. 3 sír csontváza a feltárás idején elveszett (ellopták). 24 férfi, 28 nő és 13 gyermekcsontváz antropológiai vizsgálatát lehetett elvégezni.

A csontvázak a hátukon, kinyújtott helyzetben feküdtek. A koponya, kar és lábsontok viszont különféle helyzetekben voltak. A legtöbb esetben a koponya a tarkón nyugodott, a kar és a kézcsontok a test mellett feküdtek, a lábakat párhuzamosan kinyújtották és a lábfejeket kifordították. Szám szerint 22 sírban találtuk a karokat a test mellett kinyújtva, és 19 sírban voltak a lábfejek kifelé fordítva. Azonban olyan sír, amelyben a leggyakrabban előforduló testrészhelyzetek együtt jelentek meg, csak három (14. 31. 34. sír) volt. Öt olyan (13. 20. 22. 41. 60.) sírt tártunk fel, amelyekben a koponya a tarkón feküdt, a karokat a test mellé helyezték, és a lábfejeket párhuzamosan kinyújtották. A többi sírban az 5 koponya, a 12 kar- és kéz, a 6 lábfej-helyzet a legváltozatosabb módon variálódott.

A koponyák helyzete

1. *Tarkóra fektetett, szembenéző koponyák.* 22 csontváznál találtuk ezt a helyzetet. Megfigyelhető volt, hogy több esetben a koponya kissé jobbra, vagy balra billent, a 34. sírban erőtelje-

sen hátrabukott, a 31. és a 36. sírban pedig előre bukott. Nem volt egyforma az állkapcsok helyzete sem. Különböző mértékben a nyakcsigolyákra billent, előfordult, hogy a két fogsor összeért, és előfordult, hogy az állkapocs egészen eltávolodott az arckoponyától. 4 gyermek, 12 nő és csak 5 férfi tartozik ebbe a csoportba. (Szembenéző koponyája volt az elkallódott 12. csontváznak is) (6. kép 1, 4., 8. kép 4., 6., 12. kép 4.)

2. *Jobbra vagy balra fordított koponyák.* Balra fordított helyzetet 2 gyermek, 5 férfi és 1 női sírban találtunk. 2 gyermek, 3 férfi és 5 női sírban jobbra fordították a koponyát. A csoportból ki kell emelni a 16. kettős gyermeksírt, amelyben a két gyermeket egymással szembefordítva temették el (7. kép 2., 4., 8. kép 2., 5., 11. kép 1., 4., 12. kép 3–2., 13. kép 1.)

3. *Jobb, vagy bal oldalára fektetett koponyák.* 18 sír tartozik ebbe a csoportba. Bal oldalán feküdt a koponya 2 gyermek, 3 férfi és 5 nő sírjában. Jobb oldalára fektették a koponyát 1 gyermek, 4 férfi és 2 nő sírjában. (Jobb oldalán feküdt a 11. elkallódott csontváz koponyája is). 6. kép 8., 7. kép 1., 8. kép 1., 9. kép 6., 10. kép 4., 11. kép 4., 6., 12. kép 1., 14. kép 1–2., 15. kép 2.)

A koponyák helyzetével kapcsolatban több kérdés merül fel. A szembenéző koponyák jobb, vagy bal oldalára való billenése talán magyarázható a korhadási folyamat befolyásának. Azonban a jobbra, vagy balra fordított, de még inkább a jobb, vagy a bal oldalára fektetett koponyahelyzeteknek egészen pontos, a temetkezési szokásokkal kapcsolatos konkrét okai lehetettek. Feltűnő, és nem véletlen jelenség, hogy a jobbra, vagy a balra fordított, vagy fordult koponyáknál az elfordulás szöge 45° körül volt. Nem valószínű, hogy a korhadási folyamat billentette volna egyforma helyzetbe a temetőrészlet 17 sírjának koponyáját. Ez a megállapítás még inkább vonatkozik a jobb, vagy a bal oldalra fektetett koponyákra, amelyeknél az elfordulás szöge 90° volt. Újabb adatok, megfigyelések, feltárások és publikációk szükségesek ahhoz, hogy meg tudjuk magyarázni az Árpád-kori sírokban eltemetettek 5-féle koponyahelyzetét. Mivel gyermek, nő és férfi sírokban egyformán jellemző mind az 5 koponyahelyzet, feltételezzük, hogy olyan mozzanatról van szó, amelyik az egész társadalomra jellemző. Kapcsolatban lehet a hiedelemvilággal, de lehetnek sokkal egyszerűbb okai is. Lehetséges, hogy a viselettel is összefüggésbe hozható, mert bizonyos haj, fejfedő viselete eleve lehetlenné tette a tarkóra fektetést. Elképzelhető, hogy a tarkón lévő haj, vagy annak díszei, esetleg a fejfedő tarkón lévő részei miatt a koponyát nem lehetett szembenéző helyzetbe állítani. A koponyahelyzetek és a viselet közötti összefüggésekre a pusztaszentlászlói temető részletes koponyarajzai alapján gondoltunk. Több női sírban megfigyelhető volt, hogy a különböző szögekben oldalra fordított koponyák körül úgy kerültek elő a hajfonatdíszekre, szalagokra mutató karikák és gyöngyök, mintha azokat gondosan elrendezték volna az elhunyt feje körül.⁵⁹ A Budapest XVI. Timur utcai temetőben is gondolhatunk a viselet és a koponyahelyzetek közötti összefüggésre, hiszen a sírokban talált egyetlen karikaékszer általában a koponya felé néző oldalán került elő.⁶⁰

A koponyák előre, vagy hátra billenése, a 45°-nál jóval kisebb mértékű jobbra, vagy balra billenése abból is adódhat, hogy a koponyák alá párnaként helyezett szerves anyagból való alátét elkorhadott.⁶¹

Az alkarok és a kezek helyzete

A Budapest XVI. Timur utcai temetőrészlet 58 sírjában figyeljük meg az alkarok és a kezek helyzetét. 26 sírban az elhunyt karjait a test mellett kinyújtották, a többi 32 sírban pedig 11féle alkar- és kéz helyzetet találtunk.⁶²

1. *Karok a test mellett kinyújtott helyzetben.* Az ebbe a csoportba sorolható sírokban csak fő vonalakban volt egységes a karok helyzete. Az alkar- és a kézcsontok nem mindig ugyanabban a helyzetben, és nem mindig pontosan ugyanazon a helyen kerültek elő. A legtöbb esetben az alkar és a kézcsontok a medence és a combcsont külső oldalán, a sírgödör alján helyezkedtek el. A 14. 28. 34. sírban látható volt, hogy a kézfejet az eltemetés idején élére állítva a testhez simították. A kézcsontok azért maradhattak egymás fölött függőleges helyzetben, mert a halotti lepel megtartotta a kézfejeket. (9. kép 1) A 60. 56. 54. sírban a kézfejeket tenyérrel lefelé fordítva helyezték a sírgödör aljára. A kézcsontok helyzete alapján felmerül, hogy ezekben a sírokban valószínűleg nem voltak halotti lepelbe burkolva az elhúnytak (15. kép 1.) Tenyérrel lefelé fordították a kézfejeket az 59. sírban is, de itt mindkét alkar és a kezek a medencecsont alatt voltak. A 2. sírban a bal alkar és kéz a medence alatt, a jobb alkar és kéz pedig a medence és a combcsont mellett került elő. A 13. 24. 26. 57. sírban az alkarok érintették a medencecsont szélét, a kézcsontok a combcsont felső részén helyezkedtek el. Előfordult, hogy a szélső kézfejcsonatok a combcsont külső oldalára estek le (8. kép 2., 5., 15. kép 2.)

A test mellé és a combokra helyezett kéztartás szokása keveredik a legtöbbször. A jobb, vagy a bal kezét tenyérrel lefelé a combokra tették, a másik kéz pedig a test mellett, vagy a medencecsont alatt volt (33. 23. 41. 42. 57. sír). (6. kép 2., 8. kép 6., 9. kép 2.)

2. *Az alkarok a medencére hajlított helyzetben.* Mindkét kart könyöknél kissé behajlították, és az alkarokat egyforma helyzetben a medencére helyezték. A kézcsontok a sír alján a medencecsont előtt, a combcsontok belső oldalán kerültek elő. 3 gyermek, és 5 fiatal nő sírjában találtuk ezt a helyzetet. Ide soroltuk a 19. sírt is, amelyben a fiatal nő bal alkarját a bal medencecsont közepére, a jobb alkarját pedig a jobb medencecsont alá tették az eltemetéskor. (7. kép 1., 4., 12. kép 2., 14. kép 3., 8. kép 3.)

3. *Az alkarok a medencére hajlított helyzetben, kézcsontok a szeméremcsonton.* A karokat könyöknél tompaszögben behajlították, az alkarok a medencecsontokat hosszában keresztelték, a kezeket a szeméremcsonton egymásra tették (7. kép 2., 11. kép 4., 13. kép 3.). A 62. maturus korú férfi sírjában meg lehetett állapítani, hogy a temetés alkalmával az alkarokat a szeméremcsonton egyforma szögben keresztbe rakták, a feltárás idején a kézcsontok az ellentétes oldalon a combcsontok belső oldalán feküdtek.

Az egyik alkar a test mellett kinyújtva, a másik a medencére hajlított helyzetben.

4. A bal kar teljes hosszában a test mellett kinyújtva feküdt, a jobb alkar a medence jobb oldalát hosszában keresztelte, a kézcsontok a szeméremcsont jobb oldala előtt kerültek elő (31. sír).

5. A jobb kar teljes hosszában a test mellett kinyújtva feküdt, a bal kart könyöknél tompaszögben behajlították. A bal kéz csontjai a jobb medencecsont közepén voltak (4. 9. sír), (6. kép 8., 11. kép 1.).

6. A bal kar teljes hosszában a test mellett kinyújtva feküdt, a jobb kart könyöknél tompaszögben behajlították. A jobb kéz csontjai a bal medencecsont közepén voltak (63. 36. sír).

7. A jobb kar teljes hosszában a test mellett kinyújtva feküdt, a bal kart könyöknél derékszögben behajlították, az alkar a derekat keresztelte. A bal kézcsontok a jobb medencecsont felső szélén és a jobb alkarcsont közepén voltak (3. 10. sír). (6. kép 4., 11. kép 3.)

8. A bal kar teljes hosszában a test mellett kinyújtott helyzetben feküdt, a jobb kart könyöknél derékszögben behajlították, az alkar a derekat keresztelte. A jobb kéz csontjai a bal medencecsont felső szélén és a bal alkarcsontok középső részén voltak (40. sír).

9. A jobb alkart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a szeméremcsont és a jobb combcsont között kerültek elő. A bal alkart könyöknél derékszögben behajlítva a derékon keresztbetették. A bal kézcsontok a jobb alkaron feküdtek (7. 46. sír), (12. kép 1/b).

A 4–9. csoportba tartozó sírokban a koponyák kétféle helyzetben voltak, vagy szembenéztek, vagy a behajlított karok irányába voltak oly módon elfordítva, hogy a koponyák a jobb, vagy a bal oldalukon feküdtek. Ezekben a sírokban a 7. gyermek sírt kivéve különböző életkorú férfiak és nők csontvázait találtuk.

Az alkarok a derékon keresztbetett helyzetben.

10. Mindkét kart egyformán a könyöknél majdnem derékszögben behajlították, az alkarok a deréktájon keresztelték egymást. A kézcsontok az ellentétes oldali medencecsontok külső szélén, illetve arról leesve, a medencecsont külső oldalán kerültek elő. A jobb alkar volt felül (15. 21. 28. sír). (6. kép 6., 11. kép 5-6., 12. kép 3-4.)

11. A jobb alkart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a szeméremcsonton, illetve a bal medencecsont alsó részén voltak. A bal alkart könyöknél derékszögben hajlították be, a kézcsontok a jobb alkaron és a jobb medencecsont felső szélén voltak (45. 46. sír). (9. kép 3-4. 13. kép 4.)

12. A bal alkart könyöknél tompaszögben behajlították, a kézcsontok a szeméremcsont körül voltak. A jobb alkart ugyancsak tompaszögben hajlították be, a kezét a bal medencecsont fölött a bal alkarra tették (8. 49. sír). (6. kép 7., 9. kép 6., 14. kép 2.)

A 10–12. csoport sírjaiban a koponyák szembenező helyzetben, vagy teljes egészében jobb, vagy bal oldalukra voltak fektetve. Ezekben a sírokban, a 8. sírt kivéve, amelyben adustus korú nő csontváza volt, maturus/senilis korú nők és férfiak csontvázait találtuk.

A Budapest XVI. Timur utcai sírokban előforduló karhelyzetek elemzése talaján úgy tűnik, hogy ebben a temetőben valószínűleg nagyobb mértékű volt a különböző karhelyzetek előfordulási aránya, mint az eddig megvizsgált temetőkben. Bár itt is legtöbbször a test két oldalán kinyújtott karhelyzet a leggyakoribb, (26 sír), de 32 sírban, amely több mint a fele a vizsgálható síroknak, az általánostól eltérő karhelyzeteket találtunk. Ezzel kapcsolatban nem lehet végleges álláspontra helyezkedni, hiszen a temető túlnyomó része ismeretlen.⁶³

A lábak helyzete

A lábfejek helyzetét 47 sírban lehetett megvizsgálni. 19 sírban a lábfejeket a külső oldalukra fektetve kifelé fordították, a lábujjak hegye általában a sírgödör, vagy a sírfolt sarkát érintette. (6. kép 5., 7. kép 1., 8. kép 1–3., 9. kép 1–3., 10. kép 3.) Ez a lábfej helyzet gyermeksírokban nem fordult elő. A lábfejeket kinyújtva, a sarok hátsó részére állították 16 sírban, a lábfejcsontok egymással párhuzamos irányban, kissé ferdén emelkedő síkban helyezkedtek el (6. kép 1–2., 8. kép 6., 9. kép 5–6., 11. kép 1., 5.) Azokban a sírokban, amelyekben a lábak előtt félkör alakba zárult a sírfolt, a lábfejcsontokat egy csomóban, a boka tájára visszahullva találtuk. (8. kép 5., 11. kép 2., 15. kép 1.) Előfordult, hogy a lábfejcsontok valamivel magasabban helyezkedtek el, mint a koponyatető. Előfordult, hogy az alsó lábszárcsontok is kissé felmagasodtak. Ezekben az esetekben arra gondoltunk, hogy talán a sírgödör nem volt megfelelő méretű, és az elhunytat megemelt lábszárakkal, és visszanyomott lábfejekkel lehetett eltemetni. Valószínűleg ezért kellett az 51. sírban fekvő férfi lábfejeit is jobbra fordítani. Három (12. 49. és 50.) sírban a kinyújtott lábfejeket valószínűleg ugyanezen ok miatt befelé kellett fordítani. (9. kép 6., 10. kép 2., 14. kép 2.)

A lábszárak, még a megemelték is, egymással párhuzamosan, a hátsó oldalukon feküdtek. ettől a helyzettől csak két sírban tértek el A 3. sírban mind a két lábat a bal oldalára fordították, és így helyezték el a lábfejeket is. Balra nézett a koponya, és a jobb alkart is derékszögben balra hajlították. (11. kép 4.) A lábfejek különböző helyzetei nem álltak összefüggésben sem a koponyák, sem a alkarok helyzetével. Egy dolgot lehetett következetesen megfigyelni, a gyermeksírokban mindig kinyújtott lábfejek voltak.

Kövek a sírokban

1. Kődarab a fejnél

Az 55. sírban (juvenilis nő) a koponya mögött a bal oldalon, a sírgödör aljától 18 cm magasan, egy kb. 17x21x15 cm-es, faragatlan kődarab volt. (7. kép 3., 15. kép 2/a) A 16. kettős gyermeksírban, az 1. csontváz koponyája mögött a sírgödör alján volt egy kisebb, téglalakúra faragott, 12x6x10 cm-es kődarab. (7. kép 4., 12. kép 2.) A feltárás idején nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a 64. sír koponyája mögött előkerült kb. 22 cm átmérőjű, laposabb kődarab valójában melyik sírhoz tartozott, mert a 64. sírt, amelybe egy matusus korú nőt temettek el, pontosan beleásták az alatta lévő, ugyancsak matusus korú férfi sírjába (7. kép 3.).⁶⁴

2. Kövek a csontváz körül

A 48. matusus korú férfi sírjában a balra fordított koponya mögött a vállon, és a két alkar mellett egy-egy élére állított, nagyobb, lapos kődarab, és ezek alatt egy-egy kisebb kődarab került elő. A nagyobb kövek a csontváz és a sírgödör fala közé voltak beállítva, a kisebb kövek pedig valószínűleg a lapos kövek kitámasztására szolgáltak. (7. kép 1., 14. kép 1.)

A kőmellékletes sírok jelenléte, és a köves sírok számáránya a többi sírhoz képest, egy-egy Árpád-kori temetőben igen fontos adat, még akkor is, ha velük kapcsolatban több tudományos kérdés eldöntésre vár. Nem tisztázott a szokás eredete, és a sírba rakott kövek funkciójára is több magyarázat lehetséges. Feltételezhető, hogy a Budapest XVI. Timur utcai temetőben a

sírokba helyezett kövek a hiedelemvilággal vannak összefüggésben, hiszen ezek a kövek nem szolgálhattak sem a sírépítmények – sírfal, koporsó – megerősítésére, sem pedig a sírok helyének jelölésére.⁶⁵

A sírba helyezett kövek szokásának értelmezéséhez még nagyon sok adatra lenne szükség. Egyelőre a szokás földrajzi elterjedéséhez vannak megbízható adataink. Az eddigi Árpád-kori temetőpublikációkból kiderül, hogy vannak olyan temetőink, amelyekben egyáltalán nincs kő a sírokban, bár a temető köves vidéken helyezkedett el (pl. Majs–Udvari rétek,⁶⁶ Sarud).⁶⁷ Vannak olyan temetők, ahol kövek helyett téglákat helyeztek a sírokban (Cegléd–Madarászhalom),⁶⁸ és vannak olyan temetők, ahol csak elvétve, 1–2 sírban van kő, vagy tégladarab (Pusztaszentlászló).⁶⁹

Az egész kárpátmedencei Árpád-kori köves sírok áttekintésére főként publikálatlanság miatt nem volt lehetőség, azonban a főváros térségéből előkerült adatokat átnézhattuk. A budapesti Árpád-kori temetőrészekről fennmaradt adatokból világosan kiderült, hogy voltak olyan temetők, amelyekben gyakori volt a kőmelléklet, és voltak temetők, amelyekben nem találtak köveket. A szokás honfoglaláskori eredetét kutatva annyit lehet megállapítani, hogy a leletmentésekkel feltárt honfoglaláskori sírokban nem találtak köveket.

A budai oldalon, az Óbuda körüli Árpád-kori temetők közül a III. Bécsi út 16.882 helyrajzi számú területen kerültek elő kőmellékletes sírok 1935–1936-ban. A római épületek falmaradványai között 13 sírt találtak. „A tetemek egy része köves talajba, sziklák közé, vagy mint a 10. és 11. tetem, a római falmaradványok mentén félig abba bevájt fülkébe volt temetve. Azonfelül a tetem szabadba eső oldala kővel volt körülrakva.”⁷⁰ Kővel volt körülrakva a 3. és 6. férfi sír, és a 7. női sír. A 12. női sír koponyája összetört a ráhelyezett „fej nagyságú” kő súlya alatt.⁷¹ A sírmellékletek, ezüstözött bronzkarikák, bronz és ezüst gyűrűk, vaskés, cserépdarabok jellegzetes Árpád-kori tárgyak, a temetőrészlet idejét III. István (1162–1172) 12. sz-i érme mutatja.⁷²

A pesti oldalon a Március 15. téri (volt Eskü tér) római katonai tábor ÉK-i negyedében is Árpád-kori temető volt. Itt is jellemző volt a sírok kövekkel való teljes, vagy részleges körülrakása. A sírokba a kövek helyett gyakran római téglák és tetőcserép töredékeket raktak, ezek bőven előfordultak a helyszínen.⁷³ A közeli, hasonló korú, 11–12. sz-i Károlyi kerti sírok egyikében sem volt kő, ami azért figyelemreméltó jelenség, mert a két pesti temetőben az egyéb sírmellékletek, hasonló korúnak látszanak.⁷⁴

Az É-pesti határ Árpád-kori temetői közül a XV. Rákospalota Sín utcai, és a XVI. Timur utcai temetőben voltak kövek a sírokban. A leírás alapján a rákospalotai temetőben valószínűleg több köves sír lehetett, mint a Timur utcai temetőben. Ezekből az adatokból is világosan látszik, hogy egy-egy kisebb térségen belül is lehetnek eltérő temetkezési szokások, amelyek arra mutatnak, hogy a temetőt létesítő népességek között egyéb lényeges különbségek is lehettek. A temetkezési szokások rendkívül nagy jelentőségűek voltak az emberek életében, és nem tartjuk valószínűnek, hogy a köveket praktikus okokból helyezték volna a sírokba. A kövek sírba rakása a halotti kultusszal, a hiedelemvilággal, a vallási képzetekkel van kapcsolatban. A jövő kutatóira vár, hogy kellő adatok ismeretében megmagyarázzák a kövek sírbahelyezésének értelmét, és kide-

rítsék, hogy ez a temetkezési szokás honnan ered, s ezzel kapcsolatban milyen etnikai és társadalmi különbségek mutathatók ki az Árpád-kori temetőkből.

A SÍROK RÉGÉSZETI LELETEI, ÉS A TEMETŐRÉSZLET IDŐRENDJE

A feltárás folyamán 14 (1. 5. 6. 7. 10. 13. 19. 21. 29. 30. 49. 50. 54. 55.) sírban kerültek elő régészeti leletek, mindegyik testi ékszer volt. További 2 (25. 42.) sírban a koponyán zöld rozsdafoltokat, vagy fémhuzal felszedhetetlen, zöld rozsdamaradványait találtuk. Így összesen 16 mellékletes sírral számolhatunk. 13 sírban különböző típusú, bronz és ezüst karikák, 1 sírban ezüst gyűrű, és 2 sírban gyöngyörök voltak. A régészeti leletek viselőiről 14 esetben határozottan megállapítható, hogy különböző életkorú nők voltak. A 6. sírban valószínűleg szintén gyermeklány (inf. II.) feküdt, és gyermeklány lehetett a 7. sírban is. Egyetlen felnőtt férfi koponyáján találtunk zöld rozsdanyomokat (25. sír).

Karika ékszerek

1. *Ovális alakú, nyitott végű, bronz huzalkarika*

Az 55. sírban kis méretű (á.: 1,–1–1,3 cm), 1,1 mm átmérőjű körátmetszetű huzalból hajlított, hegyes végű, nyitott bronz karika volt (19. kép 5).

2. *Bronz huzalkarika*

A 7. és a 49. sírban az előző karikától nagyobb méretű (á.: 2–2,4 cm), szabályos kör alakú, 2 mm átmérőjű, körátmetszetű huzalból hajlított karikák (1–1 db) kerültek elő. A 7. sírban lévő karika egyik végét hegyesre (19. kép 2), a 49. sírban lévő karika egyik végét pedig laposra kalapálták (19. kép 11).

3. *Pödrött végű bronz karika*

A 29. sírban kis méretű (á.: 1,4x1 cm), 0,6 mm átmérőjű körátmetszetű huzalból lemezes, pödrött végű karika volt. A kör alakúra visszapödrött, lemezes végződés 1 mm széles volt (19. kép 7).

4. *Sima, lemezes S végű, bronz karika*

Kis méretű (á.: 1,5x1,3 cm), 0,6 mm átmérőjű, körátmetszetű bronz huzalból hajlított S végű karika volt a 10. sírban. Az S végződést 1,1 mm szélesre kalapált, sima lemezből hajtogatták (19. kép 5). Hasonló karika került elő a 13. sírből, 1 mm átmérőjű, körátmetszetű huzalból készült. A karika deformálódott és szétnyílt, átmérőjét csak becsülni lehet, kb. 1,5 cm volt. Az S végződést 4 mm szélesre kalapált, sima lemezből hajtogatták (19. kép 9).

5. *Bordázott S végű, bronz karika*

Az 5. és a 21. sírban 1–1, a 6. sírban két bordázott S végű bronz karika volt. Az 5. sírban volt a legnagyobb, az 1,1 mm átmérőjű, körátmetszetű huzalból hajlított karika átmérője 2,7 és 2,5 cm, a bordázott lemez szélessége 5 mm volt (19. kép 3). A 21. sírban lévő karikát 1,5 mm átmérőjű körátmetszetű huzalból készítették, az S végződés bordázott lemezéből csak töredékek maradtak meg (19. kép 6). A feltárt sírok közül csak a 6. sírban volt két karika, de ezek nem voltak egyformák. A nagyobb karikát (á.: 2,6 és 2,5 cm) 2 mm vastag körátmetszetű huzalból készítették, az S végződést 8 mm szélesre kalapált bordázott lemezből hajtogatták (19. kép 1). A gyengébb minőségű, kisebb karika ugyancsak 2 mm átmérőjű, körátmetszetű huzalból készült, az S végződést 6 mm szélesre kalapált, bor-

dázott lemezből hajtogatták (19. kép 2).

6. *Sima, lemezes S végű, ezüst karika*

A 30. sírből származó darab mérete és formája szerint a legnagyobb számban elterjedt Árpád-kori S végű karikák közé tartozik. Az 1 mm átmérőjű körátmetszetű ezüst huzalból készített karikarész kissé lapított kör alakú, átmérője 1,6 és 1,5 cm. Az S végződést 3 mm szélesre kalapált, sima lemezből hajtogatták (19. kép 4).

Az 1. sír ezüst S végű karikájához hasonlót nem találtunk a publikációkban. Az 1 mm átmérőjű, körátmetszetű ezüst huzalból készített kis méretű karikarész körte alakú. (Á.: 1,3 és 0,9 cm) Az S alakú végződést 4 mm szélesre kalapált sima lemezből hajtogatták (18. kép 2).

A 19. sír ezüst karika töredéke valószínűleg S végű karikából származik. A körátmetszetű huzal átmérője 1,5 mm. A karika átmérője kb. 2,2 cm lehetett (19. kép 10.)

7. *Bordázott S végű, ezüst karika*

Az 50. sírban egy különösen nagy méretű (á.: 3,2 cm), 3 mm átmérőjű, körátmetszetű huzalból hajlított, másfélszeres S végű karika került elő. A másfélszeres végződést 9 mm szélesre kalapált bordázott lemezből hajtogatták. A karika lemezes végét először lapos S alakra hajtották, majd a szabad lemezvégét az S alak köríves részénél jóval nagyobb átmérőjű körívben visszapödrítették (18. kép 3).

Ezüst gyűrű

Az 54. sírban hegyesedő végű, nyitott huzalgyűrű volt az itt eltemetett felnőtt nő jobb kezének gyűrűs ujján. A lapított körátmetszetű ezüst huzal átmérője 1,8–1,9 mm, a gyűrű átmérője 2,1 cm volt (19. kép 13).

Gyöngyök

1. Az 1. sírban (10–12 éves leány) a bal oldalára fordított koponya állkapcsa alatt, a nyakcsigolyák mellett egy csomóban 7 gyöngyöt találtunk. A jobb halántékon, a szemgödör mellett helyezkedett el a 6. sz. alatt ismertetett ezüst, lemezes S végű karika.

a) Szürkés-zöldes-lila fluorit gyöngyök, 6 db. Két végük felé keskenyedő, hosszanti tengelyük mentén átfúrt, hatszög keresztmetszetű, hasáb alakú gyöngyök. Alakjuk szerint két csoportba oszthatók. A laposabb gyöngyök keresztmetszete közepén szabálytalan, lapos hatszög alakú, a vastagabb gyöngyök keresztmetszete szabályos hatszög alakúnak mondható. A gyöngyök nem egyformák, ezért a méreteik mindkét csoportban különbözőek. (H.: 1,2–1,7 cm, á.: 1,1–1,2 cm). Az 1. sírban 4 lapos és 2 szabályosabb alakú gyöngy volt.

b) Szürke, hengeres, közepén átfúrt, aranyfóliás üvegpasztagyöngy, 1 db (H.: 0,9 cm, á.: 0,8 cm) (18. kép 1). A gyöngyök elhelyezkedése alapján feltételezhető, hogy hajfonatdíszek voltak, s az ezüst S végű karikával a hajviselet jobb oldalát díszítették.

2. Az 50. sírban felnőtt nő csontváza feküdt. A koponyát és a mellkas csontjait az újkori építkezéssel kicsit megbolygatták, de így is megmaradt a helyéről kibillent koponya bal halántékán a csonthoz tapadva a nagy méretű, ezüst bordázott, másfélszeres, S végű karika. A nyakcsigolyák körül helyezkedtek el a gyöngyök. A gyöngyszemek alatt, és a gyöngyök között barna korhadék, talán bőrszál maradványa, és vékony zöld rozsdaszál darabjai húzódtak. A zöld rozsdaszál a gyöngyszemekre is át-

haladt. A gyöngyök eléggé szabályos távolságra feküdtek egymástól, ami talán abból adódott, hogy a gyöngyök rögzített helyzetben, felvarrva kerültek a sírba.

a) Fluorit gyöngyök, 21 db. A lapos gyöngyszemek keresztmetszete lapos hatszög alakú volt, ezek voltak a nagyobbak. (H.: 1,2–1,8 cm, sz.: 1,2–1,4 cm, v.: 1 cm) A kisebb gyöngyök szabályos hatszög átmetszetűek voltak, néhány vastagabb volt mint a nagyobb, lapos gyöngyök (H.: 0,8–1 cm, sz. és v.: 1,1–1,3 cm). A feltárás idején sötétlila volt a színük, a restaurálás közben azonban a kisebb gyöngyök színe megváltozott. A két legkisebb gyöngy átlátszó, egészen világosszürke, 3 nagyobb átlátszó, zöldesszürke, 1 gyöngy sötétszürke, 6 nagyobb gyöngy átlátszó világos lila lett. Csak a legnagyobb gyöngyök (9 db) maradtak átlátszó sötétlila színűek.

b) Szürke, hengeres, középen átfúrt aranyfóliás üvegpasztagyöngyök, 3 db. Hosszúságuk a gyöngyszélek egyenetlenségei miatt 0,5–0,8 cm volt. Átmérőjük 0,8 cm. Aranyfóliás gyöngyök közül egy hátul, a fluorit gyöngyök között középen helyezkedett el, 1–1 pedig a gyöngysor jobb ill. baloldali részében volt (18. kép 3).

A Budapest XVI. Timur utcai temető eddig feltárt sírmelekleiteinek nagyobb része S végű karika, pontosabban ennek az ékszerfélének több, a 11. században megjelenő és általánosan elterjedt formai változata. Ezek mellett azonban más ékszerfélék is előfordultak, köztük olyanok is, amelyek inkább a korábbi időszakban, a honfoglalás-korban voltak gyakoriak. Ilyenek voltak a Timur utcai temető 55. és 21. sírjában talált, kis méretű, ovális, egyszerű, nyitott végű huzalkarikák. Szőke Béla fülben hordott karikának, mások hajfonatszoritó karikának tartották, amelyeket lassan kiszorítottak az S végű karikák.

Azonban több kora Árpád-kori temető sírleletei mutatják, hogy ezek a karikák a 12. sz. első felében is használatban voltak, egy részük még mindig varkocsszorító karika volt, más részük azonban olyan helyen került elő, hogy feltételezhetően az S végű karikákat tartó pántnak a hajfonatba, vagy a homlokpántba való beakasztására szolgáltak.⁷⁵ A kis méretű, nyitott végű huzalkarikák korszakonként változó kísérő leleteit a halimbai temetőben követhetjük. A temető II. fázisában néhány sírban még nagyobb méretű, nyitott végű karikákkal, a III. fázisban már csak S végű karikákkal fordultak elő.⁷⁶ A Zalavár Községi I. temetőben az egyszerű, kis méretű, nyitott végű huzalkarika körte alakú változata jelent meg. Néhány hasonló darab más helyen is előkerült, a 11. sz. elejére keltezhető sírokban.⁷⁷

A Budapest XVI. Timur utcai temető 7. és 49. sírjában az előbbi karikáktól jóval nagyobb, szabályos kör alakú, nyitott végű bronz huzalkarikák voltak. Ezt a karikatípust zömében honfoglalás kori sírokban találták, s ezért felmerült, hogy a 11. sz. elejénél későbbi időben már nem fordultak elő.⁷⁸

Mivel a Budapest XVI. Timur utcai sírokból előkerült leletek zöme a 11. sz. második felére jellemző, a nagyobb méretű huzalkarikákat is közéjük lehet sorolni. A honfoglaláskorban volt gyakoribb a bronz, pödrött végű karika használata is. Divatja a 11. sz. folyamán is folyamatos volt, bár megfigyelhető, hogy az S végű karikákhoz hasonlóan kisebb változásokon ment át.⁷⁹ A Budapest XVI. Timur utcai temető 29. sírjából származó karika végét 1 mm szélesre kalapált lemezből készítették, és ezért hasonlított a temető kis méretű, lemezes S végű karikáihoz.

A Budapest Timur utcai temető S végű karikái ugyanolyan változatos formában készültek, mint amilyenek a jelentős, nagy Árpád-kori temetőkben sorra előfordultak. Ezekben a hagyományos formák mellett nyomon követhető az új típusok kialakulási folyamata, a karika formájának, méretének, nyersanyagának, s nem utolsósorban az S végződésnek a változása. Az S végződést egyre szélesebbre kalapálták, s a lemezeket igen gyakran teljes szélességüket betöltő bordázással díszítették. A kutatók egyetértenek abban, hogy a bordázott S végű karikák a 11. sz. második felében, a sima, lemezes S végű karikák pedig valamivel korábban terjedtek el nagy tömegben.⁸⁰ A 11. sz. második felében megszorodott az ezüst S végű karikák száma is. Megjelentek a vastagabb huzalból készített tömzsi, vaskosabb formák, és az átlagosnál nagyobb méretű, 2–3 cm átmérőjű darabok.⁸¹ A 11. sz. vége felé feltűnő nagy méretű, S végű karikák túlnyomó része ezüsből készült.

Az ezüst S végű karikák legtöbb típusa a pesti határban lévő temetőkben is ismert. A tanulmány tárgyát képező, É-pesti temetők mellett a csepel-szigeti Szabadkikötő területén elpusztult temető szórványleletei valószínűsítik, hogy több típus lehetett használatban. Két egyforma, és egy valamivel nagyobb példányt szedtünk össze, a feldúlt sírok egyikéből I. István ezüst érme is előkerült (21. kép 1–5).⁸²

A leírások szerint változatos formájú ezüst S végű karikák voltak a Rákospalota–Sín utcai temetőben is. A kisméretű, 1 mm vastag huzalból készített, ezüst S végű karikák egy érdekes, formai változatát találtuk a Budapest Timur utcai temető 1. sírjában. Két, 11. sz-i karikatípus elemei ismerhetők fel rajta. A karikarész körte alakú, mérete is szinte olyan, mint az említett zalavári körte alakú nyitott végű huzalkarikáé. A budapesti körte alakú karika egyik végét azonban 4 mm széles lemezre kalapálták, s ebből hajtogatták az S végződést, s ezáltal a lemezes S végű karikák egy jellegzetes formai variánsa lett (18. kép 2). Az 50. sírban találtuk az itteni S végű karikák legérdekesebb darabját (18. kép 4). A 3 mm vastag, ezüst huzalból hajtott karika átmérője 3,2 cm volt, a másfélszeres S végződést a karika egyik, 1,4 cm hosszú, 0,9 cm szélesre kalapált, bordázott lemezes végéből hajtogatták. A publikált leletanyagban nem találtunk ugyanilyen darabot, azonban, ha a karika jellegzetességeit külön-külön vizsgáljuk, megtaláljuk azokat a részleteket, amelyek alapján ez a darab is beilleszthető a 11. sz-i ékszer sorába. A karika használati idejének a meghatározása szempontjából a bordázott lemezből hajtogatott másfélszeres S végződésből lehet kiindulni.

A másfélszeres S végű karikák a többszörös S végű karikák csoportjába tartoznak. A többszörös S végű karikák kormeghatározásában nagyon változatos a kutatók véleménye. Azzal nagyjából mindenki egyetért, hogy jellegzetes 10. sz-i ékszer, a sokat vitatott kérdés azonban az, hogy meddig volt használatban.⁸³

A többszörös S végű karikák egyszerűbb változatának tartott másfélszeres S végű karikák honfoglalás és kora Árpád-kori köznépi temetőkben, Pest megyéből például 3 helyről (Rád–Kishegy, Szob, Vác) ismertek.⁸⁴ Ezek lehetnének a Budapest XVI. Timur utcai 50. sír másfélszeres S végű ezüst karikájának a formai előzményei. Mivel a budapesti karika S végződése széles, bordázott lemezből készült, nem tehető a 11. sz. 2. felénél korábbi időszakra. Fontos időrendi kérdést vet fel a karika mérete is.

A magyar temetőkből származó legtöbb Árpád-kori S végű karika átmérője 1,5 és 2,2 cm között váltakozik. Ebben a nagyságrendben a karikák minden típusa előfordul, nyersanyaguk főként bronz, ritkábban ón, ólom, ezüst és elvéve arany.⁸⁵ Ezek mellett azonban jóval nagyobb méretű S végű karikákat is viseltek. Igaz, hogy az előző csoporthoz képest kevés van belőlük, a sírokban általában egy, de kettőnél több nem fordult elő. Átmérőjük 2,2 cm-től nagyobb, előfordulnak 4 cm-nél szélesebb darabok is. Szőke Béla még úgy gondolta, hogy az S végű karikák legkésőbbi változatai az aránylag vékony, bronz, ezüst, s néha vashuzalból készült 40–60 mm átmérőjű karikák.⁸⁶ Mai ismereteink szerint ilyen típusú S végű karikák kora Árpád-kori temetőben is megtalálhatók. Például a Baranya megyei ellendi I. Nagyögdör dűlői temetőben, ahol több különböző típusú, az átlagosnál nagyobb méretű karika volt. A 19. sírban például 2,7 cm átmérőjű, bronz, pödrott végű karika,⁸⁷ a 36. sírban 3 cm átmérőjű, bronz, sima lemezes S végű karika,⁸⁸ több sírban pedig ezüst, bordázott S végű karika került elő. Ez utóbbiak közül a 40. sírban lévő volt a legnagyobb (á.: 3,4 cm),⁸⁹ a 103. sírban két egyforma darab volt (á.: 2,8 cm).⁹⁰ A temető kezdete a 970–1000 körüli, zárása pedig az

1090–1100 körüli időszakra tehető.⁹¹ A másik ellendi II. (Szilfa dűlő) temetőrészletben, a 102. sírban szintén előkerült egy nagyméretű, bordázott S végű, ezüst karika (á.: 3,1 cm).⁹² A feltárt temetőrészlet ugyancsak a 11. sz-ra keltezhető.⁹³ Az átlagosnál nagyobb méretű bronz és ezüst S végű karikák gazdag sorozata került elő a Kaposvár határában feltárt középkori temető Árpád-kori sírjaiban, és a temető területéről összegyűjtött szórványleletek között.⁹⁴ A sírokban 11–12. sz-i Árpád-házi királyok idejéből származó pénzek voltak.⁹⁵

A pusztaszentszlői 11. sz-i temetőben az ottani, átlagosnál valamivel nagyobb méretű S végű karikák bronzból vagy ón-ólomból készültek.⁹⁶ Egyetlen, nagyméretű, ezüst S végű karika volt a temetőben, ezt azonban gyűrűnek átalakítva találták a 194. sírban.⁹⁷ A pusztaszentszlői temető 66. sírjából került napvilágra a temető egyetlen, többszörös S végű karikája. Vastag ezüst huzalból készült, az S végződést széles, sima lemezből hajtogatták. Egy ón-ólom karika málladékaik voltak mellette. A koponya másik oldalán sima, S végű, ezüst karika volt. A két kulcsosont között és a nyakcsigolyák alatt 14 fluorit, 3 ezüst-, 2 aranyfóliás és 1 kockásra vagdalt felületű üvegyöngy volt. A gyöngyök két hajfonatot díszítettek, amelyek közül az egyiket a vállon keresztbe tették. Leletei alapján ez a sír nagy mértékben elősegíti a Budapest XVI. Timur utcai 50. sír és vele együtt a temetőrészlet keletkezési idejének meghatározását. Különösen figyelemreméltó, hogy az ország e két, egymástól távol előkerült sírjában közel egyforma ékszerekkel eltemetett felnőtt nők életkora is hasonló volt.⁹⁸

A pusztaszentszlői temető 66. sírja a temető II. b csoportjának utolsó, 4. sorában helyezkedett el. A sor É-i végén az utolsó előtti 175. sírban Kálmán király, a tőle D-re lévő, 177. és 178. sírban pedig I. László 1–1 pénze került elő. A pénzzel keltezett 178. sírban a koponya két oldalán 1–1 bordázott S végű ezüst karika, a nyakcsigolyák között pedig 13 fluorit, 4 ezüst-, és 2 aranyfóliás üvegyöngy helyezkedett el.⁹⁹ Ez utóbbi 3 sír a pusztaszentszlői temető használatának végén, nem sokkal a temető 11. sz. végi végleges felhagyása előtt keletkezett.¹⁰⁰ Ez az adat megerősíti azt a feltevésünket, hogy a Budapest XVI. Timur utcai temetőrészlet 11. sz-i köznépi temetke-

zés. Feltűnő (de lehet, hogy csak a régészeti feltárások, tudományos közlések hiánya okozza), hogy a budapesti XVI. Timur utcai temetőrészlet 11. sz-ra való keltezéséhez dunántúli temetőben találtunk megerősítő adatokat. A vizsgálódás körébe bevont halimbai, zalavári községi I., a két ellendi, a pusztaszentszlői temetők mellett felfigyeltünk egy harmadik Baranya megyei, a sellyei temető 46. sírjára is. A koponya két oldalán 1–1, vastag bronz huzalból készült, bordázott S végű karika (á.: 1,7 cm), és velük együtt 1–1, nagyobb, vékony bronz huzalból készült S végű karika volt, amelyeknek egyik oldalára vékonyabb bronzhuzal volt rátekereselve (á.: 2,4 cm).¹⁰¹ A gerincoszlop alatt kis méretű (á.: 1,3 cm) ezüst S végű karika, a nyakcsigolyák mellett csüngős veret alsó, szív alakú része került elő. A koponyában és a mellkasban 8 fluorit, két calcedon és egy üvegyöngy volt. A sírt a koponyában talált I. László érem a 11. sz. végére keltezte.¹⁰² Ez a sír rendkívül fontos mind a két, É-pesti Árpád-kori temetővel kapcsolatban, mert a benne lévő ékszerek a szív alakú veretet kivéve, a Rákospalota–Sín utcai és a Timur utcai temetőben is előkerültek.

A Budapest XVI. Timur utcai temető megnyitásának és felhagyásának idejét nem ismerjük: Egyelőre csak azt lehet megállapítani, hogy a temető DK-i sarka a 11. sz. második felében keletkezett. Annak ellenére, hogy nem ismerjük a temető teljes alaprajzát, szerkezetét, a temetkezések terjedési irányát, feltételezzük, hogy a pusztaszentszlői temetőhöz hasonlóan ez a temető is több, kisebb közösség szétválasztható sírcsoportjaira bomlott. A feltárt terület K-i felében az ÉNy-DK-i irányt megközelítő tájolású sírok (I. csoport), a feltárt terület Ny-i felében Ny-K-i irányhoz közelítő tájolású sírok (II. csoport) kerültek elő. Mindkét csoportban soros temetkezés volt. Az I. csoportban több, nagyobb gondossággal történő temetést lehetett megfigyelni. Ide tartozik a sírgödörös és a sírfoltos temetkezések többsége, és a 15 mellékletes sírból 12, köztük az 1. és 50. fluorit-gyöngyös sír is (4–5. kép). A temetkezés időrendjét a sírmellékletek tipológiai elemzése alapján lehetett megállapítani. Hasonló leletek más temetők 11. sz-i pénzekkel keltezhető sírjaiból ismertek. A Budapest XVI. Timur utcai temetőrészlet sírjaiban a honfoglaláskori előzményekre visszavezethető, hagyományos ékszerfélék mellett a karika ékszereknek és gyöngyöknek olyan változatai jelentek meg, amelyek a 11. sz-ban alakultak ki, és a 11. sz. második felében terjedtek el a Kárpát-medencében. A Budapest XVI. Timur utcai sírokban pénzeket nem találtunk, azonban feltételezzük, hogy legkésőbb a 12. sz. elején ez a temető is lezárult.

A kronológiai kérdéshez igen kevés támpontot nyújtanak a 10. 35. 42. sírokba ásott Árpád-kori gödrök. Homokot kerestek a közeli, 13. sz-i falu lakói, akik valószínűleg már nem tudtak a temetőről. Jól látszott, hogy a véletlen bolygatás után az ásást abbahagyták, így a csontvázak mélyebben fekvő részei helyükön maradtak. A gödröket visszatemették, a betöltésben néhány 13. sz-i cserép edénytöredék is előbukkant (20. kép). Nem lehet megállapítani, hogy a 13. sz-nak melyik részéből származnak, mert mindegyik a 13. sz. egészére jellemző technikai jegyekkel készített, pontosabb időmeghatározásra alkalmatlan töredék. A szürke, felmagasodó, bordával profilált peremtöredék inkább a 13. sz. első felére jellemző (20. kép 2),¹⁰³ a fehér cseréptöredék viszont abba az edényfajta sorolható, amelyik a század közepén terjedt el nagyobb mennyiségben (20. kép 4–5).¹⁰⁴ A 61. sírt későközépkori gö-

dörrel vágják el, a temető területén összegyűjtött későközépkori cserepek hasonló gödrökből származnak. A nagy mértékű későközépkori bolygatások azt mutatják, hogy a közeli Szentmihály falu lakói ha ismerték is, már nem tisztelték az Árpád-kori pogány temetőt.¹⁰⁵

JEGYZETEK

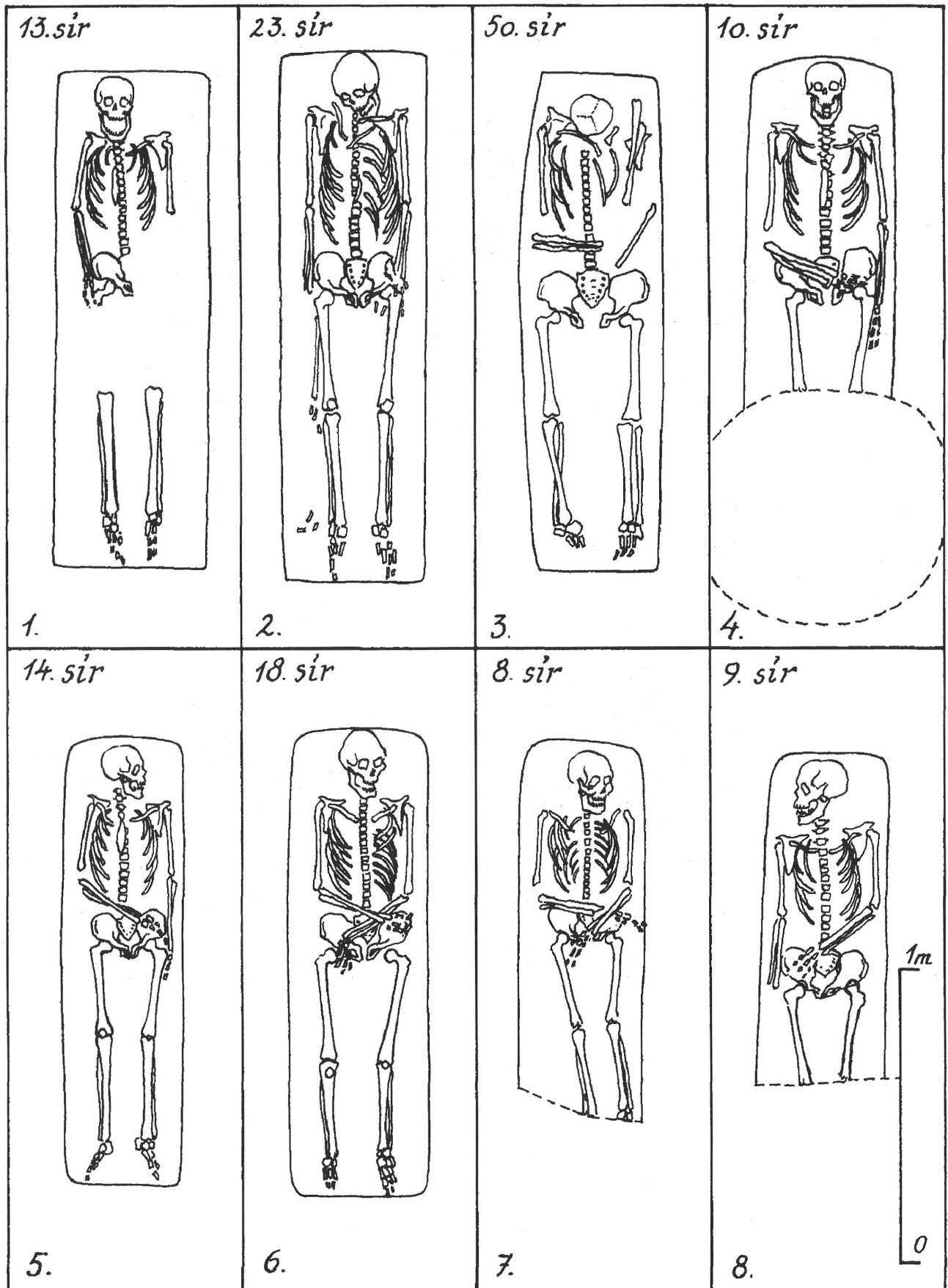
- Az 1962 előtti sírleletek felsorolása: FEHÉR G., – ÉRY K., – KRALOVÁNSZKY A., A közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter. Régészeti Tanulmányok II. Bp. 1962. 106–136. tétel 25–26. 107. Budapest II. Lipótmező. Kuruclesen 1901-ben több sírt felforgattak. 108. Budapest III. Csillaghegyen a Pusztakút feletti téglagyárban 1954–55-ben kiforgatott és feltárt sírokban S végű karikák és állatfejes karperecek voltak. 110. Budapest III. Óbudai szeszyár területéről állatfejes karperecek, agyagedények kerültek elő. 114. Budapest V. Károlyi u. 16. 1944-ben 8 sírt tártak fel. 115. Budapest V. Eskü téren, ma Március 15. tér, temetőrészleteket tártak fel. 120. Budapest XV. Rákospalota. A Püspök villa mellett (Sín utca) feltárt temetőrészletben S végű karikák és 11–13. sz-i érmek kerültek elő. 132. XXI. Csepel. 1936–37-es években S végű karikák kerültek elő. A fentiekben kívül Árpád-kori sírok kerültek elő a Budapest III. Bécsi út 16.882 hrsz. telken. A római falmaradványok közötti sírok egyikében III. István (1162–1172) érem volt. GARÁDY 1943. 234–239
- A gercsei templomromnál II/a Pesthidegkút határa – Nagy Emese végzett ásátást. NAGY E., A középkori Gercse község temploma. BudRég 18 (1958) 543–565. A későbbiekben több alkalommal kutattunk a templom közvetlen környezetében, és a templomtól távolabbi területeken is előkerült a templom későközépkori kerítésfala, amelyet a 18. sz-ban lényegesen átalakítottak. A kerítésfal és a templom közötti terület feltárása során a templom D-i oldalán kisebb, több rétegű, későközépkori temetőt találtunk, amelyet a 18. sz-i temetkezésekkel teljesen feldúltak. IRÁSNÉ MELIS K., Bp. II. Pesthidegkút–gercsei templomrom. BudRég 29 (1992) 245.
- Gerevich László a csóti (Bp. XXII. Hárosi Falemez művek, ma Háros utca 6. sz.) temetőben nem talált 1241 előtti időből származó sírokat. A XXV. sír férfi csontvázának jobb vállán találtak egy IV. Béla dénárt. A Gerevich László ásataiból származó egyéb Árpád-kori leletek másodlagos helyekről származnak, vagy szórányleletek voltak. GEREVICH L.: A csuti középkori sírmező. BudRég 13 (1943) 111. A lelőhelyen végzett újabb kutatások alapján feltételezhető, hogy a XXV. sír a XIII. sz. második felében átépített és megnagyobbított templom körül megnyitott későközépkori temető legkorábbi sírjai közé tartozott. Méri István, Gerő Győző, Iránsné Melis Katalin publikálatlan ásatai.
- A Bp. XVI. cinkotai evangélikus templom kereszthajójában előkerültek egy kora-Árpád-kori kerek templom maradványai. A XII. sz. végén, vagy a XIII. sz. elején elbontották, és helyére nyújtott félköríves szentélyzáródású templomot építettek. A késő-Árpád-kori templom D-i hajófala alatt mindössze két, keletelt, melléklet nélküli csontvázat találtunk. A középkori templom tágabb körzetében sem találtunk sírokat, az itteni temetőt valószínűleg a XVI. sz-ban a reformátusok nyitották meg, majd az evangélikusok temetője lett. IRÁSNÉ MELIS 1975. 227. 5. kép
- A XV. Rákospalota–Kossuth Lajos utca 39–41. sz. alatti, középkori alapokon álló, római katolikus templom körül a 14–15. sz. fordulóján, valószínűleg a templom gótikus stílusban való átépítése után nyitották meg a temetőt. IRÁSNÉ MELIS 1975 229–230.
- 1904-ben lebontották a középkori templomot, és ekkor szüntették meg a templom É-i és Ny-i oldalán lévő temetőt is Ezen a két oldalon a templom környezete rendkívüli mértékben bolygatott volt. Viszont a feltárára kerülő Árpád-kori szentély belseje, és a szentély külső oldalán lévő, 2–3 méteres területsávba soha nem temetkeztek, a futóhomokos talajt csak a középkori építkezésekkel bolygatták: IRÁSNÉ MELIS 1975. 228–229.
- IRÁSNÉ MELIS K.: A Budapest–Rákoskeresztúri Árpád-kori templomrom. ArchÉrt 99 (1972) 106–111.
- IRÁSNÉ MELIS K., Kerekegyháza középkori falu Budapest határában. In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán. II. BTM Műhely 6. Bp. 1992. 108.
- NAGY 1946. 44–45.
- BÓNIS 1950. 389–399.
- IRÁSNÉ MELIS K., Régészeti kutatások az Árpád-kori Pest külvárosai területén (Budapest V. Belváros). BudRég 26(1984) 63., 78. 10. kép.
- HAMPEL J.: A Nemzeti Múzeumi régiséggyűjtemény gyarapodása az 1896. év első negyedében. ArchÉrt 16 (1896) 282.
- GERVERS MOLNÁR V.: A középkori Magyarország rotundái. Bp. 1972. 40.
- PÓSTA B.: Beszámoló a rákospalotai Árpád-kori temető feltáráról. Kézirat 1892. Nemzeti Múzeum Adattár 5(35)4. Iránsné Melis 1983. 15–16.
- H. Gyürky Katalin leletmentése volt 1961-ben. IRÁSNÉ MELIS 1983. 23.
- Iránsné Melis Katalin leletmentése volt 1988-ban.
- A kora-Árpád-kori temetőkből ismert formájú edény házépítés alkalmával emberi csontok közül került elő. A leletbejelentés idejére a helyszínt beépítették. A területen és a környéken nem találtunk felszíni régészeti jelenségeket. IRÁSNÉ MELIS 1983. 17. 25. kép.
- IRÁSNÉ MELIS 1983. 15.
- A temető és leleteinek rövid említése: PÓSTA B.: A gyulafehérvári székesegyház sírleletei. Dolg 8(1917) 3. A temető S végű karikáinak felsorolása KRALOVÁNSZKY A., Adatok az S végű hajkarikák etnikumjelző szerepéhez. ArchÉrt 83 (1956) 208. KRALOVÁNSZKY A.: Adatok az S végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. ArchÉrt 84 (1957) 181.
- Nemzeti Múzeum Középkori Osztály. Leltári számok: 1892.100/1–169. A leltárkönyvben lévő revíziós pecsétek tanúsága szerint a leletek zöme elveszett.
- Az Árpád-kori temetőkből a sírmélységek különbsége nem jelent egyben kronológiai különbségeket is A legmagasabban fekvő sírokban legtöbbször gyermekeket és az egészen fiatalon elhunytakat temették el. A középső rétegekben általában fiatalabb felnőttek sírjai voltak. A temetők legmélyebb sírjaiban többségükben felnőtt és idős férfiakat, kevesebb számban idős nőket temettek el. Azonban egyetlen temető sincs, amelyben a sírmélységek ilyen szabályos képet mutatnának. Mindenütt jellemző, hogy a kisgyermek sírok kivételével az elhunytakat nemre, korra, mellékletre való tekintet nélkül különböző mélységű sírgödrökbe temették. A sírok mélysége az adott temető helyének domborzati viszonyai és a talaj minősége szerint is változhatott. TETTAMANTI 1975. 91. BÓNA 1978. 102–116. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 47. 39. kép. TOPÁL 1972. 53–68.
- A koporsós temetkezés a honfoglaláskorban is előfordult. Különböző szerkezetű, szögelt, kapocscsal összefogott, vagy különböző módon ácsolt fa koporsókat használtak. A 11. sz. végétől a templom körüli temetőkből általános szokássá vált. TETTAMANTI 1975. 93–94. A rákospalotai temetőben lévő koporsókról ma már nem lehet megállapítani, hogy a koporsók melyik típusába tartoztak. Lehettek zárt koporsók, de az is előfordulhatott, hogy az elhunytat a dunaújvárosi temetőből ismert deszkakeretbe temettek. BÓNA 1978. 141.
- MESTERHÁZY 1990. 105.
- MESTERHÁZY K., Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. FolArch 42 (1991) 163–165. 2. ábra 3.
- PÓSTA Béla id. kézirat 26–31.
- PÓSTA Béla id. kézirat 35.
- A magyar rovásírásos gyűrűk felsorolására, és a velük kapcsolatos eddigi tudományos eredmények összefoglalására a pusztaszentlászlói temető 6 db rovásírásos gyűrűjének bemutatásával kapcsolatban került sor. A leírás és a fennmaradt rajz szerint a rákospalotai temető 90. sírjában volt gyűrű formája, és betűelemeinek egy része valószínűleg hasonlított az egyik pusztaszentlászlói darabhoz. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 69. 49. kép 3–5.
- SZÓKE 1962. 97.
- A földmunkával feldúlt sírokból származó gyöngyök az elmondás szerint a mell tájékán voltak. A feltárából előkerült gyöngyök sírbeli helyzeté-

- ről nincs adat. Így nem lehet megállapítani, hogy nyakláncokhoz, vagy hajdíszekhez tartoztak-e.
30. SZÓKE 1962. 97. SZÓKE-VÁNDOR 1987. 60.
 31. Elképzelhető, hogy a rákospalotai temetőben is volt kirabolt sír. Lehetséges, hogy már az eltemetést követő időszakban, de lehetséges, hogy csak valamivel később, az építkezés idején vitték el az értékesebb nemesfém ékszereket. TETTAMANTI 1975. 103. BÓNA 1978. 143.
 32. A pesti határ Árpád-kori templomainak a falában gyakran voltak római kövek befalazva. Feliratos köv emlékek voltak a ma már teljesen elpusztult pestújrhelyi ún. pusztatemplomban. KUZSINSZKY B., Az Aquincumi Múzeum köv emlékeinek ötödik sorozata. BudRég 12 (1837) 95. Ismertebb a XVII. Kispest Hungária u. 5. sz. telken feltárt Árpád-kori templomban előkerült szőlőfűrtös későrómai dombormű, amely a templom helyére épített bérház falába befalazva látható. Több nagyméretű, faragott kő volt a cinkotai, Rákospalota-Kossuth Lajos utcai és a rákoscsabai Árpád-kori templomok falaiban is. IRÁSNÉ MELIS 1975. 230. 20. jegyzet.
 33. 1893-ban egy vas sarló, 1895-ben „újabb régiségek” 1896-ban pedig egy aranyozott rézboglár került a Nemzeti Múzeumba a „rákospalotai temetőből”. HAMPEL J., jelentései. ArchÉrt 13 (1893) 180. ArchÉrt 15 (1895) 184. ArchÉrt 16 (1896) 181. KOVÁCS É., Két 13. századi ékszerfajta Magyarországon. ArsHun 9 1973. 67-95.
 34. Az É-pesti határ Árpád-kori falvainak azonosítása elég bonyolult kérdés, annak ellenére, hogy több, erre bonyolult kérdés, annak ellenére, hogy több, erre a környékre azonosítható helynév és régészeti lelet is ismert. Ezeket azonban nem lehet egyértelműen párosítani. A Sín utcai temető tágabb körzetére azonosítható Nyír és Palota helység, amelyekről több, későközépkori adat maradt fenn. 14. sz-i oklevelekben Palotát Nyírral azonosították, azonban az Árpád-korban Nyír és Palota egymástól független települések voltak. GYÖRFFY 1973. IRÁSNÉ MELIS 1983. 42. 44. A középkori Palota falut a Kossuth Lajos utca 39-41. sz. alatti középkori templom köré lehet azonosítani. A nyújtott félköríves szentélyű templom 1241 előtt épült, és kétszer átalakítva az egész középkoron át fennállott. IRÁSNÉ MELIS 1975. 229., 235-240. 18-20. kép, 25. kép 4-10.
 35. Az első régészeti megfigyeléseket, helyszíni szemléket dr. Nagy Margit végezte, ő hívta fel a figyelmet a lelőhely fontosságára. Kollegiális és baráti segítségét köszönöm.
 36. Noszky Jenőné XVI. kerületi helytörténész közbenjárására a XVI. kerületi Tanács az építkezést leállította. Noszky Jenőné összeszedte a feldúlt sírok csontjait, és helyszíni vázlatot készített a megsemmisült sírok helyéről. Értékes munkáját, és a leletmentésnél nyújtott segítségét itt köszönöm meg.
 37. A sírok számozása a feltárás menetét követte.
 38. A beépítetlenül maradt telkek 1990-ben régészeti védetség alá kerültek.
 39. A domboldal eredeti, középkori felszínét nem lehet rekonstruálni. Az ABC Áruház építésének megkezdése előtt nem készült geodéziai felmérése a jelenkori felszínről sem. A sírmélységek közötti különbségeket.
 40. A csontvázak antropológiai vizsgálatát Fóthi Erzsébet antropológus végezte el.
 41. A leletbejelentést követően, az alapozási árkokban feldúlt első sírokat Végh András tárta fel. 1988. IV. 17-V. 17-ig tartó leletmentés idején összesen 62 sírt tártunk fel. 1988 júliusában az épülő áruházhoz vezetők vízvezetékárkokban feldúlták a 63-66. sírokat, ismét Végh András végezte a sírok feltárását. Megköszönöm Végh Andrásnak, hogy az ásáson helyettesített, és az általa feltárt leleteket publikálásra átengedte.
 42. 1988 júliusában a vízvezetékárkok kiásása előtt a jelenlegi felszín nem nyesték le, a 63-66. sírok mélysége megközelíti a középkori mélységeket.
 43. Valószínűleg ilyen helyzetekben lehetnek a Rákospalota Sín utcai sírok is. Ezért jegyezte meg Pósta Béla, hogy a köves síroknál nem mindig tudta megállapítani, hogy a kőmelléklet az egyik csontváz lábánál, vagy a következő sorban lévő sír koponyája mellett került-e elő. A tudományos irodalomban egyelőre nem találtunk olyan Árpád-kori temetőt, amelyben az É-pestiekhez hasonlóan „sakkábla”-szerű helyzetben lettek volna a sírok.
 44. A sírok tájolásából megpróbálták rekonstruálni az elhalálozások naptári éven belüli időpontját, s arra a következtetésre jutottak, hogy a halálestek zöme a téli napéjegyenlőség idejére tehető. Ennek azonban természetes biológiai okai vannak. A sírok irányából a temetés időpontjára is próbáltak következtetni. CSALOG Zsolt például feltételezte, hogy a keletelt sírokban hajnalban, az É felé eltérő, ÉNy-DK-i irányú sírokba délelőtt temetkeztek. CSALOG Zs., A IX-X. sz-i magyarság gazdálkodásának kérdéseihez. Agrártörténeti Szemle 9 (1967) 229, 232-235. Ezzel szemben több esetben kimutatható volt, hogy több Árpád-kori temetőben kronológiai, etnikai, életmódbeli különbségek miatt is kialakultak a tájolási különbségek. TETTAMANTI 1975. 91.
 45. TETTAMANTI 1975. 87. 91-93. Kiss 1983. 190.
 46. SZÓKE-VÁNDOR 1987. 80-81. 93. kép
 47. A téglalap alakú sírgödörök formai változatai a temetőn belül nem jelennek lényeges különbséget. A kisebb változásoknak, például az sarkok lekerekítésének különösen a homoktalajokban az az egyszerű oka lehet, hogy a laza szerkezetű talajban nem lehet nyílegyenes bevágásokat készíteni.
 48. Nem lehet pontosan tudni hogyan, de valószínűleg a mai gyakorlathoz hasonlóan leengedték vagy becsúszatták az elhunytat sírba, és a holttest egyik oldalán húzták vissza a segédanyagokat.
 49. A néprajzi kutatások gazdag anyagából ismerjük, hogy a halotti kultusz, a temetkezési szokások területenként, népenként változatos képet mutatnak. Az utóbbi évszázadokban a koporsós temetkezéseknél is igen sokféle anyag- főként textíliák - felhasználására került sor. Különböző ruhákba öltöztették a halottat, párna, szemfödő került a koporsóba, díszítették a ravatalt, stb. A korábbi időszakokban is nagy körültekintéssel történt a temetés, azonban a felhasznált kellékek az elhunyt társadalmi és vagyoni helyzetének megfelelő minőségű anyagokból készültek. Magyar Néprajzi Lexikon II. Bp. 1979. 434-450. Magyar Néprajzi Lexikon V. Bp. 1982. 243-247. Ez lehet a magyarázata annak, hogy a Budapest XVI. Timur utcai temetőben az ugyanabba a homokos talajba temetett sírok egy részénél különböző alakú és színű sírfoltok keletkeztek, a sírok jelentős részénél pedig nincs semmiféle elszíneződés a talajban. Ez a jelenség az Árpád-kori temetőkben szinte mindenütt felismerhető.
 50. TETTAMANTI 1975. 94-95.
 51. BÓNA 1978. 106. 143. 12. kép III. tábla 1-2.
 52. BÓNA 1978. 106. 143. 13. kép III. tábla 1.
 53. TOPÁL 1972. 56. 70. 8. kép.
 54. TOPÁL 1972. 67. 70. TETTAMANTI 1975. 95-96.
 55. A holttestet valószínűleg valamilyen szilárd, vastagabb anyagba csavarták - fakéreg, hánccs, gyékény, bőr, textilféle -, ami funkciója szerint a koporsót helyettesítette. Szorosan tartotta a tetemet, ezt mutatja a koponya és a végtagok helyzete. TOPÁL 1972. 70.
 56. TETTAMANTI 1975. 89-90.
 57. A Kaposvár határában lévő középkori temetőben találtunk múmia alakú sírfoltot. BÁRDOS 1978. 189. 4. 5. kép.
 58. Kétségtelen, hogy a sírfoltok a talaj minőségétől függően látszanak, azonban a homoktalajban is megmarad a nyoma a gondosabb eltemetéshez felhasznált anyagoknak.
 59. Erre lehet gondolni a pusztaszentlászlói temető 52. 56. 76. sírjainak oldalra fordított, vagy a 163. 178. 198. sírok szembenező koponyáinál. SZÓKE-VÁNDOR 1987. 6. 7. 10. 29. 32. 36. képek.
 60. Az Árpád-kori temetők ismertetésében általában nem foglalkoznak részletesen a koponyák helyzetével. A rendelkezésre álló pusztaszentlászlói és dunaujvárosi részletes sírrajzok lehetővé tették, hogy a különböző helyzetű koponyák arányát összehasonlítsuk a Budapest XVI. Timur utcai temetőben tapasztaltakkal. Az arányok mind a három temetőben nagyjából azonosak, a legtöbb koponya szembenező helyzetben volt, idesoroltuk a jobbra és balra billent koponyahelyzeteket is. Nem sokkal volt kevesebb a jobb és a bal oldalára fektetett koponyák száma.
 61. A Baranya megyei majsai temetőben a koponyák az „egyenesen fekvő helyzetű” az oldalt fekvő helyzetű, mindkét oldal felé” sokféle helyzetben voltak. Kiss Attila ezt a jelenséget a korhadás különféle szakaszai magyarázta. KISS 1983. 157.
 62. A honfoglalás és Árpád-kori temetők sírjaiban előforduló kar- és kéz-helyzetek értelmezésével több kutató foglalkozott. Az eltérő helyzetek

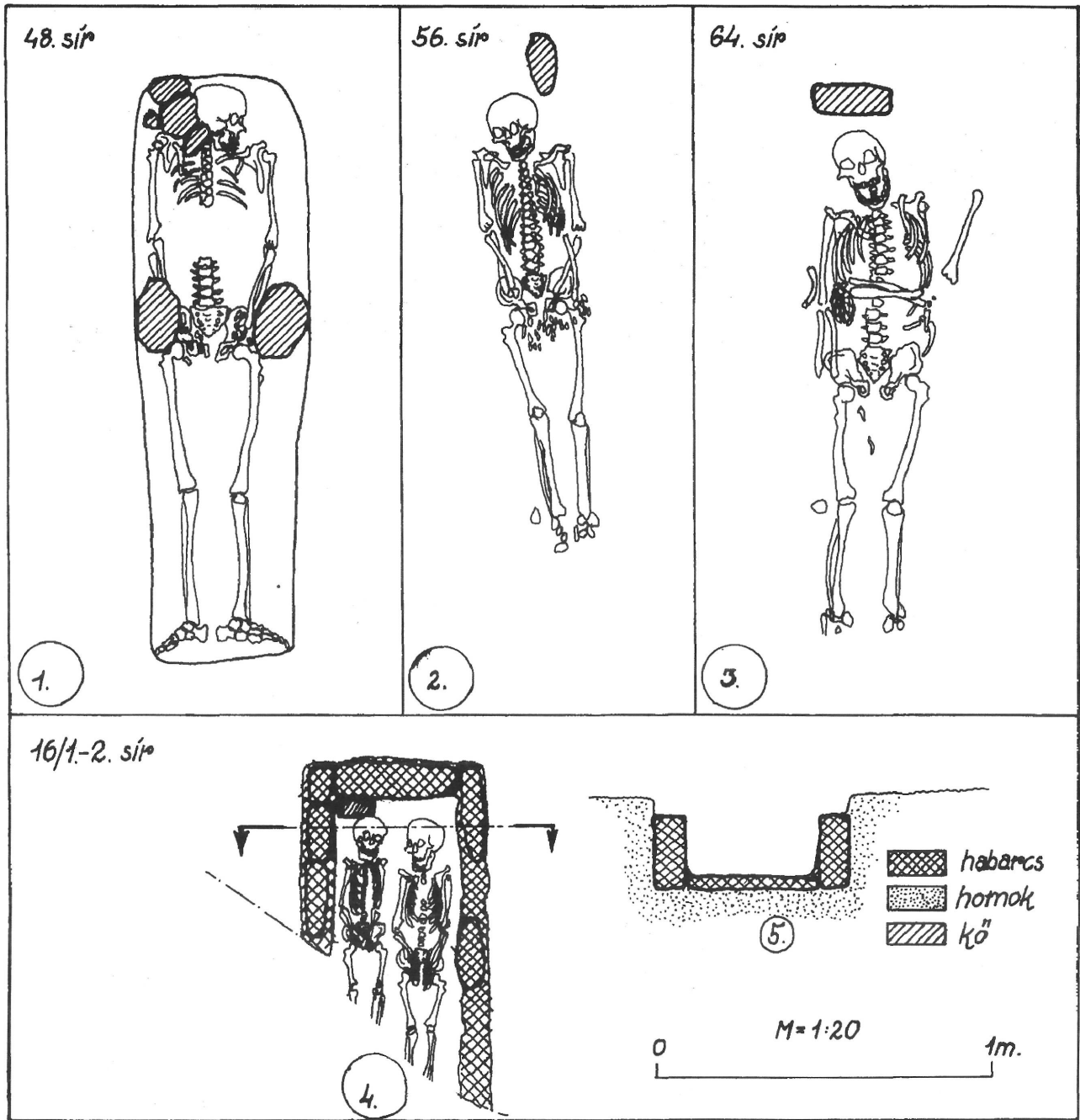
- formája és aránya temetőnként változó, ezért a jelenségek magyarázatára a temető egyéb régészeti jelenségeiből és az adott terület történelmi eseményeiből lehet kiindulni. Nélkülözhetetlenek Szabó János Győző kutatási eredményei, amelyek a korai magyar temetők rituális kéztartásainak magyarázatát, a szokás kialakulásának helyét, idejét és a szokás elterjedésének módját tárták fel. SZABÓ J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. EMÉ 16–17 (1978–79) 74–106.
63. A test mellett párhuzamosan kinyújtott karhelyzet mellett lényegesen kevesebb volt a különböző módon behajlított és a testre helyezett karok előfordulása a pusztaszentlászlói és a dunaújvárosi temetőben. Az arányok a Budapest XVI. Timur utcai temetőrészletben kialakultakhoz hasonlók, és az eltérések oka is valószínűleg azonos lehet.
64. TETTAMANTI 1975. 95. Az Árpád-kori sírokban talált kövek különböző szokásokat, hiedelmeket tükrözhetnek. Bizonyára mást jelentett a síron kívüli, koponya fölé helyezett kő, mint a sírban lévő, félig a lábakra helyezett vasos kódarab.
65. A dunaújvárosi temetőben 22 sírban volt kőmelléklet. A legtöbb a koponya, vagy a láb körül helyezkedett el a szokás eredetének, és magyarországi elterjedésének összefoglalása BÓNA 1978. 142–143.
66. KISS 1983. 155–159.
67. SZABÓ J. Gy.: Az Árpád-kori telep és temetője Sarud határában III. A temető leírása és rendellenes temetkezéseinek párhuzamai. EMÉ 14 (1976) 18–33.
68. TOPÁL 1972. 70–71.
69. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 49.
70. GARÁDY 1943. 234.
71. GARÁDY 1943. 235. 39. kép.
72. GARÁDY 1943. 237–238. 40–42. kép.
73. NAGY 1946. 44–45.
74. BÓNIS 1950. 389–399.
75. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 54.
76. TÖRÖK Gy.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. ArchHung 39 Bp. 1962. 142. 169. kép.
77. TETTAMANTI S.: A Zalavár községi I. számú XI. századi temető. ArchÉrt 98 (1971) 219. 4. kép 5., 7. kép 21.
78. SZÓKE 1962. 35.
79. SZÓKE 1962. 37.
80. Az S végű karika és viselete kialakulásával, elterjedésével kapcsolatban számos tudományos elmélet született. Formai változásaival, s ezzel összefüggésben a viselési módokkal is sokan foglalkoztak. Az Árpád-kori temetőkben egyre több adat mutatja, hogy ez a több, mint négy évszázados karika ékszer nemcsak egyszerű divatcikk, tömegárú, hanem a hajviseletnek, vagy a haj díszítésének nélkülözhetetlen, lényeges eleme volt. Bebizonyosodott, hogy az egyszerű, bronz S végű karikákat az egész Árpád-korban viselték, s ezért önmagukban nem alkalmasak időmeghatározásra. BÓNA 1978. 136–139.
81. SZÓKE 1962. 88.
82. IRÁSNÉ MELIS 1983. 15.
83. SZÓKE 1962. 42.
84. SZÓKE 1962. 44.
85. MESTERHÁZY K., Köznépi ékszerek nemesfém változatai: arany S végű karikák. Alba Regia 20 (1983) 143–151.
86. SZÓKE 1962. 89. A 13. sz-i pénzekkel keltezett ékszeregyüttesekben gyakoriak a 4 cm körüli átmérőjű elektron és ezüst S végű karikák. A tatárok elől elrejtett, Nyáregyház-pusztapótharaszti leletben az 1756 db, a 13. sz. negyvenes éve körül időkből származó pénz mellett egy elektron S végű karika (á.: 4,8x5,2–5,3 cm) került elő. Parádi N.: Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A Nyáregyháza-pusztapótharaszti kincslelet. FolArch 26 (1975) 124. 2. ábra 11–2, 4–5. 3. ábra 8–11.
87. DOMBAY 1960. 138. XIII. t. 24.
88. DOMBAY 1960. 138. XIV. t. 16–17.
89. DOMBAY 1960. 139. XIV. t. 24.
90. DOMBAY 1960. 141. XVII. t. 6–7.
91. KISS 1983. 58.
92. DOMBAY 1960. 153. XXVII. t. 1–2.
93. KISS 1983. 59.
94. BÁRDOS 1978. 193. 10. kép. XIV. t. 9–10, 26. XV. t. 26. 245. sír: V. t. 17–19. 279. sír: CI. t. 11–12. 500. sír: X. t. 8. 676. sír: XII. t. 28–29.
95. BÁRDOS E.: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. SMK 8 (1987) 14.
96. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 52.
97. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 77. kép 8.
98. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 18–19.
99. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 39–40. Térképek.
100. SZÓKE–VÁNDOR 1987. 80–81.
101. MESTERHÁZY 1990. 105.
102. KISS A.: A sellyei Árpád-kori temető. JPMÉ 1967. 70. 4. kép 46.
103. HOLL 1963. 371. 69. kép 3.
104. HOLL 1963. 368. 66. kép 2, 4.
105. KUBINYI A.: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest Története II. Bp. 1973. 32.

IRODALOMJEGYZÉK

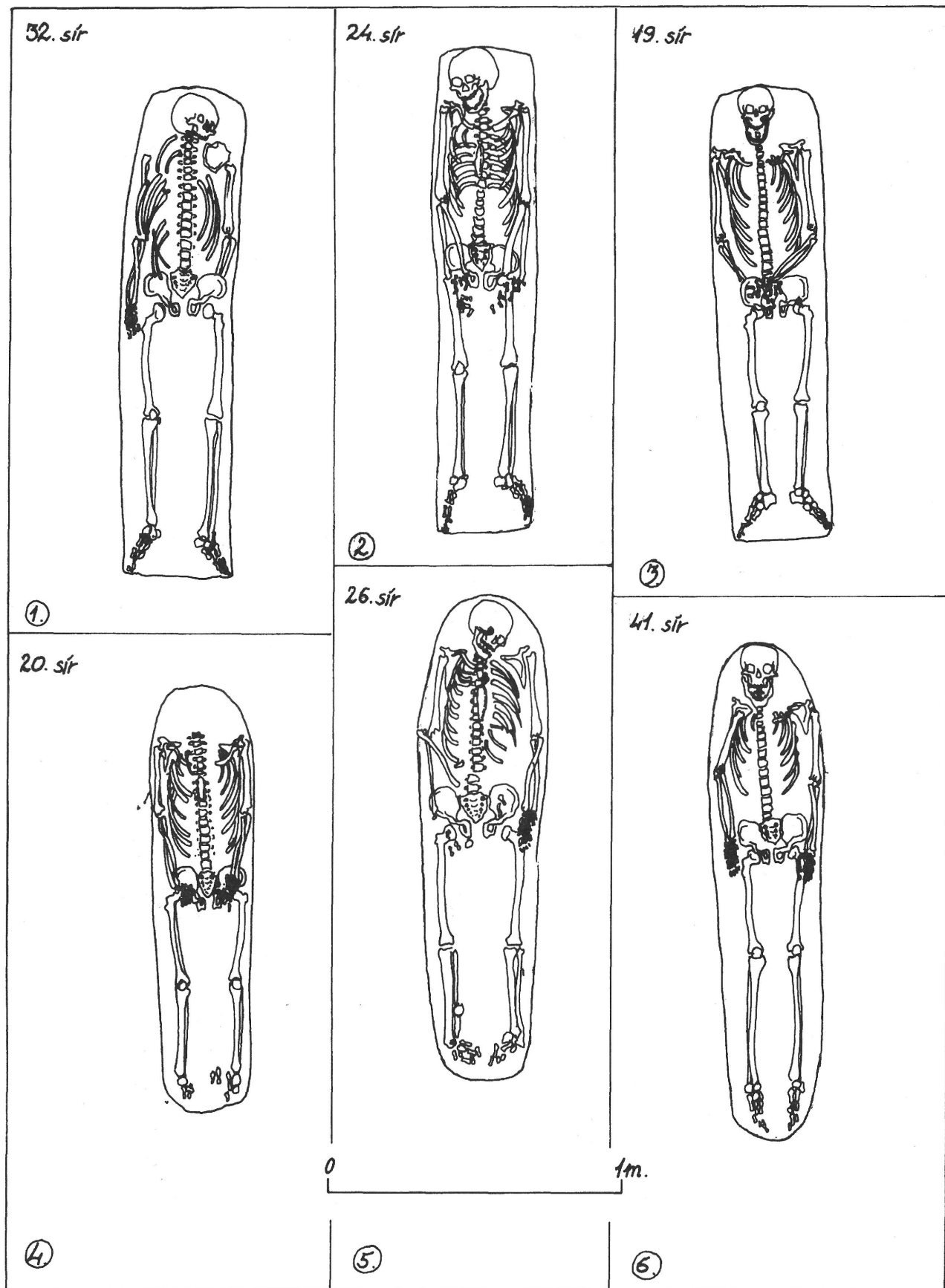
- BÁRDOS 1978 = BÁRDOS E.: Középkori templom és temető Kaposvár határában (Előzetes a leletmentő ásatásról). SMK 3. (1978) 187–234.
- BÓNA 1978 = BÓNA I.: Árpádenzeitliche Kirche und Kirchhof im südlichen Stadtgebiet von Dunaújváros. Alba Regia 16 (1978) 99–157.
- BÓNIS 1950 = BÓNIS É.: Lelet a Fővárosi Képtár kertjéből (Károlyi kert). BudRég 15 (1950) 401–415.
- DOMBAY 1960 = DOMBAY J.: Árpád-kori temetők Baranyában I. JPMÉ 1960 (1961) 135–157.
- GARÁDY 1943 = GARÁDY S.: Budapest székesfőváros területén végzett középkori ásások összefoglaló ismertetése (1931–1941). BudRég 13 (1943) 167–214.
- GYÖRFFY 1973 = GYÖRFFY Gy.: Budapest története az Árpád-korban. Budapest Története 1. Bp. 1973.
- HOLL 1963 = HOLL I.: Középkori cserépedények a budai várpalotából: 13–15. század. BudRég 20 (1963) 335–394.
- IRÁSNÉ MELIS 1975 = IRÁSNÉ MELIS K.: Középkori falvak Pest határában. ArchÉrt 102 (1975) 224–243.
- IRÁSNÉ MELIS 1983 = IRÁSNÉ MELIS K.: Adatok a pesti síkság Árpád-kori településtörténetéhez. MHB 4. Bp. 1983.
- KISS 1983 = KISS A.: Baranya megye 10–11. századi sírleletei. (Magyarország honfoglalás-és kora Árpád-kori sírleletei 1.) Bp. 1983.
- MESTERHÁZY 1990 = MESTERHÁZY K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. FolArch 41 (1990) 87–118.
- NAGY 1946 = NAGY L.: Az Eskü-téri római erőd, Pest város őse. Bp. 1946.
- SZÓKE 1962 = SZÓKE B.: A honfoglaló és a kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. RégTan 1. Bp. 1962.
- SZÓKE-VÁNDOR 1987 = SZÓKE B. M.-VÁNDOR L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. FontesArchHung Bp. 1987.
- TETTAMANTI 1975 = TETTAMANTI S.: Temetkezési szokások a 10-11. században a Kárpát-medencében. StComit 3 (1975) 79–123.
- TOPÁL 1972 = TOPÁL J.: Árpád-kori temető és templom Cegléd-Madarászhalmon. StComit 1(1972) 53–97.

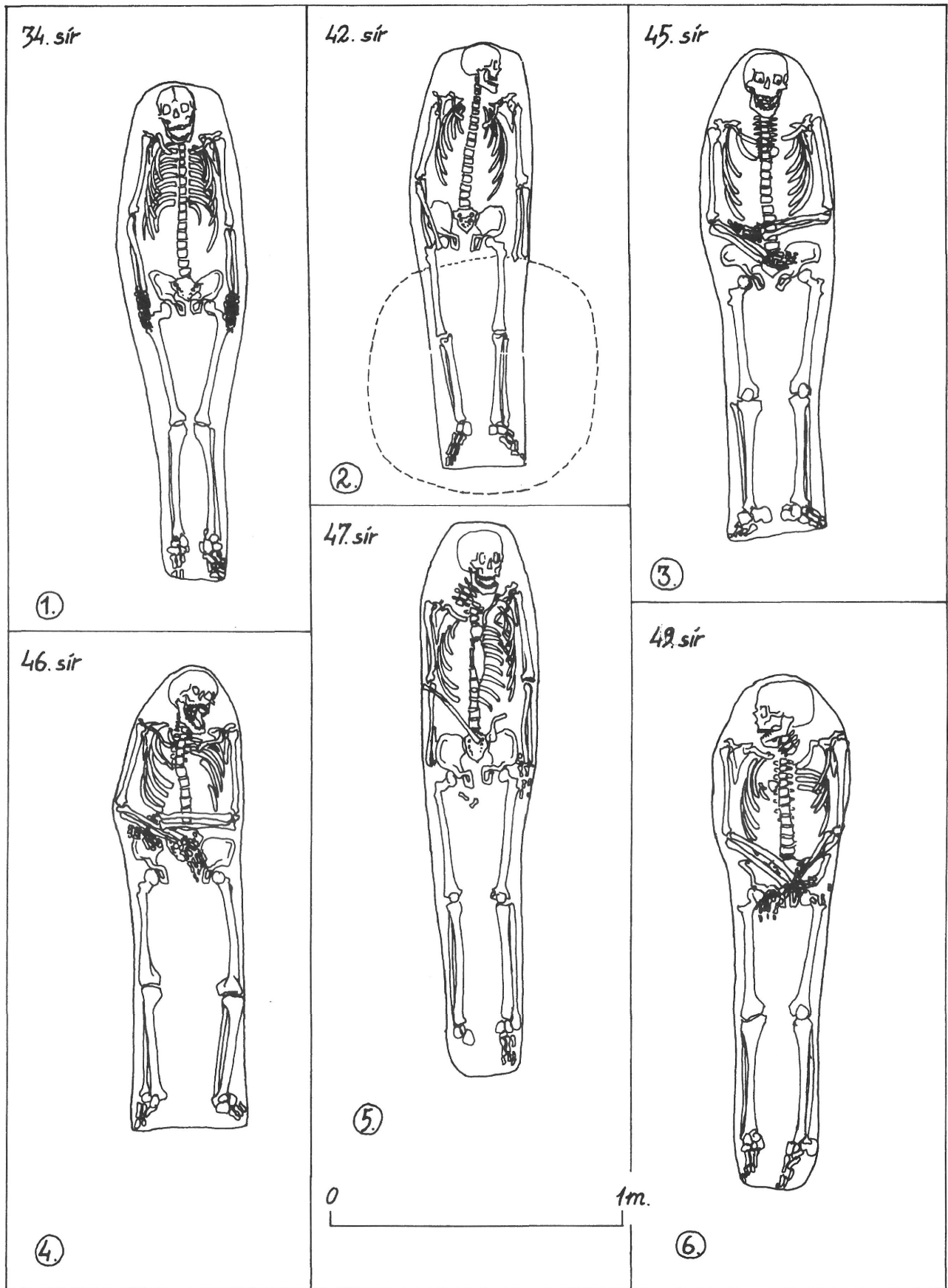
6. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető sírgödre, 11–12. sz.

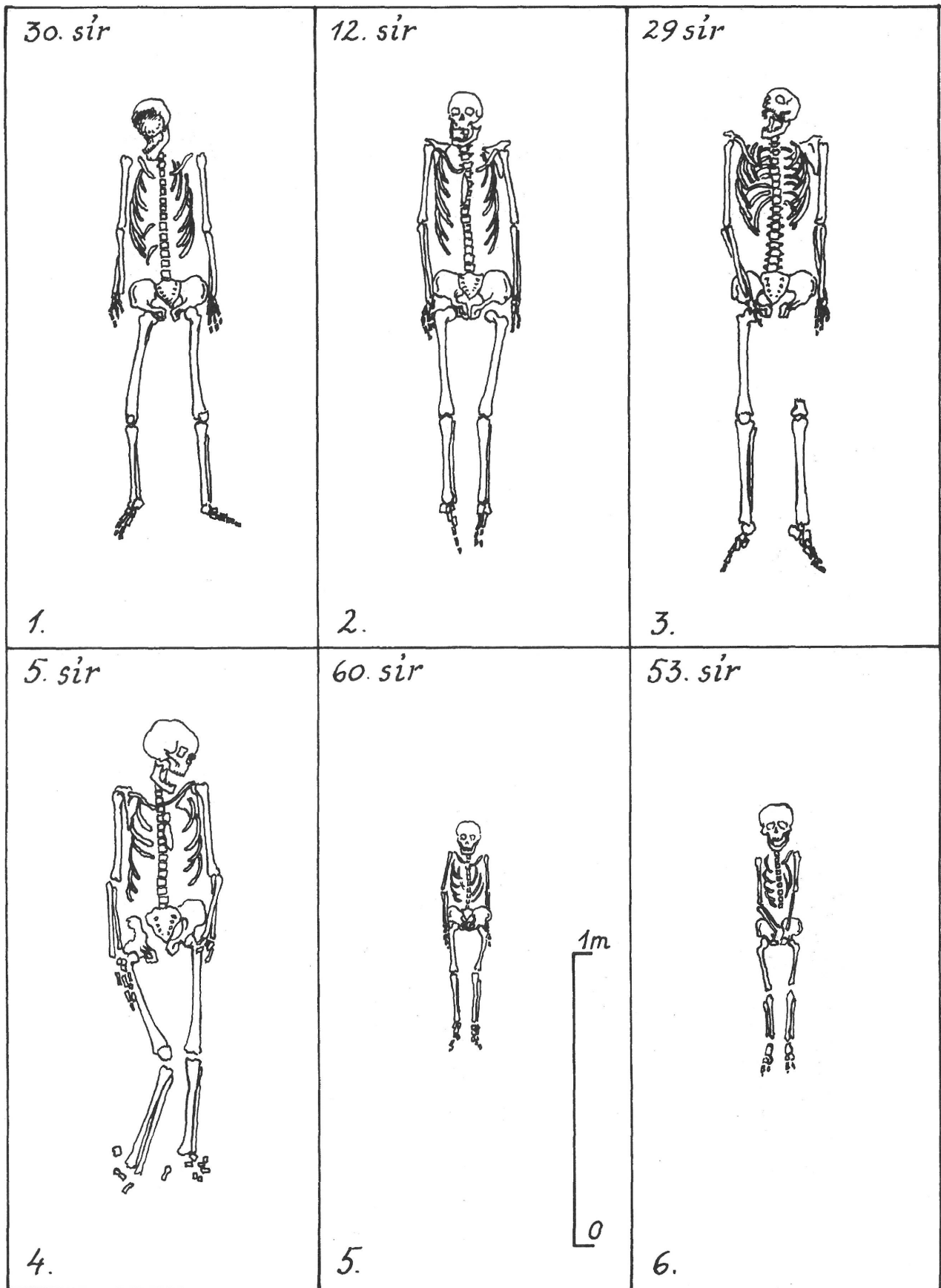
7. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető kőmellékletes sírjai, 11–12. sz.

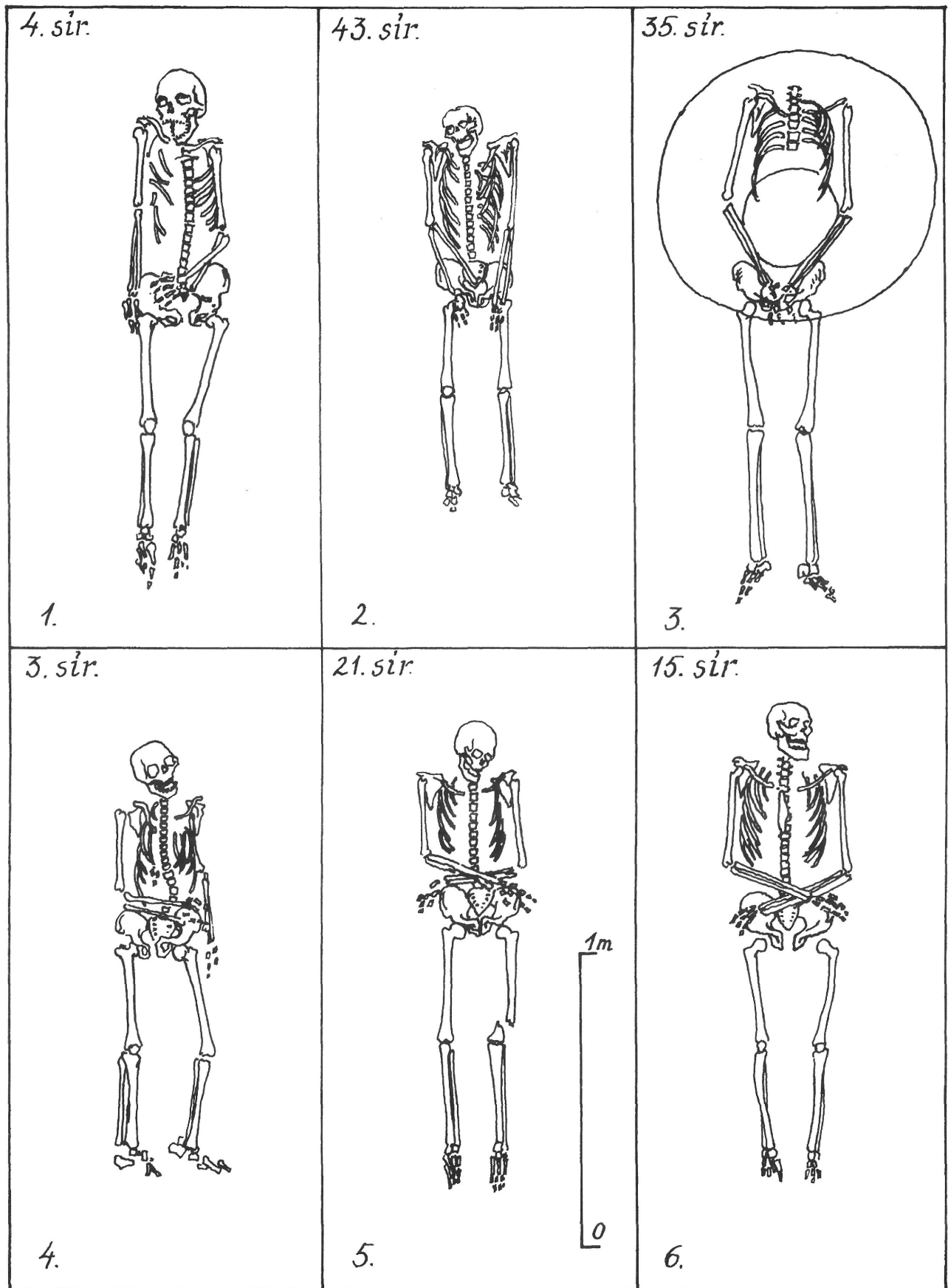
8. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető sírfoltjai, 11–12. sz.

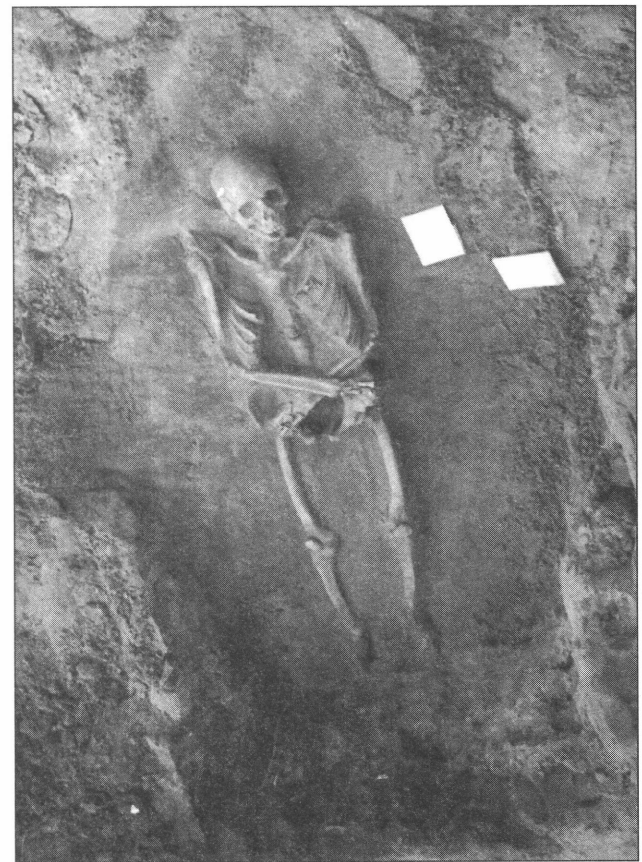
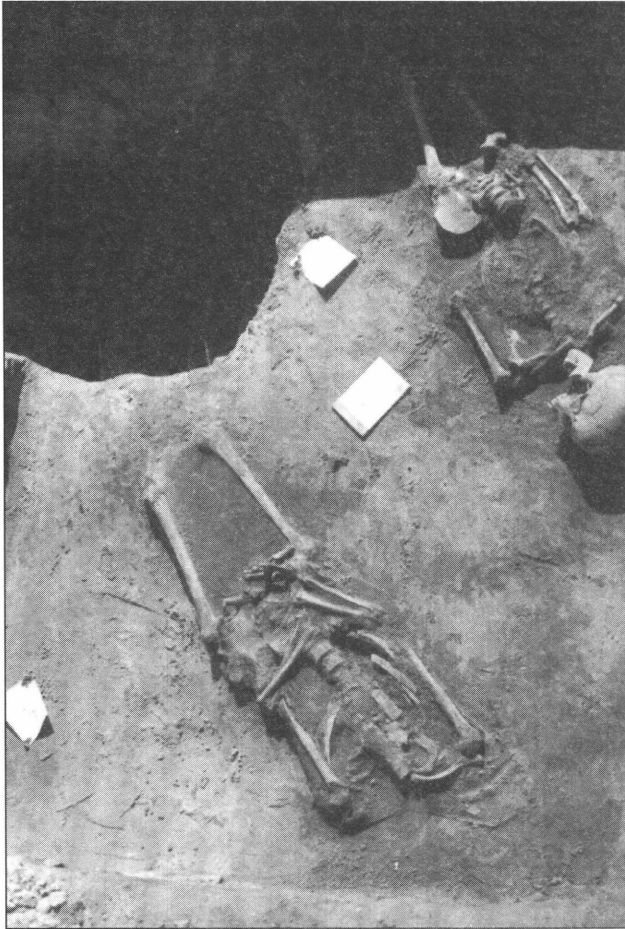
9. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető múmia alakú sírfoltjai, 11–12. sz.

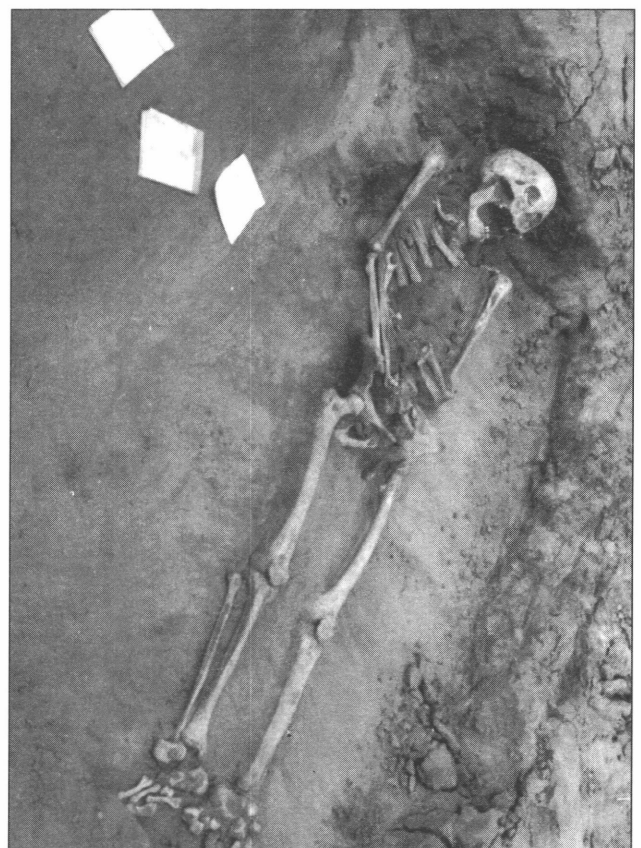
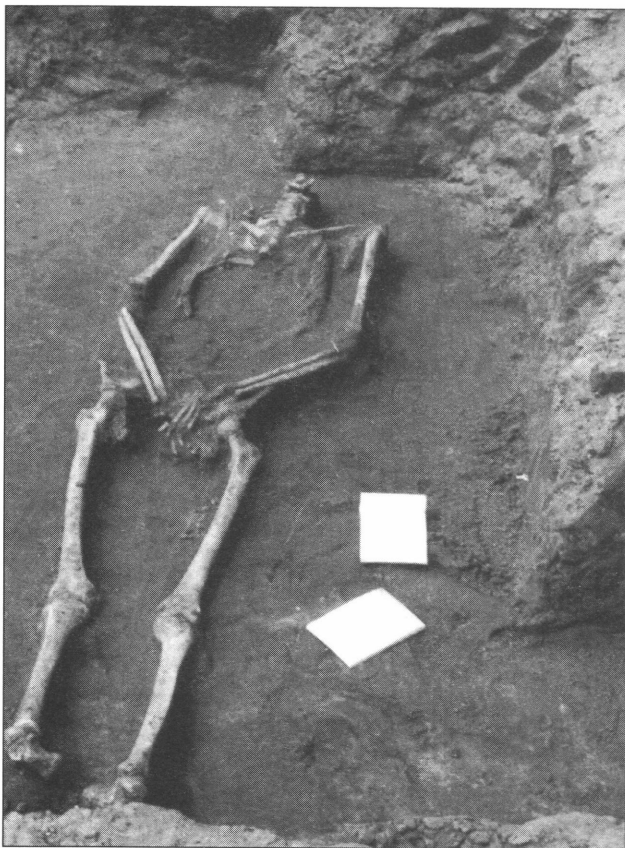
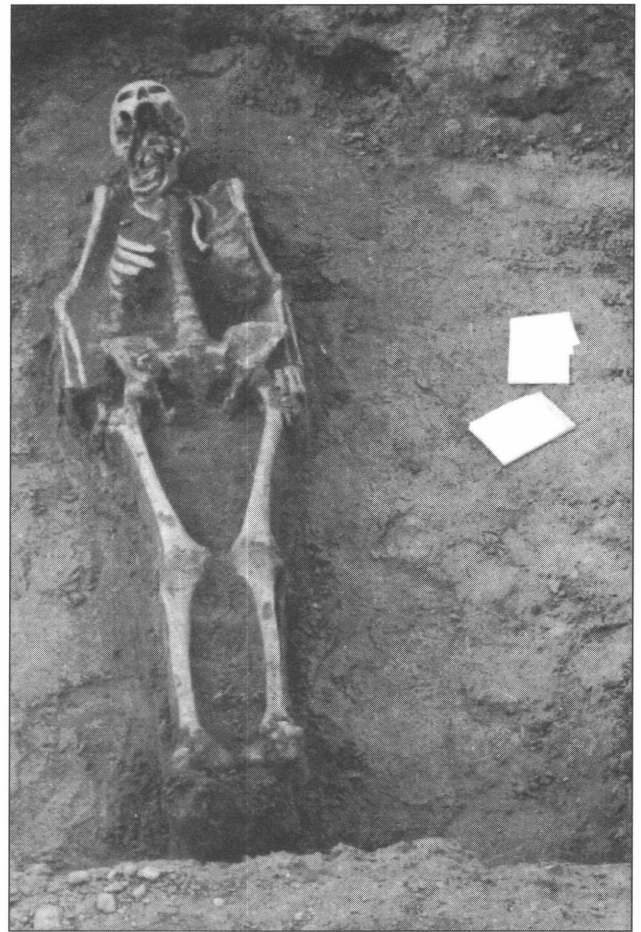
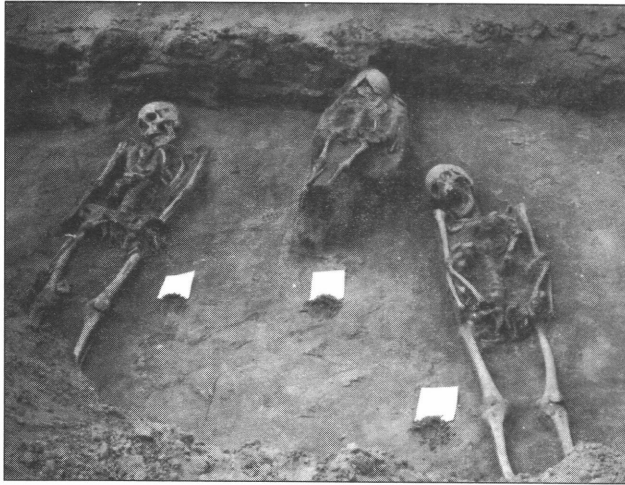
10. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető kinyújtott karhelyzetű csontvázai, 11–12. sz.

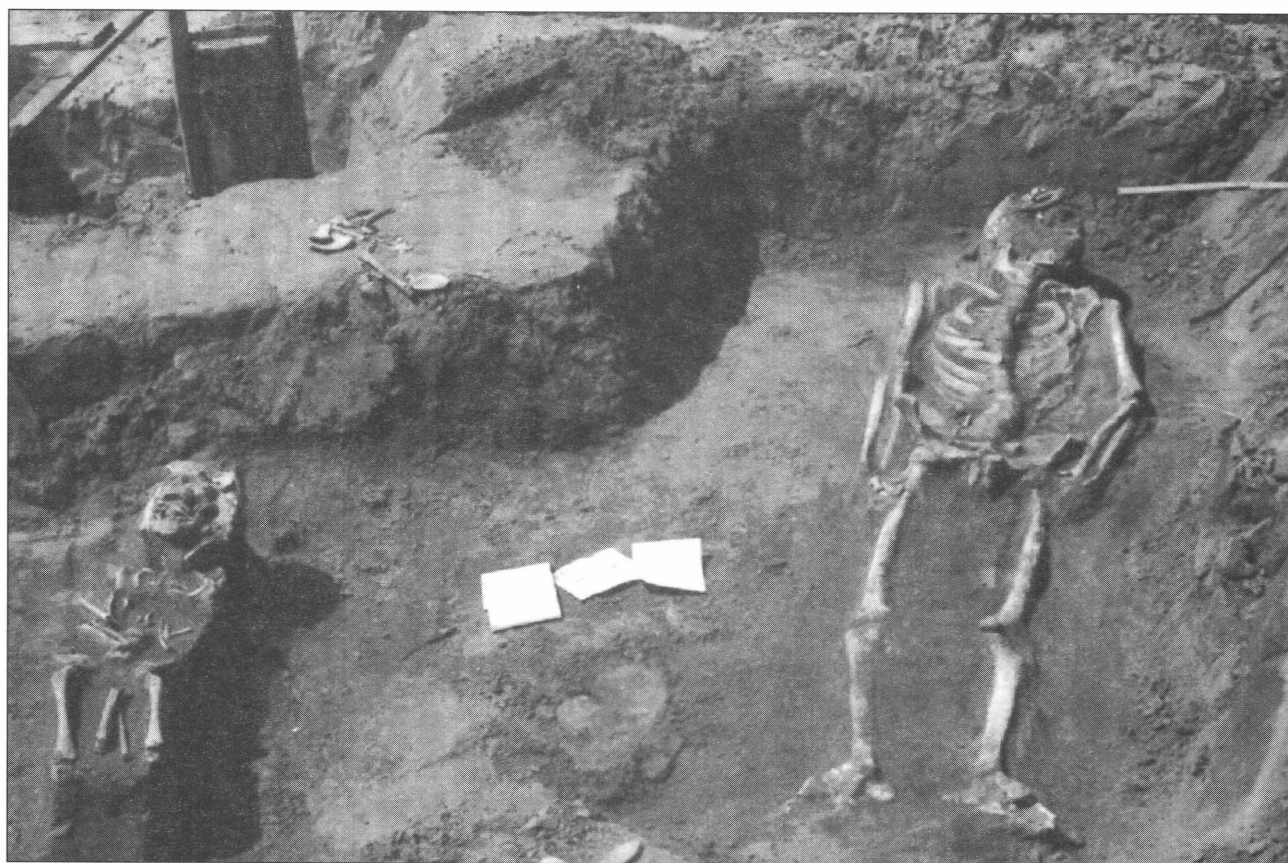
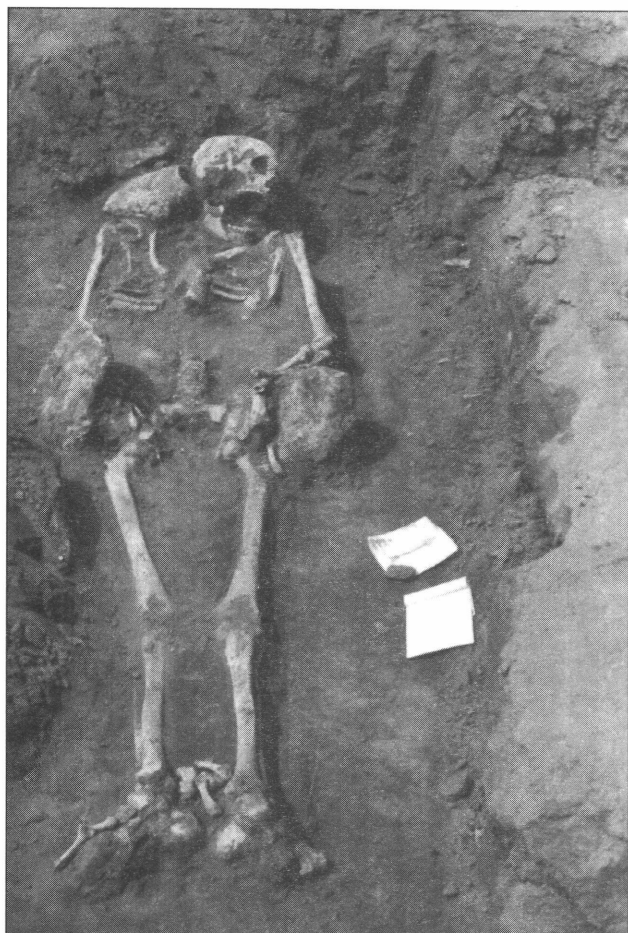
11. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető behajlított karhelyzetű csontvázai, 11–12. sz.

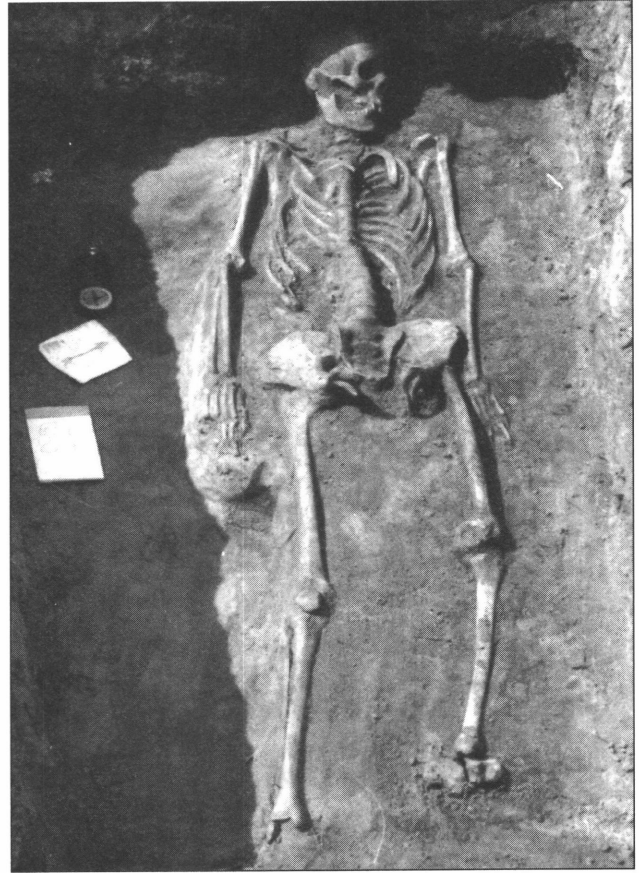
12. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1.: 6-7. sír, 2.: 16/1-2. sír, 3.: 15. sír, 4.: 18. sír, 11-12. sz.

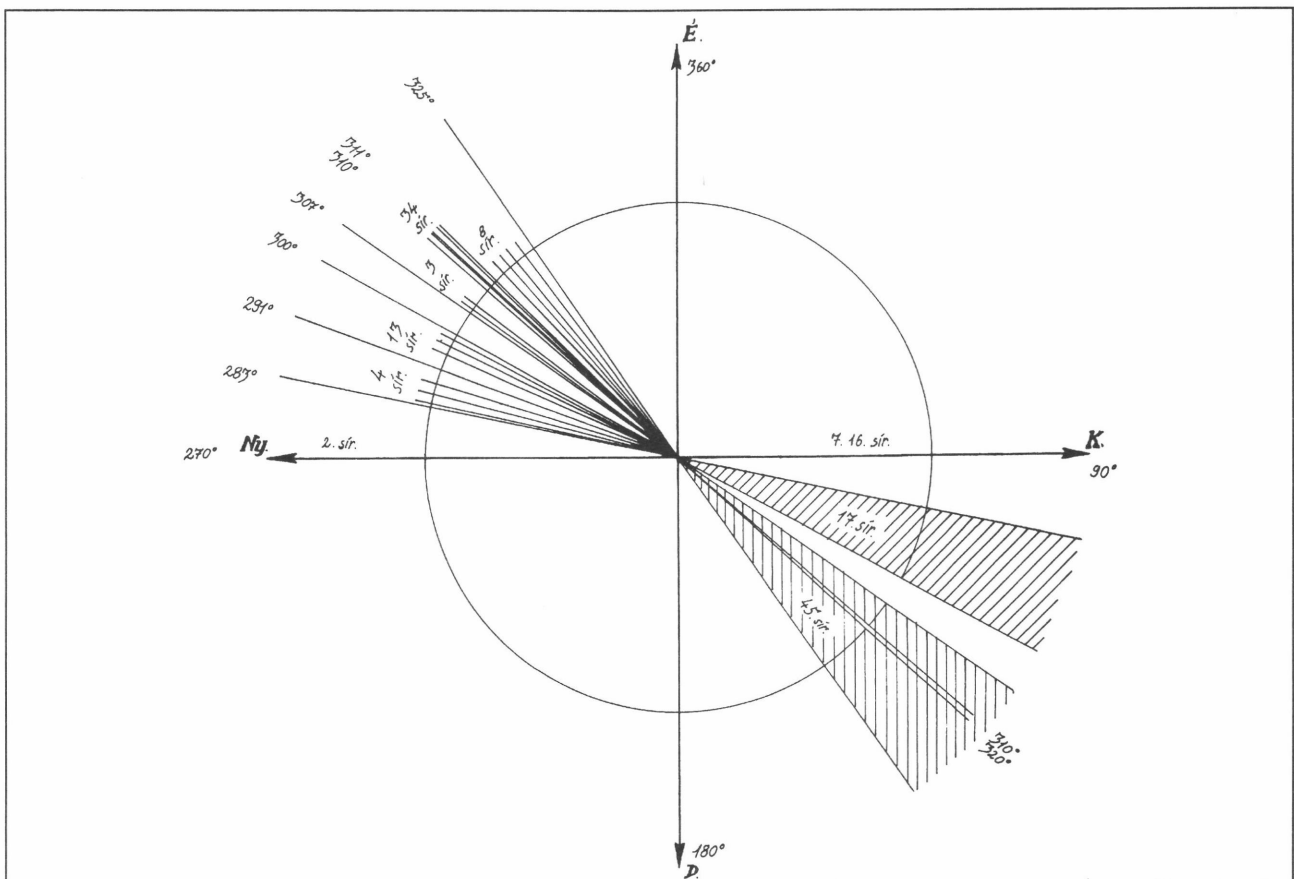
13. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1.: 22–24. sír, 2.: 34. sír, 3.: 35. sír, 4.: 45. sír, 11–12. sz.

14. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1.: 48. sír, 2.: 49. sír, 3.: 52–53. sír, 11–12. sz.

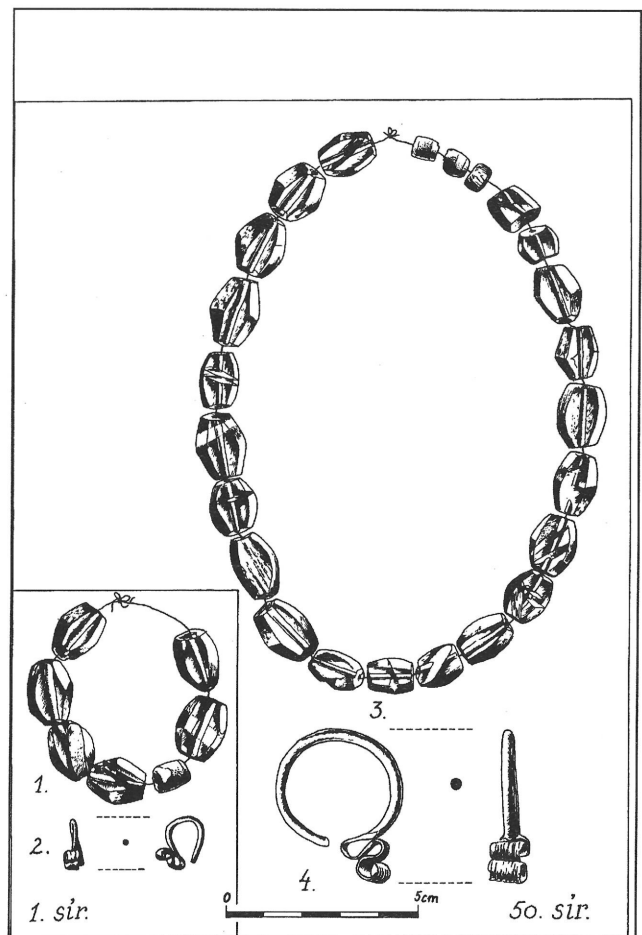
15. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1.: 54. sír, 2.: 55-56. sír, 11-12. sz.

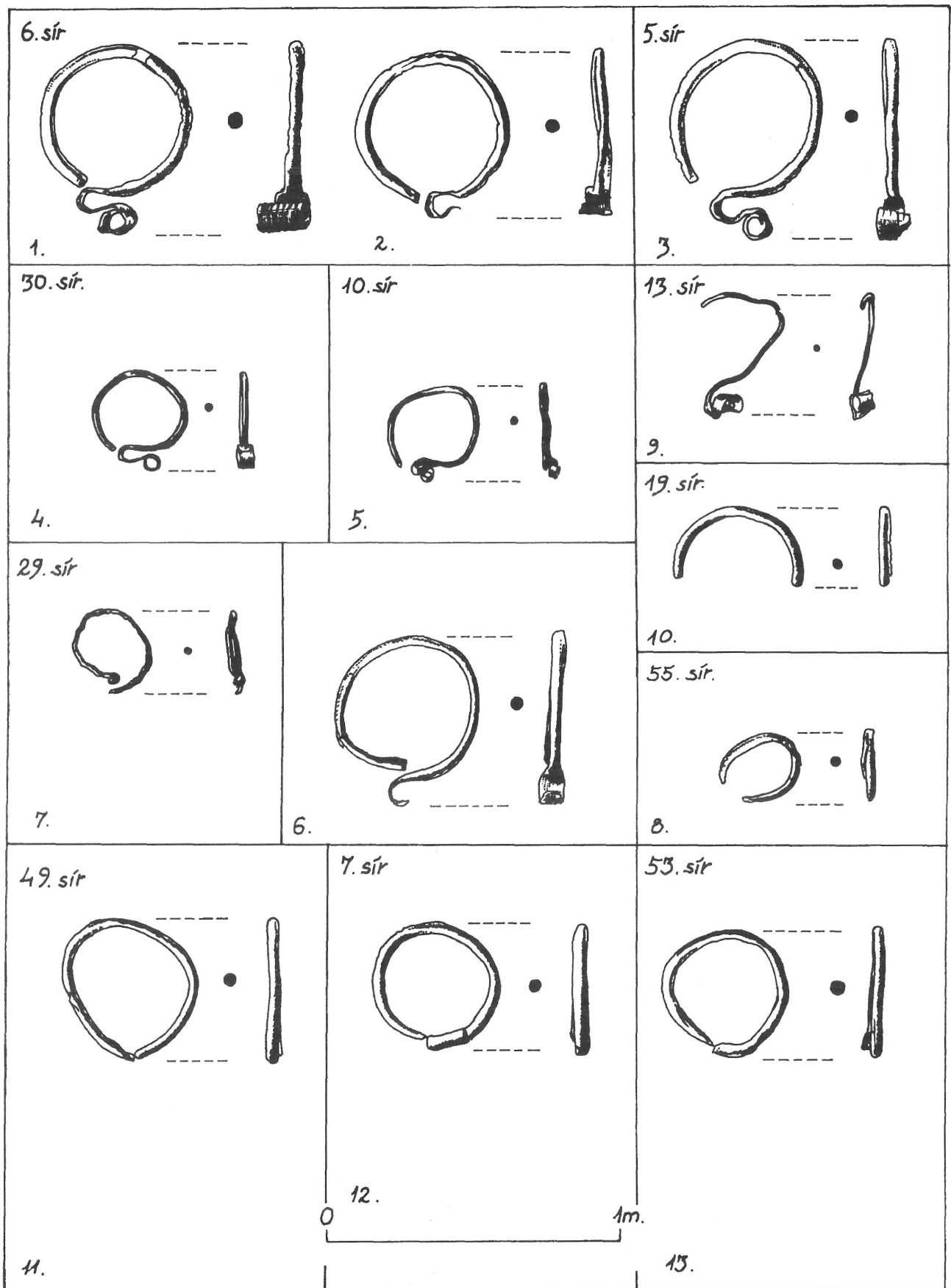
16. kép. Budapest XVI. Timur utca. A temető sírjainak tájolása, 11-12. sz.

<i>Mj. - É.</i>	<i>Sírok száma</i>	<i>F.</i>	<i>Nő</i>	<i>Gy.</i>	<i>?</i>
270° 325°					
270°	2			2	
283°	2	1	1		
285°	1		1		
288°	1	1			
291°	3	2	1		
293°	3		2	1	
295°	3	3			
297°	1		1		
300°	2	2+1			
307°	2		1	1	
308°	1		1		
310°	17	5	9	2	1
311°	17	7	9	1	
314°	2	1			
315°	1		1		
317°	1				1
318°	1	1			
320°	1		1		
323°	1			1	
325°	1				1

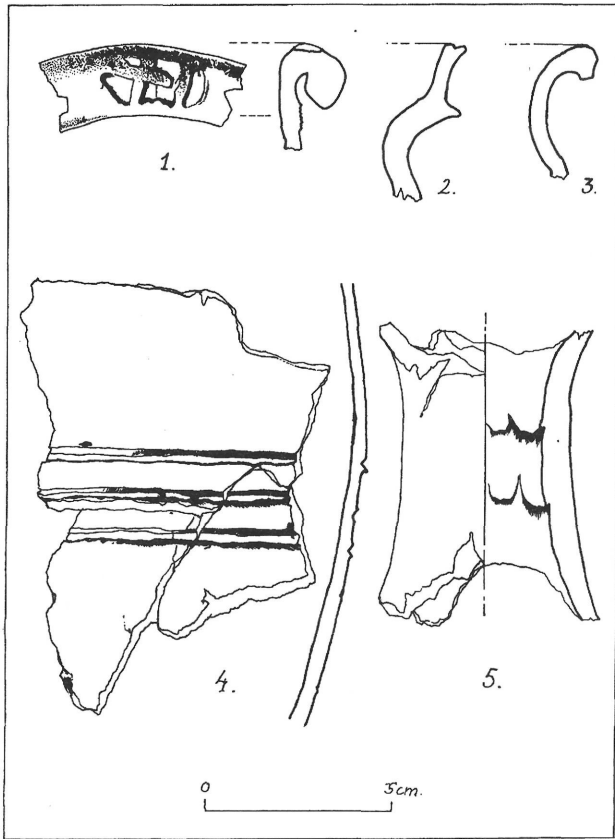
17. kép. Budapest XVI. Timur utca. A sírok tájolása szerinti összesítő táblázata, 11-12. sz.

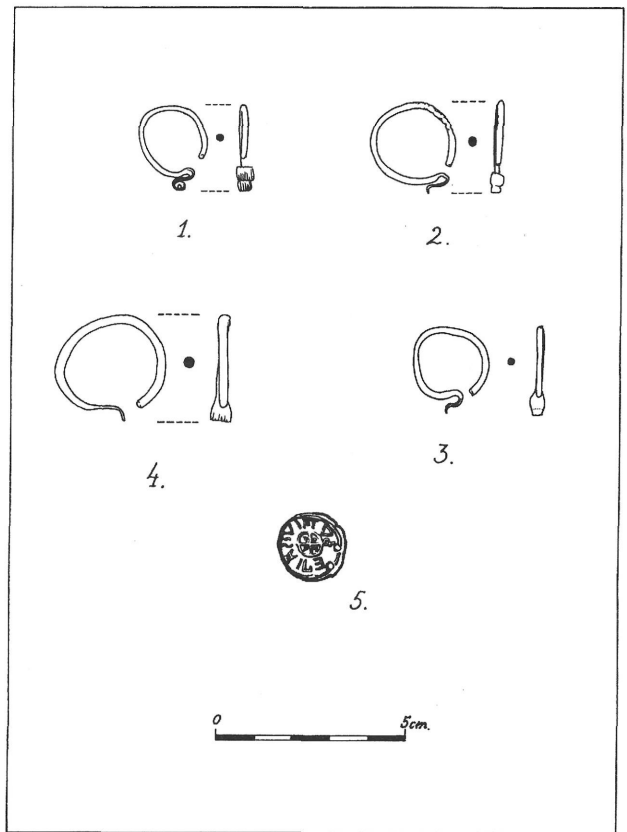
18. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1-2.: 1. sír mellékletei, 2-3.: 50. sír mellékletei, 11-12. sz.

19. kép. Budapest XVI. Timur utca. Sírmellékletek, 11-12. sz.

20. kép. Budapest XVI. Timur utca. 1.: szórvány, 2-3.: 35. sírba ázott gödör, 13. sz.

21. kép. Budapest XXI. Csepel Szabadkikötő. Szórványleletek a feldúlt temetőből, 11. sz.

CIMETIÈRES DE L'ÉPOQUE ARPADIENNE (11-13e SIÈCLES)
SUR LA PÉRIPHÈRE DE PEST

Sur le territoire de Budapest plusieurs cimetières de l'époque arpadienne sont connus dans lesquels des fouilles moins importantes furent achevées. Les trouvailles venantes des tombes caractérisent des périodes courtes ou l'époque arpadienne totale, et elles ne nous permettent pas à reconstruire le procès d'une valeur absolue de l'histoire du peuplement.

Pendant l'enquête au sujet de l'histoire de Budapest aux 11-13e siècles, il apparut que l'on pouvait attendre les apparitions plus nombreuses de nouveaux cimetières. La plupart des cimetières des centre-villes historiques et de leurs réseaux de villages enourés se trouve en site inconnu. En effet nous n'avons trouvé que des enterrements du moyen âge tardif près des églises rurales autour de Pest et Buda aux 12-13e siècles.

Sur le côté de Pest nous connaissons dix sites des cimetières aux 11-13e siècles, trois dans le Cité (V^e arrondissement: place Március 15, le Jardin Károlyi et 21-23. rue Szerb) et sept dans les banlieux (ferme Alagi à Káosztásmegyér, rue Sín à Rákospalota à XVe arr., rue Galamb à Pestlőrinc XVIIIe arr., Ile Csepel - Szabakikötő (port-franc) XXIe arr. En ce qui concerne les cimetières situant sur la frontière ne peut pas les lier aux villages connus.

Budapest, rue Sín (Rákospalota XVI. arr.), Villa Püspök.

En 1892 environ 30 tombes du cimetière furent dévastées par les travaux de terrassement, puis Béla Pósta a découvert la suite, 171 tombes. Sa manuscrite gardée dans les Documentations du Musée National et le registre d'inventaire du musée montrent le résultat de ses recherches. La plupart des mobiliers inventoriés est perdue.

Les tombes du cimetière en ligne se placent en damier, chacune des tombes de la ligne inférieure furent creusées dans les zones vides entre les tombes supérieures. Les 171 tombes se placent en trois zones au-dessus de l'une de l'autre. La plupart des squelettes regarde à l'Est, la reste s'orientent nord-ouest - sud-est ou nord - sud. On retrouva les taches de cercueil en bois dans tous les trois niveaux. Près des squelettes - généralement autour de la tête ou rarement près de la taille - une pierre brute se placa. Il y avait des mobiliers dans 32 tombes. La plupart de la trouvaille sont les boucles en bronze et argent à issue S de plaque lisse et côtelée. Ces boucles se placèrent par couples le plus souvent, mais dans quelques tombes il y avait 4, 5, 6 boucles à issue S différentes. Dans deux tombes on trouva les variations simplifiées de boucles d'oreilles de types byzantines qui furent arrivées au bassin carpathique par voie commerciale. Parmi les boucles il y avait deux pièces runiques des types différents, l'une est perdue, mais il nous testait son dessin. Les fils de perles en fluorine avec des taches dorées ou argentines furent les bijoux caractéristiques. Du cimetière 8 monnaies d'argent appaurent, 2 pièces de l'époque du roi László (Ladislaus) I, les 6 autres de l'époque 1172-1204.

Après l'invasion des Mongols (1241) le cimetière ne fut pas en usage. Avant l'apparition de nouvelles indications on ne peut pas les lier aux sites de 11-12e s. des environs.

Budapest, rue Timur (Árpádföld XVI arr.)

En 1988 avant la construction d'un grand magasin, nous avons découvert le coin sud-est du cimetière, où il y avait 66 tombes. C'était un cimetière en ligne, les tombes se placèrent en damier comme dans le cimetière à Rákospalota. Deux tombes d'enfant regardaient à l'Est, l'orientation d'autres tombes montre 2 types. L'un a l'orientation presque est - ouest et l'autre presque nord-ouest - sud-est. Parmi les cimetières de même époque publiés ce phénomène se ressemble au cimetière de type "éventail" à Pusztaszentlászló (comité Zala), où les générations consécutives d'une famille se sont enterrées en groupe de tombes d'orientements différents.

Dans le cimetière de la rue Timur à Budapest, il y avait 15 tombes dans des fosses oblongues comblées avec du sol brun foncé, 4 dans des fosses oblongues comblées avec du sol brun clair, 4 dans des tombes ovales, suivant le contour du corps, 6 dans des tombes en forme de momie qui suivent exactement le contour du corps. On ne pouvait pas apercevoir le changement de teinte dans 38 cas. Les positions des parties du corps furent variées. Dans 22 tombes les crânes se trouvaient en position normale, dans 18 tombes ils se détournaient en 45° à gauche ou à droite, et dans 18 tombes ils étaient posés sur le visage gauche ou droit. La cause du détournement des crânes peut être - près des costumes funèbres - la coiffure des morts. Le seul bijou de boucle se posa toujours à côté libre du crâne. Dans 26 tombes les bras des morts étaient allongés près du corps, dans d'autres cas nous avons trouvé 11 types de positions de bras et main. En ce qui concerne la position du pied, on pouvait constater le repli des pieds sur la jambe ou leur enlèvement. Il y avait des pierres dans 3 tombes. Deux enfants furent enterrés par des soins particuliers dans une tombe commune, dont les côtés et le bas étaient frottés avec du mortier épais.

Il y avait des mobiliers dans 14 tombes, tous étaient des bijoux de corps. Elles étaient uniquement les tombes des femmes de l'âge différent.

Les boucles ovales et ouvertes en fil de bronze, les boucles plus grandes en fil de bronze, les boucles de bronze à issue tordue, les boucles en bronze à ussive S de plaque lisse et côtelée, les bagues en argent, les fils de perles en fluorine avec des taches dorées ou argentines étaient les bijoux caractéristiques du peuple dans les cimetières de 11e siècle et ils nous montrent la data d'origine du cimetière à Budapest, rue Timur (XVIe arr.).

On pouvait constater la chronologie d'enterrement par l'analyse typologique des mobiliers. Les trouvailles pareilles furent apparues avec des monnaies du 11e siècle dans d'autres cimetières.

Dans les tombes de ces deux segments de cimetière - près des bijoux traditionnels d'origine de l'époque arpadienne (10e siècle) - les variations des bijoux de boucles et de perles se sont apparues qui s'étaient formées au 11e siècle et étendues pendant la seconde moitié du 11e siècle au bassin carpathique.

L'essai est fait à l'aide d'OTKA. (Fond National des Recherches Scientifiques) sous le nombre TO 13705